

THE RELATIONSHIP BETWEEN HISTORICAL DOCUMENTS
AND FICTION IN ATTILÂ İLHAN'S
AYNANIN İÇİNDEKİLER SERIES OF NOVELS

İREM VANÇİN

BOĞAZIÇI UNIVERSITY

2019

THE RELATIONSHIP BETWEEN HISTORICAL DOCUMENTS
AND FICTION IN ATTILÂ İLHAN'S
AYNANIN İÇİNDEKİLER SERIES OF NOVELS

Thesis submitted to the
Institute for Graduate Studies in Social Sciences
in partial fulfillment of the requirements for the degree of

Master of Arts
in
Turkish Language and Literature

by
İrem Vançin

Boğaziçi University

2019

ATTILÂ İLHAN'IN *AYNANIN İÇİNDEKİLER*
ROMAN DİZİSİNDE TARİHSEL BELGE-KURMACA İLİŞKİSİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Tezi

İrem Vançin

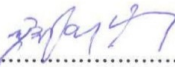
Boğaziçi University

2019

DECLARATION OF ORIGINALITY

I, İrem Vançin, certify that

- I am the sole author of this thesis and that I have fully acknowledged and documented in my thesis all sources of ideas and words, including digital resources, which have been produced or published by another person or institution;
- this thesis contains no material that has been submitted or accepted for a degree or diploma in any other educational institution;
- this is a true copy of the thesis approved by my advisor and thesis committee at Boğaziçi University, including final revisions required by them.

Signature: .....

Date: 19.07.2019 .....

ABSTRACT

The Relationship Between Historical Documents and Fiction

in Attilâ İlhan's *Aynanın İçindekiler* Series of Novels

Literature is considered as a different area from history according to its relation with reality, because history objectively examines the past events through the information obtained. Therefore, according to classical historiography, the historian cannot fill the unknown gaps in the text created by him/her, but literature gives the author the opportunity to fill these gaps as he/she wants when he/she reveals a work that describes a historical period. In this context, there is no such claim of literature when a historical text asserts the truth. Historical novelists can also tell a historical era without having to use historical resources. They can use resources and they can even transform their resources as they want. In this thesis, the effect of the historical documents is examined in Attilâ İlhan's *Aynanın İçindekiler* series of novels which was subject to the important events of Turkish political history from 1908 to 1960. The historical documents which are used in this series of novels provides a better understanding of the historical period to the reader, they legitimate the discourse of the characters, they help readers to adopt the theses defended by Attilâ İlhan as a writer. On the other hand, while the historical documents which are used in these novels fulfill the mentioned functions, they ambiguate the boundary between the truth and fiction.

ÖZET

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* Roman Dizisinde

Tarihsel Belge-Kurmaca İlişkisi

Edebiyat gerçeklikle ilişkisi bakımından tarihten farklı bir alan olarak düşünülür çünkü tarih geçmişte olan olayları elde edilen bilgiler üzerinden nesnel bir biçimde inceler. Bu nedenle klasik tarihyazımına göre, tarihçi oluşturduğu metinde geçmişte bilinmeyenlere dair boşlukları dolduramaz ama edebiyat, yazarına tarihsel bir dönemi ele alan bir eser ortaya koyduğunda bu boşlukları istediği gibi doldurabilme imkânı verir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, tarih metni hakikat iddiasındayken edebiyatın böyle bir iddiası yoktur. Tarihsel roman yazarları da tarihsel bir dönemi kaynak kullanma zorunluluğu olmadan istedikleri gibi anlatabilirler. Kaynak kullanabilirler ve kullandıkları kaynakları da istedikleri gibi dönüştürebilirler. Bu tez çalışmasında Attilâ İlhan'ın 1908'den 1960'a Türk siyasi tarihinin önemli olaylarını konu alan *Aynanın İçindekiler* roman dizisinde yer alan tarihsel belgelerin kurmacaya etkisi incelenmektedir. Diziyi oluşturan romanlarda kullanılan tarihsel belgeler anlatılan dönemi okurun daha iyi anlamasını sağlar, romanlardaki karakterlerin söylemlerini meşrulaştırır, Attilâ İlhan'ın yazar olarak romanlarda savunduğu tezleri okurun benimsemesine yardım eder. Öte yandan, bu romanlarda kullanılan tarihsel belgeler bahsedilen işlevleri yerine getirirken, hakikat ve kurmaca arasındaki sınırı muğlaklaştırır.

TEŞEKKÜR

İlk teşekkürümü açtığı dersler ve yapmış olduğu çalışmalarla lisans hayatımdan beri edebiyat-tarih etkileşimi alanında ufkumu açan ve bu alanda çalışmam için bana ilham kaynağı olan değerli tez hocama etmeliyim. Tez danışmanlığımı kabul ederek kendisiyle çalışma şerefini bana bahşeden kıymetli hocam Erol Koroğlu'na her şey için çok teşekkür ederim. Bu tez onun emeği, desteği, inancı, sabrı ve yol göstericiliği sayesinde ortaya çıktı. Bu süreçte kendisinden daha çok şey öğrenebilme imkânını bana tanıdığı için Erol Hocam'a minnettarım. Öğrencisi olmaktan daima onur duyacağım.

Türk dili ve edebiyatı bölümüyle çift anadal yapmak hayatımda aldığım en doğru kararlardan biriydi; Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün kıymetli hocalarına, ayrı ayrı çok teşekkür ederim, sayelerinde bunu hep hissettim, hepsinden çok şey öğrendim.

Değerli jüri üyelerim Halim Kara ve Murat Cankara hocalarımı, yaz günü böyle uzun bir yüksek lisans tezi ile uğraştırdım. Kıymetli görüşleriyle tezime sundukları katkılarında dolayı kendilerine müteşekkirim.

Son olarak en büyük teşekkürüm beni bugünlere getiren kıymetli annem için; aldığım her kararda yanında duran, varlığıyla ışığım olan, ömrünü bana ve ikizime adayan canım annem Kevser Vançin'e çok teşekkür ederim. Annem ve hayattaki en büyük şansım, canım ikizim Gizem Vançin'e, hayattaki en değerlilerime, inançları ve destekleriyle bunu da başarabileceğimi bana her daim hissettirdikleri ve daima yanımda oldukları için çok teşekkür ederim. Sevgili aileme, arkadaşlarıma ve öğrencilerime de bana olan güvenleri ve destekleri için teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1: GİRİŞ.....	1
1.1 Romanda gerçeklik ve kurmaca.....	4
1.2 Tarih.....	5
1.3 Tür sorunsalı.....	8
BÖLÜM 2: <i>BIÇAĞIN UCU</i>	19
2.1 Olay örgüsü.....	21
2.2 <i>Bıçağın Ucu</i> 'nda tarihsel belge kullanımı.....	22
BÖLÜM 3: <i>SIRTLAN PAYI</i>	29
3.1 Olay örgüsü.....	31
3.2 Tarihsel belge kullanımı.....	32
BÖLÜM 4: <i>YARAYA TUZ BASMAK</i>	41
4.1 Olay örgüsü üzerinden tarihsel belgelerle ilişkilendirme.....	43
4.2. Karakter üzerinden tarihsel altyapıyı görmek.....	51
BÖLÜM 5: <i>DERSADET'TE SABAH EZANLARI</i>	54
5.1 Olay örgüsü üzerinden tarihsel altyapı.....	58
5.2 Tarihsel belgeler üzerinden bölümler.....	60
BÖLÜM 6: <i>O KARANLIKTA BİZ</i>	69
6.1 Olay örgüsü.....	72
6.2 <i>O Karanlıkta Biz</i> 'de tarihsel belgelerin kurmaca içerisindeki temsili.....	74
BÖLÜM 7: <i>ALLAHIN SÜNGÜLERİ: "REİS PAŞA"</i>	86
7.1 Tarihsel belgeler üzerinden hakikatin ve <i>Reis Paşa</i> 'nın temsili.....	91
7.2 Tarihsel belgeler üzerinden savunulan tezler.....	95
BÖLÜM 8: <i>GÂZİ PAŞA: "...ANKARA'DAN UÇAN KUŞLAR!.."</i>	111
8.1 Olay örgüsü ve tarihsel belgeler.....	115

8.2 Tarihsel belgeler üzerinden Gâzi Paşa'nın temsili.....	123
8.3 Tarihsel belgeler üzerinden savunulan tezler.....	127
BÖLÜM 9: SONUÇ.....	134
EK A: UZUN ÖZET (EXTENDED ABSTRACT).....	144
EK B: <i>BIÇAĞIN UCU</i> 'NDA TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI.....	147
EK C: <i>SIRTLAN PAYI</i> 'NDA TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI.....	148
EK D: <i>YARAYA TUZ BASMAK</i> 'TA TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI.....	151
EK E: <i>DERSAADET'TE SABAH EZANLARI</i> 'NDA TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI.....	152
EK F: <i>O KARANLIKTA BİZ</i> 'DE TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI.....	155
EK G: <i>ALLAH'IN SÜNGÜLERİ: REİS PAŞA</i> 'DA TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI.....	157
EK H: <i>GÂZİ PAŞA</i> : "...ANKARA'DAN UÇAN KUŞLAR!.." DA TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI.....	163
KAYNAKÇA.....	169

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Edebiyat ve tarih iki farklı disiplin olarak birlikte düşünüldüğünde yaygın kanı tarihin geçmişi gerçeklikle vermeye çalışan bir bilim olmasına karşın edebiyatın kurmaca olduğudur. 19. yüzyılın başında Leopold von Ranke'den itibaren tarihyazımının profesyonelleşmesi sonucu tarihinin görevi, olayların gerçekten nasıl olduğunu nesnel biçimde olduğu gibi göstermek olarak kabul edilir (aktaran Iggers, 2000, 35). Tarihsel belgeler bu bağlamda klasik tarihyazımı için salt gerçeklik olarak görülürken edebiyat bunun karşısında yazarın hayal gücünden oluşmuş bir evren gibidir. Fakat bu düşünülürken tarihsel belgelerin, tarih metinlerinin de bir tür gerçeğe tanıklık etmenin kaleme alınma süreci ile ortaya çıktığı göz ardı edilir. Zira tarih, her ne kadar geçmişin gerçekliğine ulaşma iddiasında ve çabasında olan bir alan olsa da geçmişin yazım süreci aslında sanıldığı kadar şeffaf olamamaktadır; çünkü tarihsel bir belge, zaten onu kaleme alan bir yazarı olmasından dolayı –bu yazar her ne kadar bir tarihçi/vakanüvis de olsa– dil vasıtasıyla bir tür yazım döngüsüne girer ve bu da tarihsel belgenin/kaynağın da dilden kaynaklı bir dönüşüm sürecinden geçtiğinin işaretidir. Çek edebiyat teorisyeni Lubomír Doležel (1999) bu konuya tarih metinlerinin de tıpkı edebi metinler gibi öyküleyici anlatım kullanması üzerinden yaklaşır: “Tarihsel söylem ‘gerçeğe’ ulaşamaz, bu yüzden ‘gerçeklik etkisini’ üretir. Bu etkiyi, gerçeğin imtiyazlı göstereni olan öyküleyici anlatı aracılığıyla üretir” (s. 249). Bu bağlamda bakılacak olursa edebiyatı ve tarihi bağımsız düşünebilmek pek de mümkün değildir çünkü tarih geçmişe ulaşabilmeyi

hedefleyen bir bilim dalı olmasına karşın aslında tarihsel belgeler, kaynaklar oluşum sürecinde bir tür kurmacanın değilse bile, bir anlatı inşasının içerisine çekilir. Tarihin edebiyattan farklı düşünüldüğü esas nokta ise tarihin “gerçekliğe ulaşma” iddiasıdır, buna karşın edebiyat kurmaca yarattığını kabul eden tarafıyla öne çıkmaktadır.

Yazar, tarihçinin iddia ettiği gibi hakikatin anlatıcısı olamaz; bir yazar, edebiyatın ona verdiği hakla, hakikati kendi kurmaca evreninde değiştirip dönüştürebilir. Tarihsel kişi, olay ya da belgeler kullanılarak yazılmış romanlarda da bunu görmek mümkündür. Bu bağlamda edebiyatta kullanılan tarihsel belge, yazarın yarattığı o kurgulanmış dünyada işlevi olan bir parçadır. Tarihsel belge tarihte yarattığı kesinliği edebiyatın kurmaca dünyasına girdiği an kaybeder çünkü. Dolayısıyla bir tarihçi için tarihsel belge, incelediği dönemin doğru anlaşılabilmesi için başvurulacak temel kaynak işlevi görürken edebiyatta tarihsel belge, yazarın inşa ettiği kurmaca dünyaya hizmet eden bir malzemedir başka bir şey değildir.

Bu tez çalışması, tarihsel gerçeklik inşası noktasında büyük payı olan tarihsel belgelerin tarihsel gerçeklikten nasıl sıyrılarak edebi gerçekliğin inşası için kullanılabilmesine ve bu kırılma noktasının kurmacaya nasıl yansıdığına odaklanacaktır. Bu çalışmada tarihsel belge kullanımının kurmaca ile ilişkisi Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisini oluşturan *Bıçağın Ucu* (1973), *Sırtlan Payı* (1974), *Yaraya Tuz Basmak* (1978), *Dersaadet'te Sabah Ezanları* (1981), *O Karanlıkta Biz* (1988), *Allah'ın Süngüleri: “Reis Paşa”* (2002), *Gazi Paşa: “...Ankara'dan Uçan Kuşlar!..”* (2006) romanları üzerinden incelenecektir. Bu çalışma için Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinin seçilme nedeni, yazarın romanlarında 1909'dan 1960 darbesine kadar Türkiye'nin yakın tarihini yarattığı kurmaca dünya içerisinde aktarırken bu dönemin gazete manşetleri, radyo haberleri, telgraflar, mektuplar, tarihsel belgeler, kaynaklar üzerinden kurmacasına yön

vermesidir. Bu tezde yapılmaya çalışılacak şey, bir tarihçi için ele aldığı dönemi tarafsız bir şekilde anlama ve açıklayabilme noktasında ana malzeme niteliğinde olan tarihsel belgenin edebiyatın kurmaca dünyasına girdiğinde nasıl dönüştüğünü ve kurmacaya hizmet eden bir kaynak olduğunu Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisi üzerinden anlamaya ve açıklamaya çalışmak olacaktır. Burada tarihin ve tarihsel belgelerin sunduğu gerçekliğin Attila İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisini oluşturan tarihsel romanlarında olay örgüsünü ve karakterlerin söylemlerini desteklerken, diğer taraftaysa gerçekliğin kurmacanın dünyasına dönüşerek girmesine karşın; belgelerin kurmacanın sunduğu o dünyaya da sınırlayıcı bir etkisinin olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada, *Aynanın İçindekiler* roman dizisinde yazarın bölüm aralarına yerleştirdiği gazete, ajans veya radyo haberleri, bildiriler, beyannameler, gizli talimatlar, mektuplar, açık ve şifreli telgraflar, raporlar, anılardan veya dönemle ilgili tarih çalışmalarından alınmış bölümler “tarihsel belgeler” olarak ele alınacaktır. Romanlarda yer verilen belgelerin tümünde belgelerin alındığı kaynaklar belirtilmemiş olmasına karşın, yararlanılan belgeler devrin özelliklerine uygun kaynaklar olduğundan, başka bir deyişle belgelerin içeriği alındığı dönemdeki haberlerle örtüştüğünden bu belgeler, bu tez çalışmasında “gerçek”, yani bir anlamda “kurmaca olmayan” olarak değerlendirilecektir. *Aynanın İçindekiler* roman dizisinde yer verilen ve kaynağı belirtilmemiş tarihsel belgelerin alındığı kaynaklar ayrıca belirtilmeyecektir. Ayrıca bu çalışmada dönemin gazete makaleleri, tarihsel çalışmalar da birinci/ikinci elden tarihsel kaynak ya da öznel/nesnel ayrımına girilmeksizin “tarihsel belge” olarak nitelenecektir. Romanlarda yer verilen tarihsel kaynakların yanı sıra yazar tarafından olay örgüsüne uygun biçimde şekillendirilmiş ve tarihsel belge gibi yazılmış olan, buna karşın gerçek tarihsel belge olmayan –

Miralay Ferid'in vefat haberi, Binbaşı Demir Çukurcalı'nın emeklilik belgesi gibi–metinler de söz konusudur. Bu metinler, tez çalışması boyunca “kurmaca belge” olarak adlandırılacaktır. Bu çalışmada tarihsel belge ve kurmaca belge ayrımı üzerinden de hakikat-kurmaca sınırının muğlaklaşması gösterilmeye çalışılacaktır.

Teze temel oluşturan *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin bu tez çalışmasında üzerinde durulacak önemli özelliklerinden biri de *Aynanın İçindekiler*'i oluşturan romanların tek bir türün sınırlarına dahil edilememesidir. *Aynanın İçindekiler*'i oluşturan romanlar ağırlıklı olarak tarihsel roman kabul edilmesine rağmen aynı anda birden çok roman türünün sınırlarına dahil edilebilmesi yönüyle de çalışma süresince ele alınacaktır. Bu türsel geçişlilik, özellikle yazarın savunduğu teze belgelerle temel oluşturması üzerinden düşünüldüğünde, belge kullanımındaki artış ekseninde de gösterilecektir. Bu bağlamda çalışmada belgelerin türü, gerçekliği uzunluğu, işlevinin yanı sıra belgelerin miktarı da romanlarda ele alınan tezler ve romanların dahil edilebildiği alttürler üzerinden incelenecektir.

1.1. Romanda gerçeklik ve kurmaca

Edebiyatta gerçeklik algısı dış dünya gerçekliğinden farklıdır. Gerçeklik edebi esere değişime, dönüşüme uğrayarak girer. Dolayısıyla edebi bir biçim olan roman da gerçekliğini kendi inşa eder. Romanda gerçeklik, yazarın onu yaratım sürecinde içinde bulunduğu koşullar vb. etrafında şekillenir. Dolayısıyla dış dünyadaki gerçeklikle edebi gerçekliği birbirinden ayırt edebilmek önemlidir. Çünkü bir romanı kurmaca kılan özellik onun kendi dünyası içinde şekillenmesidir. “Gerçek bir romancı, bize dış dünyanın gerçeğiyle subjektif tecrübenin cazibesini birlikte sunar” (Mark Schorer, 1988, s. 78). “Roman adetâ bir illüzyondur, gerçeği çok boyutlu olarak gösteren, değiştiren, okuru kendi içine hapseden bir illüzyon” (Roland

Bourneur ve Real Quillet, 1989, s. 1). Yazarın yarattığı dünya kurmacadır; bu anlamda, roman inşa edilmiş bir yapıdan farksızdır demek yanlış olmaz. Yazar her ne kadar dış dünyanın gerçekliğini yaşasa da yazarın inşa ettiği kurmaca dünyasında oluşturduğu gerçeklik “yaratılmış” bir gerçekliktir.

Hiçbir kurmaca metin, gerçek yaşamdaki değer ölçülerini, durumları, davranış ilkelerini olduğu gibi kopya etmez, bunlar arasında belli bir seçme yaparak, seçilen öğeleri kendi aralarında yeniden düzenler. Bu düzenleme, gerçek yaşama oranla, bir olasılıktır ancak. Ne gerçeğin özdeşidir ne de karşılaşacağı okurun bireysel değer ölçüleriyle yazınsal beklentilerinin. (Göktürk, 2001, s. 77)

Bir edebi eserin gerçekliği onun kendi dinamikleriyle şekillenir. Bir edebi eserin gerçekliği dolayısıyla onu yaratan yazarın sanat anlayışı, okurun eseri alımlayış biçimi gibi faktörler doğrultusundadır. Umberto Eco bu konuya şu cümlelerle açıklık getirir: “Bir anlatı metniyle karşı karşıya gelmenin temel kuralı, okurun sessiz bir biçimde yazarla, Coleridge’in ‘inançsızlığın askıya alınması’ adını verdiği bir kurmaca anlaşmasını kabul etmesidir. Okur, kendisine anlatılanın hayal ürünü bir öykü olduğunu bilmelidir, ancak bu, yazarın yalan söylediğini düşünmesini gerektirmez” (1996, s. 87).

1.2 Tarih

Yaygın tanımıyla tarih; insan topluluklarının yaşayışlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini yer ve zaman belirterek, neden-sonuç ilişkisi içerisinde ve objektif bir biçimde inceleyen bilim dalıdır. Edward Hallett Carr’a (1994) göre tarih, “Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogtur.” (s. 37) Carr’ın tanımı aslında tarihin geçmişle günümüz arasında bir köprü vazifesi gören işlevini açıkça yansıtmaktadır. Tarih, insan topluluklarının birbirleriyle ilişkilerini belirli çerçevelerde inceleyen bir bilimdir fakat her insan eylemi tarihe konu olamaz:

Ne ki, kendilerine tarihsel insan eylemleri ile tarihsel olmayan insan eylemleri arasında nasıl ayırım yapılacağı sorulduğunda, ne diyeceklerini şaşırırlar: biz şimdiki bakış açımızla bir yanıt önerebiliriz: insanın yapıp ettikleri, onun hayvansal doğası, güdüleri ve arzuları denebilecek şeyler belirlendiği sürece, tarihsel değildir; bu etkinlikler süreci doğal bir süreçtir. Bunun için, tarihçi insanların yiyip içmesiyle, uyumasıyla, sevişmesiyle ve böylece doğal arzularını doyurmasıyla ilgilenmez; bu arzuların gelenek ve ahlâkça onaylayacak biçimde doyum bulduğu bir çerçeve olarak, düşünceleriyle yarattıkları toplumsal adetlerle ilgilenir. (Collingwood, 1996, s. 259)

Tarihi yukarıda alıntıladığımız hususla birlikte düşünecek olursak tarihçinin sadece tarihsel belgenin izin verdiği ölçüde konuşabildiğini ve yazabildiğini söyleyebilmek mümkün olacaktır çünkü tarihçi objektif kalabilmek için elindeki belgenin ona sunduklarıyla yetinmek mecburiyetindedir. Klasik tarihyazımında, tarihçinin, incelediği belgenin kendisine tanıdığı olanakların dışına çıkabilmesi mümkün değildir. Eğer bir tarih araştırmacısı incelediği tarihsel dönemi aydınlatma çabasını sürdürürken elindeki belgelerin dışına çıkan bir anlatı yaratma çabasına girerse o kişi ele aldığı tarihsel dönemi nedensellik ve objektiflik çerçevesinde aydınlatmaya çalışmaktan ziyade bir tür kurmaca kaleme alıyor demektir. Fakat bu noktada şu önemli soruyu da sormak gerekir: Tarih her ne kadar geçmişin gerçekliğine ulaşma iddiasında ve çabasında olan bir alan olsa da tarih yazımı düşünüldüğü kadar objektif olabilmekte midir? Bu soruyu Edward Hallett Carr'ın yaklaşımıyla düşünmek yerinde olacaktır. Carr'a (1994) göre:

Tarihin olguları bütünüyle nesnel olamaz, çünkü bunlar ancak tarihçi tarafından onlara verilen anlamlılığın gücüyle tarihin olguları hâline gelirler. Tarihte nesnellik, bu geleneksel terimi hâlâ kullanmamız gerekiyorsa, olgunun nesnelliği değil, ilişkinin, olgu ile yorum arasındaki ilişkinin, geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki ilişkinin nesnelliği olabilir. (s.160)

Tarih, geçmişi tüm gerçekliğiyle incelemeyi ve ortaya çıkarmayı amaçlayan bir bilim olmasına karşın tarihsel bir belgenin de, aslında bir yazarı olmasından ötürü, belgelerin ışık tuttuğu dönemin yazım sürecinin düşünüldüğü kadar objektif olabilmesi mümkün değildir. Çünkü tarihçinin kaleme aldığı metinler de aslında dil

üzerinden bir değişim yaşar. İlhan Tekeli (1998) de belgelere dayanmasına rağmen tarihçinin yarattığı anlatının tarihsel belge içerisindeki boşluklara yaslanan bir çeşit çıkarım ya da varsayım olduğunu şu cümlelerle savunmaktadır:

Tarih yazımında anlatı biçiminin ikna ediciliğinin arkasında toplumsal yaşamın sürekliliğine ilişkin güçlü sezgi yatmaktadır. Oysa ne tarihin yararlandığı belgeler ne de insanın deneyi sürekli değildir. Anlatı yolunu seçen tarihçi bu kesikli olaylardan, belge ve bilgilerden sürekliliği olan bir öykü kurar. Sürekliliğin kurulması gerçekte yaratıcı bir faaliyettir. Genellikle bir heykeltıraşın mermeri yontarak heykeli çıkarmasına benzetilir. Tarihçi de yaratıcı bir sanatkâr gibi kopuk olaylar arasında gizli bulunan hikâyeyi ortaya koymaktadır. Burada yaratıcı sözcüğünün çekiciliğinin gizlediği bir olguya dikkat çekmek gerekir. Tarihçinin ortaya koyduğu anlatı ancak bir varsayımdır. Oysa tarihçinin yazarken kullandığı dil, bunun varsayım olduğunu gizleyen bir dildir. Okuyucuya kendi varsayımlarını geliştirme olanağı bırakmayan bir otorite ile anlatılmaktadır. (s. 68)

İlhan Tekeli'nin değindiğı nokta, tarihçilerin de tarihsel belgeleri inceledikten sonra oluşturdukları anlatıda kullandıkları dilden kaynaklı bir varsayımın olduğuna dikkat çekmesi açısından önemlidir. Çünkü tarihçi de yarattığı anlatıda her ne kadar gerçekliği bulma çabasında olduğunu göstermeye çalışsa da ortaya çıkan anlatı da bir yazarın ve onun kullandığı dilin varlığı nedeniyle aslında bir çeşit kurmacadan farksızdır. Fakat tarihçi bunu tıpkı bir roman yazarı gibi kurmaca inşa ettiği görüşüyle yapmaz, zaten tarihçinin bir roman yazarından ayrıldığı nokta tam da budur. Tarihçi elindeki belgeye tamamen yaslanan bir anlatı ortaya koyduğu iddiasıyla anlatısını kaleme alır çünkü tarihçi nesnel bir bakışla geçmişi aydınlatma çabasıdır. Bu durum da onun bir belgedeki boşlukları doldurduğu gerçeğini gizleyen bir dil kullanmasını gerekli kılmaktadır. Semih Gümüş (1991) de tarihçinin belgeler üzerinde yorum yapması üzerinden tarih ve roman arasında bir yakınlık kurar:

Tarih bilimi için asıl olan olayların kronolojisi değil; eleştirel ve tarihselci bakıştır. Bu noktada tarihçi de belgeler üzerinde yorum yapar, çeşitli sonuçlara ulaşır. Belgeler üzerinde yaptığı yorum ve açıklamalarıyla tarihçi de tarihi olayları bir kurgu biçiminde ortaya koyar. Bu noktada roman sanatı ile tarih yakınlık gösterir. Her ikisinde de kurgu söz konusudur. (s. 24)

Tarihçinin mücadele etmek zorunda olduğu zorluklardan bir tanesi de tüm araştırmalarının temelini “geçmişe” bağlanıyor olmasıdır. Tarihçinin temel çalışma alanı ve aydınlatmaya çalıştığı alan, yaşanmış ve bir daha meydana gelmesi imkânsız olan “geçmiştir”. Tarihçi, pozitif bir bilimin araştırıcısına sağladığı deney ve deney yoluyla bir şeyi tekrarlayabilme şansına sahip değildir çünkü geçmiş bir kez yaşanır ve bir daha tekrarlanamaz. Onun gerçeğe ulaşabilme çabası sadece elindeki tarihsel belgelerle sınırlıdır. Bir tarihsel belge ise hiçbir şekilde gerçeğin tamamını yansıtabilme gücüne sahip değildir. Çünkü bir tarihsel belge de, onu kaleme alan bir yazarının olması sebebiyle ne gerçeğin tamamını ne de iddia ettiği gerçeği tamamen objektif bir biçimde bize gösterebilir. Keith Jenkins’e göre de tarih anlatıları “metinlerarası, dilsel bir kuruluştur” (aktaran Uysal, 2011, s. 9) çünkü hiçbir tarih anlatısı gerçeği tam anlamıyla gösteremez.

1.3 Tür Sorunsalı

Attila İlhan’ın *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin bu tez çalışmasına temel alınmasının en önemli nedenlerinden birinin roman dizisini oluşturan romanların tek bir türün sınırlarına dahil edilememesi olduğundan bahsetmiştim. Roman dizisini oluşturan yedi roman ağırlıklı olarak belirli bir tarihsel dönemi ele aldığından genelde tarihsel roman olarak değerlendirilir. Bununla birlikte roman dizisi, romanların karakterlerinin diziyi oluşturan birkaç romanda yer alması sebebiyle nehir roman özelliği taşır, fakat özellikle yazarın yaşadığı süreçte tanık olduğu dönemleri ele aldığı romanlar, çağ romanı sınırlarına yaklaşır. Yani aslında romanlar sadece bir türün sınırları çerçevesinde değerlendirilemezken bu romanlarda, –özellikle dizinin son iki romanı *Allah’ın Süngüleri: “Reis Paşa”* ve *Gazi Paşa: “...Ankara’dan Uçan Kuşlar!..”* da– yazar, tarihsel belgeler üzerinden savunmak istediği tezleri

temellendirir ve bölüm aralarına yerleştirdiği kaynakları tezine dayanak olarak kullanır. Bu bağlamda aslında roman dizisini oluşturan romanlar, tezli romanın sınırlarına da yaklaşır. Bu nedenle romanları tek tek tarihsel belge kullanımı üzerinden değerlendirmeye başlamadan önce tarihsel roman, tezli roman, çağ romanı ve nehir roman kavramlarından da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

1.3.1 Bir alt tür olarak tarihsel roman ve tarihsel romanda gerçeklik

Tarihsel roman bir tarihsel dönemi edebiyatın ona tanıdığı imkânlar çerçevesinde sanatsal biçimde yansıtan roman türüdür. Fakat tarihsel roman yaşanmış bir dönemi ele alması sebebiyle gerçeklik konusunda biraz pürüzlü bir türdür. Tarihsel romanda gerçeklik dış dünyada, yani olayın yaşanmış olduğu halinden farklıdır. Çünkü tarihsel romanda da yazar kurmacasına konu ettiği tarihsel dönemi, olayları kurmaca dünyanın ona tanıdığı olanaklarla, tahayyül ettiği gibi anlatabilme şansına sahiptir. Zaten bir roman yazarını tarihçiden ayıran en temel özelliklerden biri de tarihsel olayı olayın meydana geldiği koşullar çerçevesinde nesnel değerlendirmelerle aydınlatmaya çalışmak yerine kendi kurmaca dünyasında istediği gibi şekillendirme gücünü elinde bulundurabilmesidir:

Tarihçi olayların fotoğrafını çekerken tarihsel roman yazarı kendi ifadesi ve yorumuyla tarihsel kişi, olay ya da olgulara ilişkin bir resim çizer. Çizilen resimde sanatçının üslubu ve yorumu çok belirgin olarak kendini hissettirir. Çekilen fotoğrafta ise, her ne kadar gerçeğe en yakın bir görüntü sağlanmış gibi görünse ya da fotoğrafın gerçeği bir aynadaki görüntü gibi yansıttığı düşünülse de, netice itibarıyla fotoğrafçının seçiminin, felsefesinin, dünyaya bakışının ve olayı algılayışının esere yansımaları söz konusudur. Dolayısıyla, tarih yazımı ve kurmaca anlatılar arasındaki en büyük farklılığın, onların yorumsal yapısında, epistemolojik konumlarında ve geçmişi kendilerine özgü biçimde nasıl kavramsallaştırdıklarında bulunduğu bahsedilebilir. (Opperman, 1999, s. 81)

Alfred Döblin, “Tarihsel roman, ilk planda, bir romandır, ikinci plandaysa tarih değildir” der (aktaran Cohn, 1999, s. 153). Bu durum tarihsel romanlarda genel

bir kanı olarak düşünülebilir çünkü gerçekliğe temas eden birtakım unsurlar tarihsel romanda yazar tarafından kurmacaya dâhil edilir; fakat gerçeklik kurmacanın içerisinde yeniden inşa edilir, çünkü roman yazarı eserini meydan getirirken — tarihsel belgeleri kullansa bile— belgelerin ona veri sunmadığı o boşluklu, ikircikli alana geçiş yapabilme hakkına sahiptir, tarihçi ise o boşlukları olduğu gibi bırakmakla yükümlüdür. Halim Kara (2017), bu durumu şu cümlelerle açıklar:

Bir bakıma tarihsel roman yazarları tarihin karanlık alanlarını serbestçe dolaşarak yarattıkları eserlerinde okuyucularını tarihyazımının ihmal ettiği bu alanları keşfetmeye davet ederler ... Örneğin tarihyazımında genellikle yetişkin kişiliğine ve toplumsal yönlerine odaklanan tarihyazımının aksine tarihsel romanlar Fatih'in çocukluk dönemini ve bireysel yönlerini (bazen tamamen uydurarak) anlatılarına dahil ederler. (s. 17)

Yukarıdaki alıntı üzerinden düşünüldüğünde tarihsel romancının Fatih Sultan Mehmet'i konu alan bir romanda Fatih'in çocukluğuna dair tarihsel belgelerde yer almayan özelliklerden söz edebilme serbestisi olduğu hatta kurmaca dünyanın ona verdiği hakla bunu “uydurarak” dahi yapabileceği açıktır. Çünkü bir roman yazarı tarihsel belge kullanmayı tercih etse bile tarihsel karakterleri, olayları kurmacasına istediği biçimde dâhil edebilme gücünü elinde tutabilmesi yönüyle zaten bir tarihçiden ayrılır. Bunu Dorrit Cohn'un bahsettiği göndergesellik kavramı ekseninden de görmek mümkündür. Cohn'a (1999) göre: “Tarih göndergeseldir. Yani dış dünyaya, gerçekliğe, yaşanmış olana göndermede bulunur. Oysa kurmaca ‘göndergesel olmayan anlatı’dır. Yani ‘göndermede bulunduğu dünyayı göndermede bulunmuş olmakla yaratan kurmaca eser’dir” (s. 9).

Yukarıdaki alıntıdan yola çıkacak olursak tarihsel romanda yazar aslında her ne kadar dış dünyanın gerçekliğine göndermede bulunmuş olursa olsun gerçekliğin edebiyatın kurmaca süzgecinden geçtiğinde vaat ettiği o gerçeklikten sıyrıldığını ve edebiyatın kurmaca dünyasına ait bir parçaya dönüştüğünü iddia etmek yanlış olmayacaktır. Fakat burada şu noktayı da göz önünde bulundurmak gerek: Pek çok

okur eline aldığı bir romanı —kitabın ona sunduklarının bir kurmacadan ibaret olduğunu bilmesine karşın— gerçekmiş gibi tahayyül etmeye başlar. Erol Köroğlu (2011) bu konuya şu cümleleriyle değinir: “Edebi karakterler ve gerçek kişiler ontolojik olarak birbirlerinden ayrılmış olsalar da, edebiyat okurları bunları aynı düzlemde değerlendirirler. Bu doğrultuda edebi karakterler gerçekmiş gibi değerlendirilirken, gerçek kişiler de edebi karakterlere yönelik değerlendirme yöntemleriyle anlaşılır.” (s. 211) Köroğlu’nun değindiği nokta genelde okurların edebi metne genel bakışını anlamlandırabilmemiz noktasında önemlidir fakat bu nokta tarihsel romanlar için daha da geçerli bir kanıdır. Bir başka deyişle, söz konusu roman tarihsel bir dönemi ele alıyorsa, üstelik de bunu tarihsel belgeler kullanarak yapıyorsa okurun gerçek-kurmaca ayrımı üzerine “yanılgısının” daha da artması kaçınılmaz olmaktadır. Bu konuyu Köroğlu’nun değindiği başka bir nokta üzerinden düşünmek istiyorum. Köroğlu (2006), ‘Tarihle ilgili ne öğrendiysem tarihsel romanlardan öğrendim’ klişe cümlesini örnekleyerek insanların tarih ve edebiyatın kesiştiği bir metni okuduklarında yaşadığı yanılsamaya dikkat çekiyor (s. 84). Bu yanılsama tam da insanların edebiyatın kurmacalığının nerede durduğu hususuyla tarihin edebi bir metinde araçsallaşması, bir edebi metnin malzemesi olması noktasındaki sınırın ayırıcılığına varamamalarından kaynaklanıyor. Bu noktada tarihsel bir dönemin, tarihsel karakterlerin kurmacaya dâhil edildiği romanlar, özellikle de içerisinde gerçek tarihsel belgelerin kullanıldığı bir tarihsel roman, okurun bu “yanılgısını” besliyor. Peki bu yanılgı, ya da başka bir deyişle okurda gerçeklik algısının kuvvetlenmesi, tarihsel romancının hareket alanını kısıtlar mı, yani tarihsel romancıyı ele aldığı dönemin kaynaklarına bağlı kalmaya mecbur kılar mı? Bu noktada çoğu okurun göz ardı ettiği bir gerçek olan “edebi ruhsat” kavramına değinmek yerinde olacaktır:

Bir tarihsel romancı, tarihi çalışmaları ve belgeleri kullansa bile, bunları yağmalamakta, tahrip etmekte, keyfine göre kullanmakta serbesttir ... Kimse artık onu taklitçi olduğu için ya da intihal yaptığı için eleştiremez ... Büyük olasılıkla bazı kaynaklar kullanacaktır ama bu kaynaklara bağlı kalmak zorunda olmayacaktır. (Köroğlu, 2006, s. 85)

Yukarıdaki alıntıdan hareketle bir tarihsel roman okurunun bu bilinçte bir yaklaşım sergilemesi, tarihçinin dolduramadığı boşlukları kurmacanın romancıya verdiği izinle doldurabilme hakkının farkında olup olmadığını düşündürür. Çünkü bugün herhangi bir tarihsel roman karakterinin anlatıldığı bir tarihsel roman okuduğunda okur, o karakterle ilgili tarihsel belgenin dışında ya da başka bir deyişle “gerçek olmayan” bir özellik görürse bu bilginin “yanlışlığına” takılarak değerlendirecektir romanı. Tam da bu açıdan bakıldığında tarihsel romanların, özellikle de belge kullanımı ile gerçeklik algısı güçlendirilen romanların okur üzerinde yarattığı gerçeklik algısının kurmaca metni incelemelerine kazandırdığı boyut dikkate değer bir noktadır.

Bu noktada teze temel oluşturan Attilâ İlhan’ın *Aynanın İçindekiler* serisinde dönemin tarihsel konjonktürünü verirken tarihsel belge kullanımının eserlere hakikat-kurmaca ekseninde ne kazandırdığı üzerinde durulacaktır. Attilâ İlhan (2004), “Belgeler, tarih olayları, gerçek kişiler, romanda nesnel gerçeğin oluşmasına yardımcı olsalar da gerçekte romana yansıyan, yazarın özel merceğinden geçmiş olan estetik bileşim: bu bileşimin belgelerin kanıtladığı nesnel tarihî gerçekle ilişkisi direkt değil, dolaylı” (s. 276) diyerek aslında tarihsel belgelerin, romanın kurmaca zeminini zedelemekten ziyade kurmaca planı tarihi gerçeklikle dolaylı bir etkileşime sokmakta olduğunu savunur. Bu noktadan hareketle aslında tarihsel romanların da okuru anlatılanların gerçekliği hususunda düşünmeye yöneltmesi kaçınılmazdır.

1.3.2 Tezli roman (*Roman à Thèse*)

Her anlatı bir şey anlatmak üzere kaleme alınır ve bu bağlamda her anlatının okuruna sunmak istediği bir ileti vardır fakat bazı roman türlerinde bu ileti çok daha belirgin hale gelir. Yazarın niyeti ya da derdi bir ideolojiyi ön plana çıkarmak, toplumsal ya da siyasi bir sorunu bir tez ışığında vermek olabilir. Bu noktada tezli roman (*roman à thèse*) tanımını gözden geçirmek gerekir. Susan Rubin Suleiman (1993) tezli romanı şöyle tanımlar: “Tezli roman açık bir ideolojik mesajı olan, dünyayı yorumlamanın belirli bir yolunun doğruluğuna okurlarını kurmaca vasıtasıyla ikna etmeye çabalayan romanlardır ... Tezli roman iyi bilinen bir doktrin ya da düşünce sistemiyle kendini özdeşleştiren bir ideolojik söylem içerir” (s. 1).

Tezli romanı herhangi bir anlatıdan ayıran en temel özellik, yazarın bu tip bir anlatıda vermek istediği mesajı çok açık ve kesin bir biçimde vermesidir. Bu doğrultuda tezli roman genellikle toplumdaki bir sorunu, belki siyasi-sosyal bir mesaj çerçevesinde kesin çizgilerle yansıtır. Bahsettiğimiz açıdan baktığımızda tezli romanın estetik boyutu gölgede bırakabildiği düşüncesi akla gelebilir fakat Susan Rubin Suleiman’a göre tezli romanın bu minvalde en temel amacı zaten estetik kaygıları merkeze almak değildir, bilakis “açıklamayı hedeflediği tez ya da tezleri ısrarlı, tutarlı ve açık seçik bir biçimde ortaya koymaktır. Böyle bir romandaki öykünün ‘doğru’ yorumu öylesine altı çizilerek verilir ki, bunu kaçırmamanın imkânı yoktur” (aktaran Köroğlu, 2011, ss. 237-8).

Tezli romanlar genellikle belli bir dönemi ele alması yönüyle tarihsel roman ya da çağ romanları ile birlikte düşünülebilir. Bu başlığın tez içerisinde incelenmesinin temel sebebi ise Attilâ İlhan’ın *Aynanın İçindekiler* tarihsel roman dizisindeki romanların tek bir türün sınırlarına yerleştirilemeyecek derecede farklı

özellikler taşıması ve sınır ihlalleri yapmasıdır. Jacques Derrida (1992) ünlü “The Law of Genre” makalesinde tür meselesini şu cümlelerle açıklar:

“Bir metin herhangi bir türe ait değildir. Her metin bir ya da birkaç türe katılır, türsüz metin yoktur, daima bir tür ya da türler vardır ama böyle bir katılım asla ait olmak anlamına gelmez.” (s. 230)

Derrida'nın savunduğu bir metnin tek bir türe ait olamaması durumu, Attila İlhan'ın roman dizisi için de geçerlidir. Attilâ İlhan 1908'den 1960'a kadar Türk toplumunu etkileyen önemli olayları dönem olarak ele aldığı yedi romanında tarihsel belgeler kullanması yönüyle tarihsel romana yaklaşan eserler ortaya koymasına karşın aynı zamanda özellikle roman karakterlerinin söylemleri ve onları destekleyen belgeler üzerinden bazı noktalarda okurda tezli roman izlenimi de yaratır. *Bıçağın Ucu* ve *Sırtlan Payı*'nda açık bir biçimde Demokrat Parti ve Menderes yönetimi eleştirisi, *Sırtlan Payı*'nda Cumhuriyet'in kurulmasında öncü asker kadrosunun Kemalizm'e bakışının İnönü çevresinin bakışından farklı oluşunu anlamaması bu nedenle Cumhuriyet'le gelen değişimin yarım kalması, *O Karanlıkta Biz*'de İnönü ve tek parti diktasının ülkede Nazi taraftarlığını besleyişine ve İkinci Dünya Savaşı süresince sol gruplar üzerinde yaratılan baskı karşısında sol grupların birlikte duramayışına ve sol aydın tipine eleştiri, *Reis Paşa* ve *Gazi Paşa*'da Mustafa Kemal Atatürk'ün içeride ve dışarıda tüm düşmanlarıyla savaşarak büyük lider oluşu açısından romanların bir tez üzerine inşa edildiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Fakat yukarıda da belirttiğimiz üzere serinin tüm romanları birden çok roman türünün sınırlarına konumlandırılabilirdiği için sadece tarihsel ya da tezli roman tanımına bakmak yerine çağ romanı tanımını da incelemek gerekir.

1.3.3 Çağ romanı (*Zeitroman*)

Yazarlar her zaman kurmacalarını oluştururken hayal güçlerinin kapılarını sonuna dek aralamazlar. Bazen yazarlar içinde buldukları dönemin siyasi, sosyal, ekonomik vb. problemlerini de romanlara konu edinebilirler. Bu noktada yazarların amaçları içinde yaşadıkları dönemin sorunlu buldukları taraflarını edebiyat aracılığıyla okurlarına sunmak ve bir anlamda edebiyatı yani kurmacayı sığınak olarak alıp devrin panoramasını okura yansıtmaktır. Çağ romanı (*zeitroman*) adı verilen ve tarihsel romanın alt dallarından biri olarak görülen bu roman türünde yazarlar içinde yaşadıkları dönemi ele alır, yani aslında merkeze alınan dönem güncel meseleleri içerir; bu bağlamda çağ romanı diğer roman türlerinden farklı olarak düşünülebilir. Çağ romanı, üzerine çok fazla çalışılmamış bir kavram olmasına rağmen Elke Matijevich'in *The Zeitroman of the Late Weimar Republic* ve Roger Hillman'ın *Zeitroman: The Novel and Society in Germany 1830-1900* başlıklı çalışmaları çağ romanı kavramını ana hatlarıyla açıklayabilmemizi sağlar. Çağ romanı genel hatlarıyla kendi döneminin sosyal, kültürel veya politik problemleriyle yakın ilişki kuran roman olarak tanımlanır. Çağ romanında yazarın niyeti okura açık ve kolay anlaşılırdır, belli ve elit bir kesime hitap eden ya da metaforik ifadelerin arkasına gizlenmemiştir. (Matijevich, 1995, s. 1-2)

Çağ romanlarında amaç içinde bulunulan dönemin aksaklıklarını, problemlerini okura bir tür aydın bilinciyle yansıtmaktır. Bu nedenle yazarlar edebiyatın onlara sunduğu imkânlar aracılığıyla bir tür toplumsal eleştiri yapma imkânı da elde ederler. Fakat çağ romanlarında bunu ele aldıkları dönemin toplumsal sınıflarını temsil eden karakterler üzerinden yapar yazarlar. Bu nedenle çağ romanlarında amaç, karakterden çok onun temsil ettiği grup üzerinden eleştiri yapmaktır. Bunun yanı sıra çağ romanlarında ele alınan döneme dair radyo ve gazete

haberleri gibi kaynakların kullanılması o döneme dair konjonktürü vermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu tip kaynaklar üzerinden yazarlar karakterlerin söylemleri aracılığıyla döneme dair eleştirilerini de yansıtmış olur.

Roger Hillman (1983) çağ romanını bir roman türü olarak diğer türlerden ayıran özelliklerinden birinin de çağ romanlarının kapanışlarındaki sorunlu olma hali olduğunu ifade eder. Theodor Mundt'tan alıntıladığı şu cümleler üzerinden çağ romanının kapanışındaki soruna dikkat çeker: “Novelle'nin (uzun hikâye) dairesel yapısının aksine, romanın doğrusal ilerleyişi rastlantısal bir sonla bitebilir. [...] Romanda da yansıtılmaya çalışılan hayatın gerçekte de sonsuz sürüp giden devamlılığı gibi, roman da teorik olarak sonuçlanmaya muhtaç değildir aslında.” (s. 23) Roger Hillman, Theodor Mundt'tan alıntıladığı kısımda romanın sonuçlanma zorunluluğunun olmadığını ifade etmesine karşın çağ romanlarında bu kapanış probleminin çağ romanının bir karakter ya da gruba odaklanmaktan ziyade tüm dönemi merkeze almasından kaynaklandığını ifade eder.

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisindeki romanlar tarihsel roman olarak ifade edilmekle birlikte yazarın yaşadığı dönemin toplumsal, politik, kültürel sorunlarına eleştirel bir bakış içermesi, bunu karakter olarak o döneme ait bir grubu seçerek yapması ve tüm bunların yanı sıra olay örgüsü içerisine o dönemi yansıtan gazete ve radyo haberleri, köşe yazıları gibi belgelerle besleyerek yapması üzerinden romanların çağ romanına da yaklaştığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Özellikle 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne uzanan süreci sivil aydın denebilecek Halim ve Suat çifti üzerinden veren *Bıçağın Ucu*, 1960 İhtilali sonrası süreci Kurtuluş Savaşı askerlerinden Miralay Ferit üzerinden veren *Sırtlan Payı*, Kore Savaşı'ndan 1960 İhtilali'ne uzanan 10 yıllık gerilimli dönemi asker aydın Yüzbaşı Demir Çukurcalı üzerinden veren *Yaraya Tuz Basmak* ve İkinci Dünya Savaşı süresince Türk iç

politikasındaki sağ-sol gruplar arasındaki çatışmayı Ahmet Ziya ve yeğeni Doğan üzerinden veren *O Karanlıkta Biz*; serinin özellikle çağ romanı çizgisine yaklaşan romanları olarak düşünülebilir.

1.3.4 Nehir roman (ırmak roman)

Bu teze temel oluşturan *Aynanın İçindekiler* roman dizisindeki romanları tek tek tarihsel belge kullanımını üzerinden ele almadan önce üzerinde durulması gereken önemli kavramlardan bir tanesi de “nehir roman” kavramıdır. Nehir roman ya da ırmak roman; *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü*'nde “bir kişinin, bir ailenin ya da bir topluluğun belirli bir zaman dilimi içinde yaşam ve yaşayış dönemlerini birbirini bütünleyecek biçimde anlatan roman dizisi”¹ olarak tanımlanır. Fransızca *roman fleuve* tamlamasının karşılığı olan nehir roman; genellikle bir ailenin, topluluğun yaşamlarının belirli dönemlerinin farklı romanlarda anlatılması ve bu şekilde romanların birbirine bağlanması durumudur. Bu noktada roman tek kitapta tamamlanmaz; aynı kişinin ya da romanda anlatılan aile, topluluk üyelerinden başka kişilerin diğer romanlarda kurmacanın merkezine alınmasıyla anlatı bir nehir gibi devam eder.

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* roman dizisini oluşturan romanların beşinde serinin diğer romanlarında da okurun karşısına çıkan karakterler tek tek öne çıkar. *Bıçağın Ucu*'nda Halim ve Suat çifti başkarakterlerdir, Suat'ın dayısı Miralay Ferid ve Halim ile Suat'ın kiracısı Demir Çukurcalı yan karakterler olmalarına karşın serinin ikinci romanı *Sırtlan Payı*'nda Millî Mücadele ile 27 Mayıs 1960 dönemleri Miralay Ferid ekseninden anlatılır. Serinin üçüncü romanı *Yaraya Tuz Basmak*, Kore Savaşı'ndan 1960 askeri ihtilaline uzanan süreci Üsteğmen Demir Çukurcalı

---

¹ bkz. “ırmak roman”, <http://sozluk.gov.tr/>

üzerinden anlatır. Demir'in sevgilisi gazeteci Ümid ilk kez 1963'te yayımlanan *Kurtlar Sofrası*² romanında görülür.1908'de meşrutiyetin ilanından 1920'ye –Millî Mücadele'ye– uzanan dönem serinin dördüncü romanı *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda Bacaksız Abdi Bey, eşi Neveser ve gazeteci Münif Sabri Bey çevresinde verilirken Neveser'in kardeşi Ahmet Ziya serinin sonraki romanı, 1940'ların Türkiye'sinin anlatıldığı *O Karanlıkta Biz*'in başkarakteri olacak hatta Mustafa Kemal Paşa'nın başkarakteri olduğu, serinin son iki romanı *Allah'ın Süngüleri: "Reis Paşa" ve Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."* da da ender kurmaca karakterlerden biri olarak kendine yer bulacaktır. Bu bağlamda her ne kadar bu tezin konusu olmasa da *Aynanın İçindekiler* roman dizisini oluşturan romanların nehir roman tanımına yakın bir yerde durduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

---

2 *Kurtlar Sofrası*, Attilâ İlhan'ın 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini hazırlayan siyasi, sosyal ortamı, gazeteci Ümid Keleşoğlu'nun (daha sonra babası Zihni Keleşoğlu ile iletişimini kopartarak soyadını değiştirip Ümid Ersoy olacaktır) nişanlısı gazeteci Mahmud Ersoy'un kirli işleri araştırmasından ötürü faili meçhul bir cinayete kurban gitmesi üzerinden yansıttığı romanıdır. *Kurtlar Sofrası*, *Aynanın İçindekiler* roman dizisindeki romana/romanlara gazeteci Ümid, Zihni Keleşoğlu karakterleri dışında bağlanamayacağından bu çalışmada ele alınmayacaktır.

BÖLÜM 2

BİÇAĞIN UCU

Yakın dönem Türk tarihi siyasi açıdan düşünüldüğünde toplumun oldukça karanlık evrelerden geçtiği kaçınılmaz bir gerçektir. İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye savaşa aktif olarak girmese de savaş süreci Türk siyasetini de hareketlendiren dalgalar yaratmıştır. Türkiye 1946 seçimleriyle birlikte gerçek anlamda çok partili hayata geçmiş; 1950’de, 1923’ten beri ülkede tek parti olarak görev yapan CHP seçimleri kaybetmiş ve mevcut iktidar yerini Demokrat Parti’ye bırakmıştır. 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı 27 Mayıs 1960’ta Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koymasıyla sona ermiştir. Fakat Türk siyasetinde başlamış olan hareketlilik 1960 darbesinden sonra da toplum tabanında devam etmiştir. Özellikle 1970’li yıllarda artan hareketlilik sağ-sol çatışmaları noktasında tehlikeli bir noktaya evrilmeye başlamış ve Türk siyasetinde 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980’deki askeri darbeye de demokratik yönetim kesintilere maruz kalmıştır. (Akşin, 1997, ss. 140-145) Bu yıllar içerisinde sağ-sol çatışmaları devam ederken solcu kitle basın-yayın faaliyetlerinde özellikle de edebiyat alanında daha ön saflarda görülmektedir. Sol görüşü benimseyen yazarlar solun tarihini gençlere edebiyat üzerinden aktarabilmeyi bir görev edinmişlerdir. Türkiye’nin yakın dönem siyasi tarihini romanlara konu ederek edebiyatın kendilerine sunduğu imkânlar çerçevesinde yazarlar görüşlerini yansıtabilmişlerdir. Meşrutiyet döneminden 1971 muhtırasına kadar Türk siyasetinin geçirdiği evreleri romanlarına konu edinen önemli yazarlardan biri olan Attilâ İlhan, yakın dönemimizin 1909’dan 1960 darbesine kadar olan kısmını *Aynanın İçindekiler* ismini verdiği yedi romandan oluşan serisinde çeşitli tarihsel belgeler kullanarak ele

almıştır. Attilâ İlhan bu çalışmayı kafasında nasıl tasarladığını “Bir Romancının İtirafı” isimli yazısında şu cümlelerle anlatır:

Aynanın İçindekiler tasarısı, 1960 içinde kafamda olgunlaştı. 27 Mayıs'ı, herkes gibi ben de, önce ‘şahıs tahakkümünden’ kurtuluş diye almıştım. Düşündükçe, yakın tarihimizle bağlantılı gerçek anlamını kavramaya yöneldim; çetrefil bir şeydi bu, bana öyle geliyordu ki Osmanlı'nın çöküş yıllarından başlayıp, 27 Mayıs'a kadar birbirini izleyen olayların iç diyalektiği vardır, bir de dış diyalektiği: Bunların gelişim ve etkileşim süreçlerini bir romanlar dizisi içinde toplamak ilginç olabilir... Değişik bir teknik uygulayacaktım bu dizide, olaylar 27 Mayıs'la Mütareke ve Hürriyet'in ilânı arasındaki süreyi kapsayacak, çıkış noktası 27 Mayıs olsa da, geçmiş olaylar flashback kullanılarak verilecekti. Ayrıca, her romanda, aynı olayları kahramanların görüş açısından farklı yansıtmayı deneyecektim. (2002, s. 6)

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinin ilk romanı *Bıçağın Ucu*, 1963-1972 yılları arasında kaleme alınmış ve ilk kez Bilgi Yayınevi tarafından 1973'te yayımlanmıştır. Attilâ İlhan, romanı aslında ilk olarak Fransızca yazdığını belirtir fakat buna dair bir kayıt bulunamadığından *Bıçağın Ucu* ilk kez 1973'te yayımlanmış olarak kabul edilir. *Bıçağın Ucu*'nda, 27 Mayıs 1960 askeri darbesine giden sürecin beş aylık kısmı Suat ve Halim Hacıbeyoğlu çifti merkezinde aktarılırken öte yandan da tarihsel belgeler kullanılarak sürecin tarihsel altyapısı dönemin gazete haberleri, siyasilerin demeçleri vb. üzerinden okura aktarılır.

Bu noktada tarihsel belge kullanımı ile olay örgüsündeki ilişkiye ayrıntılı bir bakış sunmadan önce eserin başlığı ile içerik arasındaki bağı konuşmak da yerinde olacaktır. *Bıçağın Ucu* konu olarak 27 Mayıs 1960 darbesine giden sancılı süreci Suat ve Halim'in sarsılan evliliğini de bireysel noktada ele alarak yansıtmıştır.

“Bıçağın ucu” bir tamlama olarak düşünüldüğünde kesici olması yönüyle tehlike arz eden bir bıçağın son noktası olan ucunu zihnimizde çağrıştırmaktadır. Yani aslında tamlama bu bağlamda düşünülürse okurun zihninde dayanılması zor olan ve son raddesine geline bir sürece işaret ediyor olabilir. Bunu romanın konusuyla paralel

bir biçimde düşünecek olursak ‘bıçağın ucu’, aslında aynı zamanda “acı verici bir sürecin sonuna gelindiğini ama aslında bunun bir bitiş olmadığını; bu bitişin yeni olayları, durumları doğuracak bir sonuç olduğunu imler” (Özher, 2009, s. 169).

Aslında bu sonu gelmeyen ve yeni başlangıçlara gebe olan durumlar; genel çerçevede 27 Mayıs darbesinin bir son olmayıp yeni toplumsal ve siyasi oluşumlara kapı aralayacağını, özelde ise Suat ve Halim’in evliliklerinin sona geldiğini Suat’ın cinsel eğilimini sorgulaması ve yeni bir yönelişe doğru sürüklenmesi ekseninde işaret eder. Romana ismini veren ‘bıçağın ucu’ tamlaması romanda da bu bağlamı yansıtabilecek şekilde Halim’in ağzından ve Suat’ın zihninden yansımaktadır: “Gerilime alıştık bir tanem, yıllardır bıçağın ucunu kalbimizin üstünde duyarak yaşıyoruz, koymuyor” (İlhan, 2002, s. 196). Halim’in ağzından okuduğumuz cümle aslında bu dönemde Türk aydınının görüşleri nedeniyle topluma adapte olamamasının ve bu noktada da gerek toplum gerekse devlet güçleri tarafından sürekli bir baskı altında olmasını ifade etmektedir.

Romanın sonunda ise Suat’ın, içine düştüğü bu çıkmazdan kurtuluş yolu olarak gördüğü şey, yıllardan beri acısını Halim’den farklı sebeplerden ötürü duyduğu o bıçağın ucunu kalbine saplamaktır:

Karanlığın ortasında durdu, soğukkanlı ve sakin, el yordamıyla göğsünde kalbinin yerini aradı. Bıçağın ucunu, kılı kılına oraya dayayıp üçe kadar saydı ve ... saplamak istedi. Fakat hayır, hiç beklemediği müthiş bir acı, tıkrır tıkrır işleyen düzeni bozmuştu. Neden ürküyor böyle? Bıçağın sivri ucunu, ömrü boyunca kalbinin üstünde duymamış mıydı? Biraz gayret etse, sapına biraz daha inanarak bastırsa, her şey olup bitecekti. Yapamadı. (s. 453)

2.1 Olay örgüsü

Romanın Ocak 1960’ta başlayan olay örgüsü Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ülke idaresini ele aldığını belirten, 27 Mayıs saat 03.00’te radyolardan okunan bildirisi ve hemen ardından verilmiş olan “ ‘Düşük’ Başbakan Adnan Menderes Kütahya’da

Yakalandı” başlıklı gazete haberi ile sonlanır. Okur, romanda 1960 darbesine giden süreci Suat ve Halim Hacıbeyoğlu çifti üzerinden görür. Suat ve Halim Hacıbeyoğlu çifti karakter olarak birbirlerinden epey farklıdır. Suat paşa torunu gibi iken Halim köy kökenli bir burjuva profili çizer. Halim, Menderes’in el ulağı olan ağabeyi Manisa Milletvekili Osman Naci Hacıbeyoğlu’ndan farklı olarak Demokrat Parti politikalarını desteklemeyen ve bu nedenle de tutuklanma ve sürgüne gönderilme olasılığı olan bir musahhihtir. Çalıştığı gazetenin sahibi de korktuğu için, mimlenmiş olduğunu düşündüğü Halim’i gazeteden kovar. Suat ve Halim çifti çareyi evlerinin bir odasını Yüzbaşı Demir’e kiraya vermekte bulurlar. Halim, Demir ile Suat arasındaki yakınlıktan ötürü aralarında bir ilişki olduğundan şüphelenir fakat şüpheleri bu noktada yersizdir. Dayı Miralay Ferit ise yeğeni Suat’ı Hayrun hakkında uyarır, Suat ise küçükken annesi Hayrun’u evin hizmetçisi Nadejda ile beraberken görmüş olmasından kaynaklı bir cinsel kimlik kargaşası yaşamaktadır. Zaten bu karmaşa onu Halim’den iyice uzaklaştırırken intihara da bir o kadar yaklaştırır. Öte yandan Yüzbaşı Demir –darbe esnasında görev aldığı için– sebep göstermeden evden ayrılır ve 27 Mayıs sabahı saatler 03.00’ü gösterdiğinde Halim ve Suat, Türk Silahlı Kuvvetlerinin anonsunu radyodan dinler.

2.2 *Bıçağın Ucu*’nda tarihsel belge kullanımı

Bıçağın Ucu her ne kadar Suat ve Halim karakterlerini merkeze almış olursa olsun ele aldığı dönem sebebiyle okura tarihsel altyapı sunan bir romandır. Nitekim roman boyunca yazar çeşitli ajans, gazete haberleri gibi belgeleri kullanarak aslında roman boyunca anlatılanların –karakterler üzerinden olmasa da– tarihsel zeminde bir anlam ifade ettiğini göstermektedir. Böylece yazar romanda 27 Mayıs askeri müdahalesinin siyasi altyapısını gerçek tarihsel belgelerle okura göstermektedir. Romanda bir tür alt

metin işlevi taşıyan ve çoğunlukla haberlerden oluşan bu tarihsel belgelere bakmak kullanılan belgelerin miktarını ve işlevini anlamlandırabilmek açısından yerinde olacaktır. Roman içerisinde yer verilen tarihsel belgeler uzunluk olarak romanda pek fazla yer işgal etmemektedir. Bölüm başlarını ve sonlarını ayırmaya kolaylık sağlayan bu 10 tarihsel belgenin beşi birer sayfa uzunlukta iken, diğer beşi ise yarımşar sayfa uzunlukta. 436 sayfa uzunlukta olan *Bıçağın Ucu* toplam yedi buçuk sayfa tarihsel belge içerir. Bu sayılar düşünüldüğünde romanda tarihsel belge kullanımının oranının oldukça düşük olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Belgelerin, 1960 Ocak'ından itibaren içinde bulunan ayın, bölümün başında verilecek biçimde kullanılıyor olması da aslında tarihsel belgelerin romanda kronolojik akışı okurun kolaylıkla algılayabilmesini sağlamakta da önemli bir noktada olduğunu gösterir. Yani yazar aslında bu tarihsel belgeleri kullanarak hem 1960 askeri müdahalesi öncesindeki beş aylık süreyi, ülkenin içinde bulunduğu ve gitgide gerginleşen siyasi atmosferi yansıtmakta hem de zamansal akışı okurun kolayca görmesini sağlamaktadır.

Bıçağın Ucu'nda kullanılan belge miktarıyla birlikte bu belgelerin çeşitlerini incelemek de romanda kullanılan tarihsel belgelerin eserin kurmaca yapısına ne tür bir katkıda bulunduğunu görmemizi sağlayacaktır. Yazar, *Bıçağın Ucu*'nda yer verdiği tarihsel belgelerin büyük çoğunluğunu bölüm açılış ve kapanışlarında ve zaman atlamalarını göstermek amacıyla kullanmıştır. Eser zaman dilimi olarak 1960 Ocak'ını başlangıç almıştır ve bu başlangıç "Bursa'da Konuşan İnönü Erken Seçim İstedii" (s. 19) başlıklı bir haber ile verilmiştir. Bu haberden sonra olay örgüsü Halim'in sürgün lafını duyması ile başlamıştır. Bu noktada dikkat çeken ilk nokta okurun kitap kapağını açar açmaz karşılaştığı, Attilâ İlhan'ın bu yedi romanlık dizisi *Aynanın İçindekiler*'de verdiği uyarısıdır: "Bu kitapta anlatılanların gerçek kişilerle

ve olaylarla hiçbir ilgisi yoktur. Onları ben, büyük bir aynanın içinde gördüm.

Üstelik ayna dumanlıydı ve olmayan bir şehirde geziniyordu” (s. 13).

Yazarın okura yaptığı “uyarı”, aslında ilk bakışta yazarın romanı meydana getirdiği dönem içerisinde, romanında ele aldığı tarihsel dönem üzerinden birtakım ithamlarla karşı karşıya kalabilmesi ihtimaline karşı kendisi için güvenli bir alan oluşturduğu izlenimi yaratır fakat uyarı aslında sadece bu amaca hizmet etmemektedir. Yazarın yaptığı bu uyarıdan hemen sonra İnönü’nün erken seçim istediğine dair gazete haberi çıkar okurun karşısına. Bu nokta da okurdaki hakikat-kurmaca algısını bulanıklaştırmaktadır. Çünkü belgeden hemen sonra olay örgüsüne geçiş yapılır. Yazar, okurun 1960 darbesine evrilen süreci, sertleşen siyasi atmosferi sadece Halim ve Suat ya da Miralay Ferit’in görüşleri ekseninde değil dönemin gündemini yansıtan gazete haberleri aracılığıyla da görmesini sağlar ama bu da romanın içerisinde tarihsel belge kullanıldığı gerçeğini hatırlatıcı niteliktedir. Okur da böylece “Ben roman okuyorum ama birçok tarihsel belge var burada” der ya da romanın içinde tarihin de olduğu düşüncesiyle tarihi daha eğlenceli bir yol olan edebiyatın sunduğu imkânlarla öğrenme fırsatı bulduğu hissine kapılabilir. İşte okurun edebi bir metne tarih öğrendiği bir metin muamelesi yapma yanılığısı tam da yazarın tarihsel belgeler kullanarak edebi ve tarihsel düzlemi iç içe geçirmesinden kaynaklanır. Burada her ne kadar Halim ve Suat eserdeki kurmaca kişiler, İnönü ise okurun zihninde gerçek dünyayı yani hakikati temsil eden bir kişi olmasına karşın, okur, belgeler üzerinden bu hakikat ya da kurmaca algısını sorgular ya da eserin tamamını sanki yakın dönem Türk tarihini ve siyasetini edebiyat aracılığıyla okuduğunu düşünerek zihninde hayal-hakikat kavramının sorgusunu bir kenara bırakır. Eser boyunca kullanılan tüm belgeler okurun kafasındaki bu muammayı destekler. Nitekim Attilâ İlhan *Aynanın İçindekiler* serisini oluşturan tüm

romanlarında bu tür tarihsel belgelere yer vermiştir. Fakat bir röportajında söyledikleri aslında serinin ilk romanı olan *Bıçağın Ucu*'nda başta farklı bir yol izlediğini de ifade eder: “*Bıçağın Ucu*'nun ilk yayınında yoktu belgeler. Orada iddialarım var, sözler var. Bunlar eleştiri mevzuu oldu. Dediler ki aslı yok. Hepsi belgeye dayalı onların. O belgeleri koydum, sustular.” (Arseven, 2003, ss. 42-43) Attilâ İlhan'ın bu demecinden hareketle okurun ve eleştirmenlerin eseri okuduğunda bir hakikat arama iddiasında olduğu ve Attilâ İlhan'ın da bu iddiaları kanıtızsız bırakmamak adına belgeleri esere kattığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisini oluşturan ilk romanı *Bıçağın Ucu*'nda bölüm açılış ve kapanışlarında toplam 10 belge kullanılmıştır. Belgelerin işlevinin, uzunluğunun, türünün, gerçekliğinin ve kaynağının gösterildiği Ek B'deki tabloda görüldüğü üzere romanda kullanılan belgelerin tümü zamansal bölümlerin başlangıcını ve bitişini yapma işleviyle kullanılmıştır. Ocak 1960'ta başlayan birinci bölüm “Bursa’da Konuşan İnönü ‘Erken Seçim’ İstedi. İktidar ve Muhalefet liderleri arasındaki ‘söz düellosu’ devam ediyor. Menderes’in Adana konuşmasını cevaplandıran CHP Genel Başkanı, iktidarı, dini irticaa taviz vermekle itham etti” (s. 19) haberiyle başlar. Birinci bölüm, “Said-i Nursi’nin, Doğu İlleri Valilerine Mektubu Açıklandı. CHP teşkilâtının ele geçirdiği mektupta, ‘risale-i nur sayesinde, Müslümanların DP cephesinde toplandığı’ ileri sürülüyor” (s. 83) başlıklı haberle biter. Şubat 1960’ı kapsayan ikinci bölüm “İktidar muhalefet münasebetleri gerginleşiyor. İnönü’nün Konya Ziyareti Hadiseli Geçti” (s. 87) başlıklı haber ile başlayıp “Ankara’da beklenmedik bir buluşma: İnönü, Abd Büyükelçisi Warren’i Yemeğe Çağırıldı” (s. 181) haberiyle sonlanır. 1960 Mart’ını kapsayan üçüncü bölüm “Giriş kartlarını İsmet İnönü’nün imzaladığı Binden Fazla Genç Chp’ye Kaydını Yaptırdı” (s. 185) başlıklı haberle başlarken “İnönü’nün Kabulleri Tepki Uyandırdı,

DP Kongrelerinde CHP Genel Başkanı'nı 'ihtilâl hazırlamakla' itham ettiler" (s. 275) haberiyle sonlanır. 1960 Nisan'ını anlatan dördüncü bölüm ise "Meclis 'Tahkikat Komisyonu' ve ilk kararları açıklandı. Siyasi Toplantı Yasağı Kondu Meclis Müzakereleri Basında Yayınlanamayacak" (s. 279) haberiyle başlayıp "Öğrenci Hareketlerinin Arkası Alınamıyor. İstanbul ve Ankara Üniversitesindeki olaylardan sonra İstanbul ve Ankara'da Sıkıyönetim İlân Edildi" (s. 365) başlıklı haberle biter. Mayıs 1960'ı kapsayan son bölüm ise "Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'e Aniden İzin Verildi. İzin süresi bittiğinde yaş haddi dolacağından, bu izinle Cemal Gürsel fiilen ordudan ayrılmış oluyor" (s. 369) başlıklı haberle başlayıp Silahlı Kuvvetlerin 27 Mayıs saat 03.00'teki bildirisinden sonra "'Düşük' Başbakan Adnan Menderes Kütahya'da Yakalandı. Sâbık Başbakan askeri bir uçakla önce Eskişehir'e, daha sonra Ankara'ya getirildi" (s. 455) başlıklı haberle tamamlanır.

*Bıçağın Ucu'*nda kullanılan, yukarıda başlıkları verilmiş olan gazete haberlerini romanın karakterleriyle ve olay örgüsüyle doğrudan ilişkilendirmek çok da kolay olmayacaktır. Çünkü belgeler romanda metin içinde metin gibidir ve bölümleri açıp kapatmakta ön plandadır. Tarihsel belgeler birbirleriyle aynı bağlamdayken olay örgüsü kendi içerisinde çoğunlukla sanki belgelerde bahsedilenlerle doğrudan ilişkilendenmeden devam etmektedir. Yani tarihsel belgeler birbirinin devamı olabilmekteyken bazı belgelerde bahsedilenler olay örgüsüne doğrudan bağlanmamıştır. Mesela romanın açılışını da yapan ilk belge olan "Bursa'da Konuşan İnönü 'Erken Seçim' İstedi" başlıklı haberde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Menderes'in Adana konuşmasını cevaplandırarak iktidarı, dinî irticaya taviz vermekle itham etmiştir. Bundan 64 sayfa sonra verilen "Said-i Nursi'nin, Doğu İlleri Valilerine Mektubu Açıklandı" başlıklı ikinci belgede ise bahsedilen bu mektup ile 'Müslümanların DP cephesinde toplandığı' ileri

sürülmektedir. Fakat bu belgeler arasında anlamsal bir ilişki bulunmasına rağmen olay örgüsünde bu belgelerle direkt bir ilişkilendirme görülmemekte, buna karşın karakterlerin bazı söylemleri belgelerin vermek istediği mesajı destekler. Bahsedilen bu ilk iki belge aslında ülkede irticai faaliyetlerin arttığını ve ülkenin geri gitmeye başladığını ve sanki Demokrat Parti'nin "laiklik" karşıtı bir söylemle hareket ettiğini ifade etmekte, bu noktada da ufukta görünen darbenin yaklaştığını okura göstermektedir. Bu durum karakterlerin söylemlerine de yansımaktadır. Yani aslında romanda kullanılan belgeler bazı noktalarda karakterlerin söylemlerine de meşru bir zemin kazandırmaktadır. Mesela Miralay Ferid, Menderes için Yüzbaşı Demir'e şunları söyler: "Bu orduda timsal-i cesaret bir zabıt artık kalmadı mı? Hanım evladı bir Başvekil'in memleketi uçuruma sürüklemesine nasıl bigâne kalabiliyorsunuz, anlamıyorum" (s. 208), "Başımıza Menderes diye bir belâ indi, on yıldır çekiyoruz" (s. 209). Miralay Ferid, Halk Partisi'nin gittikçe sertleşen tek parti tahakkümüne karşı Menderes'in *Artık yeter, söz milletindir* pankartlarıyla yola başladığını göz önünde bulundurarak gelinen noktayı, "[s]uret-i kat'iyede tahammül edemedikleri şey, Mustafa Kemal'in şahsı ve inkılâplarıydı ama, ortalığa hürriyet hâvâripleri olarak çıktılar . . . Hangi hürriyet rejimi?" (ss. 209-210) şeklinde özetleyerek Cumhuriyetin kurucu kadrolarına tam bağlılığını da ifade eder.

Miralay Ferid'in cumhuriyetçi ve Menderes karşıtı söylemlerine karşı Yüzbaşı Demir'in tutumu da toplumun yaşadığı siyasi kafa karışıklığını gözler önüne serer. Yüzbaşı Demir: "asker olarak, yaman bir devrim yapmıştınız Albay'ım . . . ama parti olarak ihanet ettiniz bu devrime, ülkülerinizin bütününe gerçekleştirecek yerde, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra işi tatlısu faşistliğine döktünüz" (s. 227) diyerek Miralay Ferid'e karşı çıkar. Yüzbaşı Demir öte yandan da Demokrat Parti'nin antidemokratik tutumunu, "Ne sağında parti kurduruyorsun ne solunda" (s.

228) diyerek eleştirir. Ve ülkeyi sömüren şeyi, “biri yiyip öteki baktı mı kıyametin koptuğu, başları ayrı vücuda bağlı iki başlı bir canavara” benzetir (ss. 228-229).

Halim ve Suat çifti zaten “yıllardır bıçağın ucunu kalplerinin üstünde duyarak” (s. 196) yaşarlar. Halim, Menderes iktidarı öncesindeki CHP iktidarını “tek parti, tek şef, tek millet” (s. 154) sloganı üzerinden ‘tek parti diktası’ diyerek eleştirir. Bu dönemden sonra yaşadıkları 10 yıllık DP iktidarında da Halim çalıştığı gazetelerden sık sık ayrılmak zorunda kalır, bu durum Miralay Ferid’in “hangi hürriyet rejimi” sorusunu haklı çıkarır. Halim içinde bulunduğu bu çıkmazdan dublaj ve tiyatro oyunculuğu gibi sanatsal aktivitelerle ilgilenerek kurtulmaya çalışır. Suat ise Halim’e göre umutsuz bir hava çizer. Attilâ İlhan, *Bıçağın Ucu*’nda tarihsel arka planı belgelerle vermediği kısımlarda bile olay örgüsüyle tarihsel altyapıyı iç içe verir. Suat’ın bıçağın ucunu göğsüne dayayıp intihar girişiminde bulunduğu ama bıçağı saplayamayarak bu girişimden vazgeçtiği sıralarda komşunun radyosundan gelen Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ülkede idareyi ele aldığını bildiren bildiriye duyduğu o an bunun en güzel örneklerindedir. Halim ve Suat çifti üzerinden Attilâ İlhan aynı zamanda Türk aydınının topluma uzaklığına ve Demokrat Parti iktidarının uygulamaları üzerinden topluma yabancılaşmasına da vurgu yapar; bu yabancılaşma hissiyle nefes almaktan korkarak yaşayan Halim ve Suat, askeri müdahale sonrası oluşan “derin cumhuriyet sessizliği” (s. 454) sonucunda yeniden nefes almaya başlarlar.

BÖLÜM 3

SIRTLAN PAYI

Attilâ İlhan'ın 1963-2006 yılları arasında aralıklarla sürdürdüğü yoğun çalışmasının ürünü olan *Aynanın İçindekiler* serisini oluşturan yedi eser, 1908'den 1960'a kadar Türk siyasetine ve tarihine edebi çerçevede yakından bakmamızı sağlar. Serinin romanları herhangi bir sıra gözetilmeden okunabilir çünkü romanlar genel anlamda birbirinin devamı niteliğinde değildir. Serinin ikinci kitabı olan *Sırtlan Payı*, karakterlerin bazıları zaman akışı açısından düşünüldüğünde serinin ilk kitabı olan *Bıçağın Ucu*'nun devamı olarak görülebilir. 1973'te yayımlanan *Bıçağın Ucu*'nda 27 Mayıs 1960 ihtilaline giden beş aylık sancılı süreç Halim ve Suat merkezinde anlatılmıştır. *Sırtlan Payı*'nda ise 27 Mayıs ihtilalinden sonra ülkedeki siyasi atmosfer Suat'ın dayısı Miralay Ferid merkeze alınarak anlatılır. *Bıçağın Ucu*'nda Cumhuriyet'in kurucu kadrolarına sadakatiyle ve Menderes karşıtı politik düşünceleriyle ortaya çıkan Miralay Ferid, *Sırtlan Payı*'nda hasta yatağında ihtilalin etkilerini takip etmeye çalışan emekli bir asker olarak ön plana çıkar. Attilâ İlhan'ın Şubat-Mayıs 1959, Mayıs 1963-Nisan 1964, Aralık 1972-Temmuz 1973 ve Ocak-Eylül 1974 tarihleri arasında üzerinde çalıştığı *Sırtlan Payı* ilk kez 1974'te Bilgi Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. *Sırtlan Payı* aynı yıl da Yunus Nadi Roman Armağanı'na layık görülmüştür.

Attilâ İlhan, *Aynanın İçindekiler* serisinin ikinci romanı olan *Sırtlan Payı*'nda serinin diğer romanlarında da görüleceği üzere çeşitli haberler, beyannameler, davetiyeler kullanmıştır. Yazar kullandığı bu belgelerle gerçeklik-kurmaca sınırını

muğlak hale getirirken öte yandan dönemin panoramasını okura bu gerçek belgeleri sunarak çizer. *Sırtlan Payı*'nda kullanılan tarihsel belgeleri, bu belgelerin olay örgüsü veya karakterlerin söylemleriyle olan ilişkisini incelemeden önce eserin başlığı ile içeriği arasındaki ilişkiden söz etmek yerinde olacaktır. Yazar serinin ilk kitabı *Bıçağın Ucu*'nda olduğu gibi bu roman için de çarpıcı bir başlık seçmiştir. *Bıçağın Ucu* sınıra dayanılmış, artık tahammül sınırının sonuna gelinen ihtilal öncesi ağır ortamı betimlerken *Sırtlan Payı* ise bir taraftan 1960 ihtilali sonrasına uzanırken öte yandan geriye dönüşlerle memleketin işgalci güçlerce paylaşıldığı Millî Mücadele öncesi sürece; 30 yıllık istibdat rejimi sonrası geçilen meşrutiyet rejimi, Birinci Dünya Savaşı ile iyice çöküşe sürüklenen Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış "hasta adam" Osmanlı'nın Batılı işgalcilerce pay edilme çalışmalarının olduğu döneme vurgu yapar. Uzun zaman boyunca Osmanlı topraklarını pay etme konusunda anlaşma sağlayamayan İtilâf devletleri, ancak 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması adı altında işgal beyannamelerini ortaya çıkaracaktı. Bu antlaşmaya göre İstanbul ve Boğazlar uluslararası statü taşıyacak; Doğu Trakya ve İzmir çevresi Yunanlılara, Akdeniz İtalyanlara, Güneydoğu Anadolu Fransızlara, Musul bölgesi de İngilizlere bırakılacaktı. Doğu Anadolu'da ise bir Ermeni devleti kurulması öngörülmüştü. İç Anadolu ve Karadeniz'de ise pay edilmeyen kısımlar Osmanlı'da kalmaya devam edecekti (Erim, 1953, ss. 539-560). Yani İtilâf kuvvetleri "aslan payı" olan bölgeleri aralarında pay ederken yıkılmak üzere olan Osmanlı'ya da kalan bölgeleri bırakmışlardır. Bu devletlerden Osmanlı'ya arta kalan topraklar bir tür "sırtlan payı" olarak düşünülebilir çünkü sırtlan, hayvan olarak önüne gelen her şeyi yiyebilen bir türdür. Hatta sırtlanlar daha çok avlanan hayvanların avladıkları hayvan leşlerini yerler. Yani daha çok artıklarla beslenirler. Türklerin Millî Mücadele'yi başlatarak bu haksızlıklara karşı çıkmaları ve sırtlan

payını kabul etmeyerek savaşmaları da topraklar üzerinden Türk egemenliğinin sınırlandırılmaya çalışılmasıyla ilişkilendirilir. Sevr Barış Antlaşması ile dayatılan bu topraklar sırtlan payı olarak düşünülürse 1960 için bu tanımlama, Batılı güçlerin Türk ekonomisini kendilerine bağımlı hale getirerek kendilerinden kalanları da Türkiye'ye dayatma isteği olarak düşünülebilir. Romanda Ferid üzerinden 1919'a yapılan geri dönüşlerde de Binbaşı Ferid'in arkadaşı Doktor Hayrullah "sırtlan payı" üzerine görüşlerini açıkça şu şekilde bildirir:

İmparatorluğun na'aşından, her biri arslan payını kendisi almak istiyor, âşikâr bir şey: onlar arslan payını alıp, bize sırtlan payını bırakacaklar, karınlarını çatlayasıya doldurduktan sonra, beğenmediklerini!! Peki, biz buna müstehak mıyız? Bu mülk ki, ecdadımızın olmuştur ve bizim mülkümüzdür ve biz bu mülkün arslanlarıyız, bu zillete boyun eğecek miyiz? ... bu mülkün sahib-i aslisi olmakla, biz de öyle arslan payına sahip çıkacak, sırtlan payına tenezzül etmeyeceğiz. (İlhan, 1992, s. 276)

3.1 Olay örgüsü

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinin ikinci romanı olan *Sırtlan Payı*, "İki Günde İzmir'de 63 DP'li Tutuklandı" başlıklı ve 5 Temmuz 1960 tarihli bir gazete haberiyle başlar. 27 Mayıs askeri müdahalesinden kısa bir süre sonra kalp krizi geçiren Miralay Ferid, göğsüne fil basmış gibi, sıçrayarak uyanır. Miralay Ferid geçirdiği kalp krizinin de etkisiyle hasta yatağında geçmişini hatırlamaya başlar. 1. Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı sürecinde bağımsızlık için savaşmış bir asker olan Miralay Ferid; 2. Meşrutiyet dönemini, 1. Dünya Savaşı sürecinde savaştığı Çanakkale, Suriye ve Filistin cephelerinde yaşadıklarını, Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve işgallerle başlayan Millî Mücadele sürecinde gizli bir teşkilat üzerinden Mustafa Kemal'e yardım çalışmalarını, kısaca gençliğinde başladığı bağımsızlık mücadelesini hatırlar. Hatıraları üzerinden yola çıkan Miralay bir anlamda şahsi geçmişini düşünürken öte yandan 1908'den başlayarak 1960 darbesi sonrasındaki sürece kadar yaşananların muhasebesini yapmış olur. Miralay Ferid'in şahsi

hesaplaşması bir yanda sürerken diğeri yanda da Ferid'in geçirdiği kalp krizi neticesinde Doktor Sevim ona siyasi mevzulardan uzak durmasını tembih eder. Miralay'ın eşi Ruhsar, kardeşi Hayrun ve yeğeni Suat (Hayrun'un kızı) da bir taraftan Miralay'a iyileşebilmesi için siyasetten arındırılmış huzurlu bir ortam yaratmaya çalışırlar. Fakat Miralay Ferid, her ne kadar siyasi haberleri evdeki gazete ve radyolardan öğrenemese de komşu evin radyosundan ordudaki tasfiyeleri ve Cemal Paşa'nın seçimleri gelecek yıl 27 Mayıs'ta yapacağını öğrenmesi sonucunda bu seçim kararının ülkeyi bölebileceği düşüncesine kapılır. Bu düşünce karşısında tüm yaşamını tekrar sorgulayan Miralay Ferid geçirdiği üçüncü krizden kurtulamaz ve hayatını kaybeder.

3.2. Tarihsel belge kullanımı

Aynanın İçindekiler serisinin ilk romanı olan *Bıçağın Ucu*, 27 Mayıs 1960 müdahalesine giden beş aylık süreci ele almaktaydı. Serinin ikinci romanı olan *Sırtlan Payı* ise Birinci Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele döneminde önemli görevler üstlenmiş bir asker olan Miralay Ferid merkezinde 1960 askeri müdahalesinin hemen sonrasını görmemize olanak sağlar. Okur romanı eline aldığı her ne kadar *dumanlı aynanın* içinde Miralay Ferid, Ruhsar Hanım, Suat, Hayrun, Doktor Sevim gibi karakterlerin dünyasını görse de yazar öte yandan kullandığı tarihsel belgelerle 1960 ihtilali sonrası Türk siyasetini de okura sunar. Romanda kullanılan radyo, gazete haberi vb. türde tarihsel belgeler 1960 ihtilalinin neticelerinde ülkede yaşananları da görme imkânı sunması sebebiyle tarihsel altyapı sunar. Böylece Attilâ İlhan, edebi dünyanın ona sunduğu kurmaca inşa etme hakkına ve tarihe bağlı kalma zorunluğunun olmayışına rağmen gerçek dünyayı temsil eden belgeleri kurmacasına dahil ederek aslında edebiyat-tarih etkileşimini *Sırtlan*

Payı'nda da somut bir noktaya taşımıştır. Yazar, romanda 27 belge kullanmıştır. Ek C'deki tabloda görüldüğü üzere bu belgelerden biri hariç –Acı Bir Kayıp: Ferid İbulak vefat etti– tümü tarihsel belgedir. Tarihsel belgelerin büyük bir kısmı bölüm açılış ve kapanışlarını yapar. Bu belgeler dışında da yedi tane gazete manşeti ve haber de bölümlerin içerisinde olay örgüsüne yedirilmiş biçimde kullanılmıştır. Romanda metin olarak verilen yirmi altı gerçek belgenin dokuzu yaklaşık yarım sayfa uzunluğundayken on yedi belge ise bir-bir buçuk sayfa uzunluğundadır. 453 sayfa uzunluktaki romanın 25 sayfası tarihsel belgelerden oluşmaktadır. Tarihsel belgeler *Bıçağın Ucu*'nda olduğu gibi daha çok bölümler arası kronolojik geçişe uygun olacak şekilde kullanılmıştır. Romanda bölümler ay-yıl verilecek şekilde yapıldığından ilk bakışta bölümler arasına konan tarihsel belgelerin daha çok bu tarihlendirmeyi destekleyici biçimde kullanıldığı düşünülebilir. Fakat belgeler sadece öykü şimdisi olan zamanı okura gerçek dünyadan aktarılan kaynaklarla verme amacıyla kullanılmamış gibidir. Çünkü okur, yazarın anlatıcı üzerinden sık sık yaptığı geri dönüşlerle içinde bulunulan zamanı algılamakta da zorlanabilir. Bu belgeler tarihleriyle birlikte kullanıldığından okurun zihninde oluşabilecek zamansal karmaşayı da engellemiş olur. Ayrıca belgeler verdiği bilgiler sayesinde özellikle başkarakter Miralay Ferid'in gerek 1919'daki bağımsızlık mücadeleleri karşısındaki tutumunu gerekse 1960 darbesi sonrası hasta yatağında ilgilenmeden duramadığı siyasi olaylar karşısında yaşadığı hayal kırıklığını okurun bir zemine oturtmasını da kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte olay örgüsünün geçtiği yakın dönemi destekleyen ama öte yandan gerçek dünyanın temsili niteliğindeki belgeler hakikat-kurmaca sınırlarını birbirine yaklaştırır.

Sırtlan Payı'nda da genellikle kullanılan belgeler gazete veya ajans haberleridir ve belgeler Ek C'deki tabloda gösterilmeye çalışıldığı gibi çoğunlukla

bölüm açılış ve kapanışlarında kullanılmıştır. Özellikle bölüm başlangıcı ve bitişinde okurun önüne çıkan bu belgeler bir yandan olay örgüsünün geçtiği dönemi okurun görmesini sağlarken öte yandan da *Bıçağın Ucu*'nda olduğu gibi tarihsel düzlemi okurun anlamasını kolaylaştırır. Çünkü romanın bazı bölümlerinde Miralay Ferid'in hatıraları üzerinden 1919 yılına geri dönüşler söz konusudur. Yazar romanı beş bölüme ayırmış ve bu bölümlerin başlangıç ve bitişlerini kullandığı tarihsel belgelerle daha dikkat çekici bir hale getirmiştir. Romanın ilk bölümü kronolojik olarak Temmuz 1960'ın ilk yarısını kapsar. Eser, 5 Temmuz 1960 tarihli "İki Günde İzmir'de 63 DP'li Tutuklandı" başlıklı bir haberle başlar. Bu girişle romanın olay örgüsüne geçiş yapılır. Fakat yukarıda bahsettiğimiz gazete haberinden hemen önce *Aynanın İçindekiler* serisinin diğer tüm romanlarında da görülen "anlatılanların gerçek kişi ve olaylarla hiçbir ilgisinin olmadığı, yazarın onları olmayan bir şehirde gezinen dumanlı bir aynanın içinde" gördüğüne dair uyarı okurun karşısına çıkar. Bu da serinin diğer tüm romanlarında olduğu gibi *Sirtlan Payı*'nda da hakikat-kurmaca çizgisinin bulanıklaşacağına dair okura sunulan bir işaret gibidir. Çünkü yazar, eserin başında yaptığı uyarının aksi bir biçimde hakikati içeren belgeleri kurmacasına dahil eder. Eser boyunca kullanılmış olan 26 gerçek belge de bunu kanıtlar. Yazar, 27 Mayıs 1960 askerî harekâtı sonrası ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik atmosferi ve Miralay Ferid'in hatıraları üzerinden geri dönüşlerle 1919 dönemi Millî Mücadele sürecinde ülkenin içinde bulunduğu darboğazı; kullandığı ajans veya gazete haberleri, davetiye ve beyanname türlerindeki tarihsel belgelerle okura yansıtır. Bu tarihsel belgeleri kullanarak kurmaca ve hakikat arasındaki sınırı muğlak hale getirdiğini de okura göstermiş olur.

Eserde hakikat-kurmaca salınımı, ilk gazete haberinden sonra bölüm içerisinde dönemin gergin siyasi atmosferini okura sunan gazete manşetleri ile sürer:

“Menderes’i Kaçırmaya Yeltendiği İleri Sürülen THY Pilotu Gözaltına Alındı/
Soruşturma Kurulu Açıklandı/ İstanbul Gürsel’i Sevgiyle Karşıladi/ MBK Sözcüsü
Açıkladı: Milletvekillerinin Maaşı Azaltılacak” (s. 16-19). İlk bölümde kullandığı bu
gazete manşetleri, ajans ve radyo haberleri ile yazar, bir gece “göğsüne fil basmış
gibi, sıçrayarak” uyanan ve ilk kalp krizini geçiren Miralay Ferid’in kalp krizinin
sebeplerini de aslında üstü kapalı olarak okura sunar. İlk bölümün devamında Doktor
Sevim, kriz geçirmiş olan Miralay Ferid’i muayene etmek için Miralay’ın evine
gider, olay örgüsü bu çizgide akarken yazarın alt metin niteliğinde bölüm içerisinde
verdiği 10 Temmuz 1960 tarihli “İnkılâp Hükümeti ‘Düşük’ Liderlerin
Yolsuzluklarını Açıkladı” (s. 27) ve 14 Temmuz 1960 tarihli “Amerika, Muş-Tatvan
Demir Yolu İçin 6 Milyon Dolar Veriyor” (s. 41) başlıklı haberler ülkenin iktisadi
durumunu okura birinci dereceden gösterir. İlk bölüm Miralay Ferid’in hasta
yatağında kendine gelmesi ve ölümü anmasıyla sonlanır. Bölüm sonunda
“Türkiye’nin İktisadî İstikrarı İçin Bütün Dünya Yardım Teklif Ediyor” (s. 55)
başlıklı ve 15 Temmuz 1960 tarihli bir haber verilir. Bu üç belge aslında 1960 askerî
harekâtı sonrası Türkiye’nin ekonomik çıkmazını okura sunar, bu da Miralay
Ferid’in geçirdiği kalp krizini okurun temellendirmesini sağlar.

Eserin ikinci bölümünde Mayıs-Haziran 1919’a Miralay Ferid’in zihni
üzerinden bir geri dönüş söz konusudur. Bu bölüm de tıpkı diğer bölümlerde olduğu
gibi bir belge ile başlar. Bu belge, 29 Mayıs 1335 (Miladi 1919) tarihli Sultanahmet
Mitingi davetiyesidir. Eserin bu bölümünde, 1919’a yapılan analepsis ile, o dönemde
henüz bir binbaşı olan Ferid ordu dağıtılınca sivil olarak İstanbul’a gelir ve
Anadolu’da olan Mustafa Kemal’e bilgi aktarabilmek adına Doktor Hayrullah
sayesinde gizli bir örgüte katılır. Bu bölümde Binbaşı Ferid ve arkadaşları,
İngilizlerin bilgilerine ulaşabilmek adına İngilizlere yakın bir konumda olan Rıza

Muhiddin'i bu örgüte katmaya çalışır. Bu bölümde kullanılan 4 Haziran 1335 tarihli “Ahaliye Beyanname” (s. 77) ile İstanbul'un güvenliği hakkındaki endişeler, 6 Haziran 1335 tarihli “Darülfünun Gençlerinin Sadrazamdan Talepleri” (s. 93) ile de gençlerin Paris Konferansı'na gidecek heyetten tam bağımsızlık prensibinin benimsenmesini ve manda, himaye gibi rejimlerin kati olarak reddedilmesini istemeleri okura sunulur. Böylece okur Millî Mücadele'ye geçiş sürecindeki şartlar hakkında birincil kaynaklar üzerinden bilgi sahibi olur. Bölümün sonuna doğru verilen “İngiliz Generali Emrediyor: Mustafa Kemal'i Geri Çağırınız!” (s. 147) başlıklı haber de İstanbul'dan Anadolu'ya uzanan gergin havayı gözler önüne serer.

Romanın üçüncü bölümünde Temmuz 1960'a, Miralay Ferid'in kalp krizi geçirmeden birkaç gün önceki yaşantısına dönülür. Bu bölümde Miralay Ferid gizlice gazete manşetlerini okur: “Amerika dün 1 milyar lira hibe etti. / Serbest bırakılan paranın 500 milyon lirası Millî Savunma hizmetlerine ayrılacak. / Bu yıl Amerika'nın Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım yapması muhtemel!” (s. 169). Bu manşetlerden 1960 ihtilali sonrası ABD'nin ekonomik açıdan Türkiye'ye yardım etmeye başladığı anlaşılır. Bu manşetlerden sonra olay örgüsünde Doktor Sevim üzerinden bir ilerleme söz konusu olmasına karşın yazar adeta “tarihsel çizgiden sapmıyorum” dercesine kullandığı “Hazineye Yardım Kampanyası Devam Ediyor” (s. 191) başlıklı, 7 Temmuz 1960 tarihli AA haberiyle 1960 ihtilali sonrasında da ekonominin tıpkı 1919'da işgalci kuvvetlerin manda ve himaye isteklerinde olduğu gibi dışa bağımlı hale geldiği mesajını okura verir.

Romanın dördüncü bölümünde de Ağustos-Eylül 1919'una geri dönülür. Bu bölümde de yazar kullandığı gazete veya ajans haberleri, beyanname ve davetiye türlerindeki tarihsel belgelerle bir yandan İngiliz mandasının, öte yandan Amerikan mandasının tartışıldığı İstanbul'u okura sunar. 3 Eylül 1335/1919 tarihli ve “İngiliz

mandası için imza toplanıyor” (s. 287) başlıklı haber İngiliz mandasının belirli çevrelerde düşünüldüğünü okura gösterir nitelikte bir belge olarak okurun karşısına çıkar. Amerikan Yardım Heyeti Başkanı Binbaşı Arnold’un 29 Ağustos 1335 (1919)’teki “Türkiye’yi medeni hale getirmek için 100.000 Amerikalı kifayet eder. Amerika insaniyet duygularıyla Türkiye mandasını kabul edecektir” (s. 265) başlıklı beyanatu, 1919’daki Amerika imajını okura sunarken öte yandan 1960 Amerika’sıyla 1919 dönemini kıyas imkânı da sunar okura. Bu bölümde diğer taraftan da manda tartışmalarının gölgesinde 4-11 Eylül tarihleri arasında toplanmış olan Sivas Kongresi’nde alınan kati karar, 13 Eylül 1335 tarihli bir haber olarak verilir: “Anadolu, Payitaht ile Bütün İrtibatını Kesti” (s. 337).

Romanın dördüncü bölümünü Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin istifa haberiyle kapatan yazar diğer bölümlerde olduğu gibi son bölümde de öykü şimdisine bir haber metniyle geçiş yapar: “235 General Emekliye Ayrıldı” (s. 367) Belgeyi iki bölüm arasına yerleştirerek yazar aslında Miralay Ferid’in zihnine döndüğümüz, Millî Mücadele’nin başladığı 1919 dönemini içeren dördüncü bölümü de kapatmış olur. Böylece yazar, okurun 1919’dan öykü şimdisi olan Ağustos 1960’a kolaylıkla geçebilmesini de sağlamış olur. 4 Ağustos 1960 tarihli haber metniyle başlayan son bölümde Miralay Ferid’in hasta yatağında bile siyasi gündemden uzak kalamadığını görür okur. Öyle ki 7 Ağustos 1960 tarihli iki bin subayın emekliye ayrılacağı (s. 393) ile ilgili haberi gördükten sonra Miralay Ferid bir kez daha kriz geçirir. Miralay Ferid, bu son krizden sonra, “Gürsel, ‘Seçim 27 Mayıs’ta’ dedi” (s. 441) başlıklı haberi duyunca bir daha toparlanamaz. Yazar romanı tıpkı bölümleri başlatıp bitirirken yaptığı gibi bir haber metni koyarak bitirir. Fakat bu seferki metin siyasi ya da ekonomik gündemle ilgili değildir, bu metin Miralay Ferid’in ölüm ilanıdır:

Dömeke harbi şehitlerinden Kolağası Rüstem Bey’le Münire Hanım’ın oğlu, Mabeyn Katiplerinden Bayraktar Paşazade Haluk Bey’in eniştesi, Bayraktar

Çiftliği sahibi Hayrunisa Bayraktar'ın biricik ağabeyi, Manastırlı Salih Paşa ailesinden Ruhsâr İlbulak'ın sevgili zevci, Çanakkale, Gazze ve İstiklal Harbi gazilerinden, Emekli Süvari Miralay Ferid İlbulak (Ferid Eminönü) kısa bir hastalığı müteakip rahmetine kavuşmuştur. (s. 453)

Romanın yazar tarafından belirlenmiş beş bölümünü inceledikten sonra eserde kullanılan radyo, gazete ve ajans haberlerinin bir tür tarihsel belge olarak karakterlerin söylemleriyle nasıl ilişkilendiğine bakmak yerinde olacaktır. *Bıçağın Ucu*'nda Menderes karşıtlığıyla okuru selamlayan Miralay Ferid, *Sırtlan Payı*'nda merkezdeki kahraman olarak yerini alır. Okur da Miralay Ferid'in *Bıçağın Ucu*'nda açıkça verilmemiş olan görüşlerinin nedenlerini *Sırtlan Payı*'nda görmüş olur. Çünkü Miralay Ferid ömrü boyunca ülkenin bağımsızlığını kazanabilmesi için mücadele vermiş bir asker imajı çizer. Ömrü boyunca bağımsızlık için çabalayan Miralay Ferid, Ahmet Ziya'nın da belirttiği gibi seferberlik kuşağının temsilcilerindedir, bu bağlamda bir aksiyon adamıdır. Miralay Ferid, 2. Meşrutiyet döneminden 1960 darbesine kadar Türkiye'nin yakın tarihinin tanığıdır adeta. Millî Mücadele dönemi öncesi Mustafa Kemal ve arkadaşlarına hafiyelik yaparak destek olan Ferid silahlı mücadeleye de katılır. Bu bağlamda onun aksiyon neslini temsil ettiği aşikârdır. Attilâ İlhan'ın kendisiyle yapılan bir söyleşide Miralay Ferid tipi üzerine söyledikleri, "aksiyon nesli" tanımlamasını doğrulayan niteliktedir:

Bilindiği gibi 1900 yıllarından başlayarak böyle bir kuşak gelişmiştir bizde, son derece gözü pek, atılgan ve yırtıcı subaylardır bunlar, eyleme hemen bulaşır, terörizmden tutun da basbayağı serüvencilik sayılabilecek işlere kadar her şeye girerler. Çarpıcı noksanları, 'vatanı kurtarmak' için belirli bir kafa hazırlıklarının olmayışıdır. (2004, s. 145)

Miralay Ferid'in zihninden geri dönüşlerle Ferid'in temsil ettiği bu tipin siyasi bağımsızlık için nasıl mücadele ettiğini ve bu tam bağımsızlık mücadelesinin 1960'a gelindiğinde fikir olarak nasıl ekonomik bağımsızlığı Amerika'ya karşı

korumaya dönüştüğünü de romanda kullanılan belgelere³ bakış üzerinden görmek mümkündür. Miralay Ferid'in inandığı davaya bağlılığı Millî Mücadele döneminin başladığı 1919'a geri dönüşlerle de okura sunulur. Miralay Ferid, İstanbul'da işgalcilerle birlikte yaşamaya hatta hafiyelik yapmak için işgalcilerin olduğu otelde kalmaya bile katlanamaz. Onun bağımsızlık mücadelesine bağlılığı, 1919'da siyasi bağımsızlık anlayışı iken 1960'ta bu durum Amerikan emperyalizmine karşı bir mücadeleye ve Türk siyasetinde bağımsızlık arayışına dönüşür.

1919'daki mücadele ruhunu da görmüş bir subay olan Miralay Ferid, 1960 darbesini de başlarda bir devrim olarak görür ve bunu devrim olarak nitelendirmeyenleri eleştirir. Fakat onun gözündeki mutlu tablo uzun sürmez. "Mutlakiyet, meşrutiyet, cumhuriyet hepsini gördük, lakin bakıyorum, Kemal Paşa'nın sağlığındaki birkaç yıl istisna edilirse, şöyle rahat bir nefes alamamışız hiç. Düzeni hep bir taraftan kurarken, öbür taraftan bozuyoruz, neden?" (s. 206) diyerek düşündüğü devrimin aslında beklediği gibi bir hamle olmadığını ifade etmiş olur Miralay Ferid. Burada aslında yazarın, Millî Mücadele'nin, bir başka deyişle Anadolu İhtilâli'nin halkın desteğini alması yönüyle asıl ihtilâl olduğu, 27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri müdahalenin ise halk desteğinden yoksun bir hareket olarak kaldığı tezini (Arseven, 2010, s. 258) de Miralay Ferid ve kullandığı tarihsel belgeler üzerinden ifade ettiği düşünülebilir. Buna rağmen "Seferberlik kuşağı" veya aksiyon neslini temsil ettiği düşünülen Miralay Ferid kendisine iyi gelmeyeceğini bilse bile siyasi haberlerden uzak kalmaz.

Romanın sonunda, Miralay Ferid ölüm döşeğindeyken, bir anlamda Millî Mücadele'yi de 1960 darbesi sonrası ordu içerisindeki ayrışmaları ve Türkiye'nin hızla yitirmekte olduğu iktisadi bağımsızlığı da görmüş bir neslin temsilcisi olarak

---

3Çalışmanın 34. sayfasında haber başlığı olarak verilen bu haberin burada dipnot olarak konulması tercih edilmiştir: "Türkiye'yi medeni hale getirmek için 100.000 Amerikalı kifayet eder. Amerika insaniyet duygularıyla Türkiye mandasını kabul edecektir" (İlhan, 1992, s. 265).

mücadeleyle geçen ömrünü sorgularken öte yandan kendi hayatında da kimseyle paylaşmadığı bir sırrının onda yarattığı acıyı da tekrar hisseder: Miralay Ferid'in savaşta Mülazım İhsan Bey'i mitralyözlerden kurtarmayışının sebebi İhsan Bey'in eşi Ruhsar Hanım'ın cephede gördüğü fotoğrafından ve onun İhsan Bey'e mektuplarından etkilenerek Ruhsar Hanım'a âşık olmasıdır. Nitekim İhsan Bey'in vefatından sonra Ruhsar Hanım Miralay Ferid ile evlenmiştir. Miralay Ferid bu sırrın ağırlığıyla yaşadığı vicdan azabını şu sözlerle sorgular:

Cahillik devrimizin eşekliklerini saymazsak, neye yaradı bu ömür? Pelerinini savurta savurta, dünya sahnesinde dötrnala geçip giden, bir deli süvari daha mı? Yoksa, harp ateşiyle sevda ateşi arasında kalmış, memleketini ve saadetini kurtarayım derken, vicdan azabı belasına uğramış bir garip inkılapçı mı? Hesap kitap, sevabımıza besbelli, sırtlan payını kabul etmeyişimiz yazılacaktır. Lakin edemedik, edersek ecdadın yüzüne bakamazdık" (s. 452).

Sonuç olarak bu bölümde, *Sırtlan Payı*'nda kullanılan tarihsel belgelerin bölüm açılış ve kapanışlarını yaparken aynı zamanda dönemin tarihsel altyapısını okura sunduğunu göstermeye çalıştım. Bu tarihsel belgelerin karakterlerin söylemlerini desteklediğini, yapılan geriye dönüşlerde okurun zamansal geçişleri takip etmesini kolaylaştırdığını da ifade etmeye çalıştım. Ayrıca yazarın kullandığı tarihsel belgelerin yanı sıra yarattığı bir kurmaca belgeyle de olay örgüsünü desteklediğini ifade etmek istedim.

BÖLÜM 4

YARAYA TUZ BASMAK

Attilâ İlhan'ın 1908'den 1960'a kadar Türk yakın tarihinin mihenk taşları olan olayları merkezine koyduğu yedi romandan oluşan *Aynanın İçindekiler* serisinin üçüncü romanı *Yarayı Tuz Basmak* ismini taşır. Eser, konusu açısından düşünülecek olursa serinin tarihsel olarak 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini temel alan ilk iki romanı *Bıçağın Ucu* ve *Sırtlan Payı*'nin üçüncü halkasını oluşturur. Çünkü serinin ilk romanı *Bıçağın Ucu*'nda özellikle Suat ve Halim üzerinden 1960 askeri müdahalesine giden beş aylık süreç aktarılırken, serinin ikinci romanı *Sırtlan Payı*'nda 1960 askeri müdahalesinin hemen sonrası, ömrünü bağımsızlık mücadelesine adanmış emekli asker Miralay Ferid'in zihninden geçmişe dönüşler ekseninde verilir. Serinin üçüncü romanı olan *Yaraya Tuz Basmak* ise 1960 darbesinden 10 yıl önce başlar. Bu romanda darbeye giden süreç Kore Savaşı'nda savaşan Üsteğmen Demir'in yaşadıklarını temele alarak Demir'in nasıl 1960 darbesinde aktif bir rol alan asker Yüzbaşı Demir'e dönüştüğünü okura vermesi yönüyle serinin ilk iki romanının son ayağını oluşturur. Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinin üçüncü romanı *Yaraya Tuz Basmak*, ilk kez 1978 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Yaraya Tuz Basmak romanında tıpkı serinin diğer romanları gibi bölümler arasına konulmuş, olay örgüsü içerisine yedirilmiş gazete ve ajans haberleri, bildiriler, telgraflar gibi tarihsel belgeler romana temel oluşturan Kore Savaşı ve 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin tarihsel gerçekliklerini okura hatırlatacak şekilde gerçeklik ve kurmaca arasındaki sınırı bozar. *Yaraya Tuz Basmak* da 1960 darbesine

uzanan olay örgüsüyle serinin ilk iki romanına eklemelenebilir. *Bıçağın Ucu*'nda, 1960 darbesini korkarak ama bir ümitle bekleyen Halim ve Suat 1960 darbesinin aydınlar üzerinden bir yansımasını okura gösterirken *Sırtlan Payı*'nda, Millî Mücadele sürecinde aksiyon neslinin bir temsilcisi niteliğindeki Miralay Ferid üzerinden 1960 darbesi aslında bekleneni vermeyen ve askerler arasında ihtilafa sebep olan bir olay olarak gösterilir. *Yaraya Tuz Basmak* romanı ise Kore'de savaşarak ülkesine kahraman olarak dönmek isteyen bir asker olan Üsteğmen Demir'in Kore'den dönüşü aslında katıldığı savaşın inandığı değerler çerçevesinde büyük bir yanılsamadan ibaret olduğunu anlamasıyla birlikte on yıl içerisinde nasıl "İhtilalin Karıncaları"ndan birine dönüştüğünü anlatır. Kore Savaşı, Amerika'nın desteklediği Güney Kore ile SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin desteklediği Kuzey Kore arasında başlamasına rağmen kilometrelerce uzaktaki Türk askerlerinin de 4500 kişilik bir tugayla katıldığı savaş olarak tarih sayfalarına geçmiştir. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemek için İnönü döneminde büyük mücadele vermiş olmasına rağmen 1950 yılına gelindiğinde Menderes iktidarı ve DP Hükümeti farklı bir politika izleyerek TBMM'nin onayı olmaksızın Kore'ye asker göndermeye karar vermiştir. 25 Temmuz 1950'de Cumhurbaşkanı başkanlığında yapılan Bakanlar Kurulu toplantısı sonucunda Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü tarafından, BM'nin Kore Savaşı'na yardım düşüncesine cevaben çekilen ve *Zafer* gazetesinde de yayımlanan telgrafta şu cümlelere yer verilir:

Mr. Trygve Lie, BM Genel Sekreteri,
BM Paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uymayı bir vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore hakkındaki yardım talebini mütezammın 15 Temmuz 1950 tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve itina ile tetkik etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti bu tetkik neticesinde mezkûr kararları dünyanın şimdiki şartları içinde umumi barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vâzetmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrik olarak, Kore'de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu silâhlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeye karar vermiştir. (1950, s. 8)

Bu karar çerçevesinde Türkiye'nin savaşa asker göndermesi, hükümet ve muhalefet başta olmak üzere tüm ülkede bir ikiliğe sebep olmuştu; bir taraf asker göndermeyi NATO'ya üye olabilme noktasında önemli bir basamak olarak görürken diğer taraf ise bunun gereksiz bir hamle olduğunu ve Atatürk'ün “Yurtta sulh, dünyada sulh!” temelli dış politikasına aykırı bir karar olduğunu savunuyordu. Yazar, çarpıcı bir başlık seçtiği *Yaraya Tuz Basmak* romanında bu noktayı Üsteğmen Demir'in iki kez yaralandığı, gerek fiziksel gerekse psikolojik bir çöküntü yaşamasına sebep olan bu savaşın aslında Amerika için Türk askerinin feda edilmesinden başka bir şey olmadığını ülkeye dönüşü ile anlaması üzerinden ele alır. Yazar bu anlamda yine işlenen konuya uygun bir başlık seçmiştir çünkü Demir ve diğer Türk askerleri aslında bir anlamda başkasının yarasına tuz basmışlardır. Demir bu savaş sonrasında aldığı yara ve psikolojik sorunlar sebebiyle kendine olan güvenini de yitirmiştir. Demir 10 yıl içerisinde 27 Mayıs Darbesi'nin hazırlık ve gerçekleşme safhalarında rol alarak aslında kendi yarasına da tuz basmayı hedeflemiş fakat 1960 darbesinden sonra askerler arasında oluşan ihtilaf ona yine başkalarının yaralarına tuz bastığını göstermiştir. Bu durum romanda Üsteğmen Demir'in ağzından şu cümlelerle dökülür: “Harp ediyorum, başkasının harbi, ihtilal yapıyorum, başkasının yararına. Kendi yarama tuz basayım derken başkasının yarasına tuz oluyorum” (İlhan, 2002, s. 416). Tüm bu yaşadıklarının başkasının yaralarına tuz basmaktan öteye geçemediğini anlaması neticesinde de Demir emekliye ayrılır ve roman, yazar tarafından kurgulanan bir belge olan Demir'in emeklilik belgesi ile sonlanır.

4.1 Olay örgüsü üzerinden tarihsel belgelerle ilişkilendirme

Serinin üçüncü romanı *Yaraya Tuz Basmak*'ta dönemin tarihsel koşulları başkarakter Demir Çukurcalı üzerinden yansıtılmıştır. Yakın dönem Türk tarihinin iki önemli

olayı olan Kore Savaşı ve 1960 askeri darbesi ve aradaki 10 yıllık süreç; Demir'in aldığı yara ve ruhsal çalkalanması, yaşadığı yabancılaşma, ait olamama hissi ve roman sonunda nükseden baş dönmeleri merkeze alınarak aktarılmıştır. Yazar; romanda olay örgüsü üzerinden başkişi Demir'in kandırıldığı hissiyle yaşadığı buhranı ve yavaş yavaş inandığı değerlere ve kendisine yabancılaşmasını ele alırken kullandığı belgelerle hem olay örgüsünü, olay örgüsündeki zamansal sapmaları okurun anlamasını hem de bunları dönemin tarihi içerisinde değerlendirebilmesini sağlamaktadır.

Attilâ İlhan, *Aynanın İçindekiler* serisinin üçüncü romanı *Yaraya Tuz Basmak*'ta serinin diğer romanlarında olduğu gibi 1950'den 1960'a Türkiye'nin sancılı on yılını ve bu süreçteki önemli olayları; dönemin gazetelerinde yayımlanmış çeşitli haberler, radyolardan yapılmış duyurular, siyasilerin demeçleri, radyo haberleri gibi birincil kaynakları bölümler arasına yerleştirerek vermiştir. Bu tarihsel belgeler serinin diğer romanlarında olduğu gibi burada da genellikle bölüm açılış ve kapanışlarında verilmiştir. Belgeler dönemin tarihsel koşullarının kurmaca bir metin içerisinde okur tarafından görülmesini sağlar. Böylece okur kurmaca olması yönüyle hakikat iddiası olmayan bir metnin içerisinde –bunu yazarın serinin her kitabının başında yaptığı şu uyarıyla görmekteyiz: “Bu kitapta anlatılanların gerçek kişilerle ve olaylarla hiçbir ilgisi yoktur. Onları ben, büyük bir aynanın içinde gördüm. Üstelik ayna dumanlıydı ve olmayan bir şehirde geziniyordu”– duruma tam anlamıyla tezat teşkil edecek biçimde hakikat iddiasında olan gerçek gazete, ajans veya radyo haberleri, bildiri türündeki belgelerle karşılaşır. Bu durum okurun zihnindeki kurmaca-hakikat ayrımını bulanıklaştırmaktadır çünkü okur romanı eline aldığı anda 1950-60 arası yakın dönem Türk tarihini okumadığını, sadece bu dönemi zaman olarak alan bir edebi eser okuduğunu bilmesine karşın; eserin bölümleri arasına

konulan tarihsel belgeler kurmaca-hakikat sınırını derinleştirmek yerine bu sınırı daraltmaktadır. Tarihsel belgeler hakikat ve kurmaca arasındaki dengeyi bozmasının yanı sıra olay örgüsüne de hizmet etmektedir. Belgeler karakterin yaşadıklarının anlamlandırılabilmesi için bir metot olarak olay örgüsü içerisinde yapılan geriye dönüşleri okurun zihninde daha açık hale getirir. Çünkü bazen olay örgüsü içerisinde yapılan zamansal sapmalar ve geriye dönüşler okurun akışı takip etmesini zorlaştırmaktadır. Yazarın bölümler arasına yerleştirdiği tarihsel belgeler bir anlamda okurun zihninde oluşabilecek karmaşayı da gidermiş olur.

Eserde 1950-60 arası dönemin gergin atmosferi gazete manşetleri, radyo haberleri gibi tarihsel belgelerle verilerek anlamlandırılırken öte yandan kurgulanan belgelerle de kurmacanın inandırıcılığı okur nezdinde artırılmaktadır. Ek D'deki tabloda gösterildiği gibi eserde bölüm aralarına yerleştirilmiş toplam 12 belge kullanılmıştır. Bu belgelerin sekizi gerçek gazete, radyo veya ajans haberleri, siyasilerin demeçleri, telgraflar, bildirimler iken dört tanesi yazar tarafından kurmacayı şekillendirecek biçimde kurgulanmış, gerçek olmayan belgelerdir. Metin halinde verilen gerçek tarihsel belgeler 421 sayfalık romanın yaklaşık 13 buçuk sayfalık kısmını oluşturmaktadır. Eserde kurmacanın inandırıcılığını artırmak amacıyla yazar tarafından oluşturulmuş dört kurmaca belge –“Amerika'nın Üsteğmen Demir Çukurcalı'ya Madalya Berati”, “Gazeteci Ümid Ersoy ve Temasları Hakkında”, “Gazeteci Ümid Ersoy ve Siyasi Münasebetlerine Dair”, “Binbaşı Demir Çukurcalı'nın Emeklilik Belgesi”– ise 13 buçuk sayfalık kısmın altı buçuk sayfasını oluşturur. Bölüm aralarına yerleştirilen gerçek olan ve gerçek olmayan belgelerin dışında olay örgüsüne yedirilmiş gazete manşetleri, radyoda sıkıyönetim bildirimleri, Cemal Gürsel'in veda mesajı, askeri darbe öncesi Yarbay Kabibay'a gelen hareket saati ile ilgili mesaj vb. on gerçek kaynağa da yer verilmiştir.

Yaraya Tuz Basmak romanı zamansal geri dönüşler içeren toplam altı bölümden oluşmaktadır. Yazar, serinin diğer romanlarında olduğu gibi bu romanda da bölümleri yıl-ay adları şeklinde birbirinden ayırmıştır. *Yaraya Tuz Basmak*'ın ilk bölümü Kasım/Aralık 1950 başlığını taşır ve yazar serinin diğer eserlerindeki geleneği bozmayarak bölümü bir belge ile, VIII. Amerikan Ordusu Komutanı General Walker'ın şu sözü ile başlatır: "Türk Tugayı yiğitlik sembolüdür. Düşman karşımızda çok üstün bir güçle belirdiği ve onun önünden çekilmek zorunda kaldığımız zaman, Türkleri savaşa soktum." (İlhan, 2002, s. 11) Walker'a ait bu cümlelerden sonra ise Sulzberger'den alıntılanmış şu cümlelerle olay örgüsüne giriş yapar: "Eğer elimin altında Türk birliği var olmasaydı, bugün bütün Amerikan birlikleri yok edilmiş bulunacaktı" (s. 11). General Walker ve Sulzberger'den alıntılanmış cümlelerle yazar aslında Kore Savaşı'na giden Türklerin savaşta ne kadar etkin bir rol oynadığını okura yansıtır. Bunun yanı sıra bu tip cümlelerle romanı başlatarak yazar, okura Türklerin Kore Savaşı'na neden katıldığını da sorgulatabilmektedir. Çünkü romanın ilk bölümünde Demir ve arkadaşları neden Kore'ye gittiklerini de sıkça sorgulayacaklardır. Burada olaya Amerika tarafından bakıldığında Türk askerinin maliyet olarak hem Amerikan askerlerinden çok daha ucuza savaştığını hem de gösterdiği cesaret örnekleriyle Kore Savaşı'nda Amerika açısından kilit bir noktada olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Kore Savaşı'nın Türk veya Amerikan askerinin mali boyutu dışında Türk askerleri açısından düşündürücü başka bir tarafı daha vardır: Türk askeri ne uğruna savaştığını bilmediği bir harbe gönderilmiştir. "Biz ne için savaşıyoruz?" sorusu Türk askerinin adeta her daim zihnindedir. Bu durum romanda karakterler üzerinden farklı biçimlerde çok defa dile getirilmiştir ve sorgulanmıştır. Buna dair ilk sorgulama Kore'ye doğru yolculuğa başladıkları sırada Yüzbaşı Cevdet'in sorduğu

“Kore nere?” (s. 16) sorusu üzerinden okura çarpıcı bir biçimde gösterilmiştir.

Üstelik Kore’deki savaşa katılmanın Türk askerleri açısından çok yadırganan bir durum olduğu sadece bu soru üzerinden değil, başka yollarla da sık sık okura yansıtılmıştır. Yüzbaşı Cevdet’in arkadaşı Kafadar Hakkı ona söyledikleriyle bu sorgulamayı yineleyecektir:

Seul’de bunları, Amerikan, Sekizinci Ordu Karargahına çağırıyorlar. General Walker’ın Kurmay Başkanı, her kimse, Paşa’ya soruyor: ‘Muharebeye girdiniz mi hiç?’ Paşa diyor ki, ‘Türk ordusu İstiklal Savaşı’ndan beri harb etmemiştir.’ Doğru laf: Son defa istiklal için savaşılmıştı, ya şimdi? Ya şimdi ne için savaşılıyor? (s. 28)

Savaş meydanında geçen bu konuşma da aslında Türklerin Kore Savaşı’nda savaşmak için kendilerince yeterli bir sebepleri olmadığını açıkça gösterir. Çünkü Türklere göre savaşmak için geçerli bir neden olmalıdır, tıpkı İstiklal Harbi’nin bağımsız yaşayabilme amacıyla yapıldığı gibi. Türkler Kore’de, neresi olduğunu dahi bilemeyebildikleri ve evlerinden kilometrelerce uzakta olan bu topraklarda yani bambaşka bir vatanda kendi vatanları ve istiklalleriyle hiçbir ilgisi olmayan bir ülkede ne için savaştıklarını bile bilmeden savaşmışlardır. Bu durum romanda mektup zarfları üzerindeki adresler aracılığıyla da okura verilmiştir: ‘Bay Binali Hasırcı, Çarşı Mahallesi’nde Kahveci Duran Yılmaz eliyle/İslahiye? Maraş.’ Zarfın arka yüzündeyseniz duruma tezat teşkil edecek biçimde şu adres verilir: ‘Bilal Hasırcı tarafından/İ.S.T. Turkish Armed Forces Command TAB. 5401/ Tokio (Japan).’ Maraş ve Tokyo birbiriyle alakasız iki şehir olarak aslında askerlerin karıştırdıkları maceranın acayıplığını çırılçıplak ortaya koyar.⁴

Romanda Kore Savaşı’nın Türkler açısından herhangi bir öneminin olmadığı sadece Üsteğmen Demir ve arkadaşlarının düşünceleri, onlara anlatılanlar, mektupta veya zarf üzerinde iki farklı adresin onlarda yarattığı aldatılmışlık hissi üzerinden

---

4“...şu iki adresin zıtlığı, karıştırdığımız maceranın acayıplığını çırılçıplak ortaya koymuyor mu?” (İlhan, 2002, s. 31).

verilmez. Ayrıca Türklerin savaş anlayışına Atatürk'ün "harb, hayatî ve zarurî olmadıkça bir cinayettir" (s. 64) sözü üzerinden de yer verilir. Bu da aslında Türklerin bağımsızlıklarına karşı herhangi bir tehdit hissetmediklerinde savaşa girmedikleri düşüncesini okura yansıtır. Aynı hissiyatla hareket eden Üsteğmen Demir de bir gece baskını ile meydana gelen patlama neticesinde ağır yaralanıp götürüldüğü Tokyo Amerikan Hastanesi'nde tedavi görür. O da aslında bu hastanede yaralı yatarken ilk kez kandırıldığı hissine kapılır. Yaşadığı bu hayal kırıklığı onun şu sözlerinden anlaşılır: "Askerlikte hayati ve zaruri olmayan amaçlar için savaşmak; olmadık ülkelerde, olmadık kimselerle, olmadık belalara bulaşmak var mı?" (s. 127).

Eserin Kasım-Aralık 1950 başlığını taşıyan ilk bölümü Kore Savaşı'na gönderilen Türk askerlerinin yanılgılarına ve savaşın ağırlığına yer verir ve 9. Amerikan Kolordusu Komutanlığı'ndan Türk Tugayı Komutanlığı'na gönderilen 28 Kasım 1950 tarihli bir belge ile sonlanır (s. 77). Nisan/Mayıs 1951 başlığını taşıyan ikinci bölüm içerisinde de yapılan geri dönüşlerle okur; 1943 yılına, İkinci Dünya Savaşı döneminde Müttefiklerin Almanlar üzerine baskı ve ilerleyişlerine dair çeşitli gazete manşetlerini okur ve ikinci bölüm "Amerika'nın Üsteğmen Demir Çukurcalı'ya Silver Star Madalya Berati"na dair belge ile kapanır (s. 141). Burada yazar diğer tarihsel belgelerden farklı olarak kendi kurguladığı bir belgeyi bölüm sonuna ekleyerek aslında olayların gerçekliğini ve okur üzerindeki etkisini artırmıştır.

Eserin üçüncü bölümü Ekim/Kasım 1955 başlığını taşır ve gazeteci Ümid ile Yüzbaşı Demir'in tanışma ve ilişkileri üzerine ilerler. Bu bölüm de yazar tarafından kurgulanmış bir belge ile başlar. "Gazeteci Ümid Ersoy ve Temasları Hakkında" (s. 147) başlığını taşıyan bu kurmaca belge ile de yazar okuru hem bir açıdan Ümid ile tanıştır hem de tarihsel zemine oturttuğu gerçekliğe destek verir. Eserin bu

bölümünde, bölüm içerisine yedirilmiş gazete başlıkları ve 1955'te yapılan, CHP ve CMP'nin katılmadığı belediye seçimlerine dair kısımlar dışında herhangi bir tarihsel kaynağa yer verilmemiştir. Bu bölümde daha çok Ümid hakkında yazar tarafından kurgulanmış kurmaca belgeler dikkat çeker. Bölüm, “Gazeteci Ümid Ersoy ve Siyasi Münasebetlerine Dair” başlıklı ve 24 Kasım 1955 tarihli kurmaca bir gazete yazısıyla sona erer (s. 225). Yazarın tarihsel belgelerle romanın kurgusuna kazandırdığı tarihsel altyapı okurun gözünde olaya gerçeklik kazandırırken öte yandan olay örgüsüne uyacak biçimde kurgulanmış gazete haberleri de tarihsel belgelerin okurda yarattığı gerçeklik algısını desteklemektedir.

Yaraya Tuz Basmak'ın dördüncü bölümü Nisan/Mayıs 1960 başlığını taşır. Bölüm öncesinde “İnönü Amerikan Dostluğuna Sahip Çıktı” (s. 235) başlıklı Şubat 1960 tarihli bir habere yer verilir. Dördüncü bölüm Nisan 1960 tarihli “Başbakan Menderes, Kruşçov'la Buluşacak” (s. 237) başlıklı bir haber ile başlar. Bu bölümden itibaren 1960 darbesiyle sonuçlanan gerilimli sürece yer verilir. Askeri darbe ile sonuçlanan süreç bu bölümde gazete manşetleri, haberler vb. tarihsel belgelerle ilişkilendirilerek okura sunulur. Bu haberlerden bir tanesi de *New York Times*'tan alıntılanan 8 Mayıs 1960 tarihli şu cümledir: “Menderes politikasını değiştirmedeği takdirde, olayların nasıl gelişeceği bilinemez” (s. 238). Bunların dışında Demir'in yakından şahit olduğu 28 Nisan olaylarına da olay örgüsünün içerisinde yer verilir. Demir, İstanbul Üniversitesi'nde DP karşıtı öğrencilerin yürüyüşlerine polis müdahalesi ile alevlenen olayları, okuduğu gazete manşeti üzerinden, yıllar önce savaşmaya gittiği Kore'ye benzetir: “Diktatör Lee'nin iktidarı sallanıyor. / Seul sokaklarında öğrenciler polisle çatıştı: Üç ölü var. UPI ajansının haberine göre Pusan ve Taegu'da da karışıklıklar çıktı” (s. 287). Demir okuduğu haberin üzerine Türkiye'deki öğrenci olaylarının yayımlanmamasına sitem eder. Öğrenci olayları

üzerine sıkıyönetimin ilan edilmesi ve Cemal Gürsel'in Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevinden ayrılması üzerine veda sözleri ile bu bölüm sonlanır.

Eserin beşinci bölümü 26/27 Mayıs 1960 başlığını taşır ve bu bölüm ihtilalin meydana geliş sürecinin saat saat, dakika dakika yansıtıldığı bölümdür. Bu anlamda beşinci bölüm, Demir'in Kore Savaşı'na dair anılarını anımsadığı birinci bölüme benzer. Bu noktada Kore Savaşı ve 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini içeren bu bölümler, olayların gelişimini saat saat ve dakika dakika aktarması açısından diğer bölümlerden ayrılır. Böylece okur da ortamın gerginliğini daha net bir biçimde görmüş olur. Bu bölümde tarihsel belge olarak 27 Mayıs 1960'ta saat 04.36'da İstanbul Radyosundan okunan bildiriye yer verilir (s. 335). Bölüm, Dışişleri Bakanlığına Sarper'in getirilmesine dair 5 Haziran 1960 tarihli haberle kapanır (s. 339).

Yaraya Tuz Basmak'ın altıncı ve son bölümü Ekim/Kasım 1960 başlığını taşır ve "İhtilalci Subaylar"dan biri olan Demir'in ihtilal sonrası olanları Suat'a anlatması, Ümit ile Suat'ı kıyaslaması ve Suat'a olan hislerinin Ümid'e olanlardan farklı olduğunu anlaması, Suat ve Halim'in ayrılmak üzere olması, Demir'in 30 Ağustos'ta binbaşılığa terfi etmesi gibi olaylarla devam eder. Bunların yanı sıra askeri müdahale sonrası geçici olarak idareye gelen Millî Birlik Komitesi tarafından çıkarılan bir yasa ile 147 öğretim görevlisinin görevlerinden uzaklaştırılması da arka planda yer bulur. Bölüm içerisinde döneme dair gazete manşetlerine de yer verilir: " 'Düşükler' mahkeme huzurunda / Yüksek Adalet Divanı'nda tarihi ilk duruşma" (s. 360) manşetleri ile Yassıada duruşmalarına da kısaca değinilmiş olur. Fakat olay örgüsü içerisinde ihtilal dönemi ile ilgili en önemli nokta Demir'in Kore Savaşı'nda kapıldığı yarılığını ve o yarılığının onda açtığı yarayı ihtilal sonrasında da yaşadığını fark etmesidir. Bu farkındalık süreci, sivillerin yönetime gelmesi neticesinde

kendisinin de içlerinde olduğu bazı askerler hakkında arama kararının çıkarılması ve Kore Savaşı sırasında aldığı fiziksel ve psikolojik yara neticesinde oluşan baş dönmelerinin tekrar nüksetmesiyle emekliliğe ayrılması üzerinden tamamlanır. Eserin kapanışı “Binbaşı Demir Çukurcalı’nın Emeklilik Belgesi” (s. 421) ile yapılır. Böylece yazar tarihsel belgelerle yakın dönem Türk siyasi tarihinin önemli olaylarını, beraberinde taşıdığı gerçeklikle olay örgüsüne dahil ederken öte yandan kurmaca belgelerle bu gerçeklik algısını da başka bir boyuta taşımış olur.

4.2 Karakter üzerinden tarihsel altyapıyı görmek

Aynanın İçindekiler serisinin diğer romanlarında olduğu gibi *Yaraya Tuz Basmak*’ta da karakterler içinde oldukları tarihi olayların etkisinde kalırlar. 1960 askeri darbesinin etkilerini serinin ilk iki romanı *Bıçağın Ucu* ve *Sırtlan Payı*’nda sırasıyla aydın olarak sınıflandırılabilen Halim-Suat çifti ve ömrünü Türkiye’nin bağımsızlığına adanmış bir emekli asker olan Miralay Ferid üzerinden gördükten sonra serinin üçüncü romanı *Yaraya Tuz Basmak*’ta 1960 darbesine giden süreç Türk tarihinin önemli olaylarından biri olan Kore Savaşı başlangıç olacak biçimde Demir üzerinden verilmiştir. Demir başta inandığı şeyleri yaptığı için doğru olanı yaptığını zannetmektedir. Fakat inandığı değerlerin aslında bir yanılgıdan ibaret olduğunu, aldatıldığını Türk tarihinde yer eden iki olayda aktif rol oynayarak anlayacaktır: Kore Savaşı sırasında üsteğmen, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sırasında da sürecin perde arkasındaki askerlerden biri. Yazar, tarihsel belgelerle desteklediği tezlerini okura, kurmaca düzlemde başkarakter Demir üzerinden yansıttacaktır: Demir, Kore Savaşı’nın da 1960 askeri darbesinin de aslında yansıtıldığı gibi olmadığını, bu iki olayın da Amerika’ya yarar sağladığını; bu uğurda savaşan askerlerden biri ya da mevcut iktidarı devirerek toplumsal nizamın bozulmasıyla, gerilimin artmasıyla

sonuçlanan süreçteki askerlerden biri olarak kavrayacaktır. Bu durumu da Demir'in ideallerine ve daha da kötüsü kendisine yabancılaşması olarak okuyabilmek mümkündür. Çünkü Demir gerek askeri yaşamında ve faaliyetlerinde gerekse aşk hayatı ve cinsel yaşamında istediği şey ya da kişinin aslında istediği, arzu duyduğu durum/kişi olmadığını bu on yıllık süreçte yaşadıklarıyla kavrayacaktır. Demir, Kore Savaşı'na gönderildiği zaman ilk önce askerliğe ve inandığı değerlere olan inancını sorgulamaya başlamıştır. Bunu onun şu sözlerinden anlamak mümkündür:

Vazife hissi dışında bu memlekete, bu insanlara yabancı oluşumdan, yabancı kalımdan mı? Muharebede eskidikçe, kendime bile yabancılaşmıyor muyum? Gelirken, han gemisinin güvertesinden deniz ufkuna dalıp batan güneşe karşı 'muzaffer başkumandanlık' hayalleri kuran Üsteğmen Demir nerede, buradaki vazifesini 'hayırlısıyla bitirip' sağ salim silya dönmeyi ipe çeken Üsteğmen Demir nerede? (s. 117)

Demir'in savaş sonrasında yüzbaşılığa terfi etmesi ve madalya ile ödüllendirilmesi yani statü yükselişi, savaşın onda açtığı fiziksel ve ruhsal yarayı kapatamaz. Demir statü yükselişiyle askeri anlamda dışarıdan bakıldığında iyi bir asker olarak görülmesine karşın içinde yaşadığı o yabancılaşma hissi onda bir tür kimlik bunalımı ve parçalanma olarak kendini gösterir. Sadece ülkenin içinde bulunduğu ve sürüklendiği sancılı sürece karşı umudunu yitirmez, aynı zamanda özel hayatı ve cinsel yaşamında da Demir hiç kimseye ait olamama hissiyle baş başa kalır.

Demir'in iç dünyasında yaşadığı bu parçalanma ve yabancılaşma hissi, benliğini bulamaması ülkenin içinde bulunduğu sancılı sürecin bir yansıması niteliğindedir. Onun bu yaralanmış halini ve inandığı değerler karşısında yaşadığı hayal kırıklığını şu iç monologda görmek mümkündür:

Ruhumuzda bir yara açılmıştı, kanıyordu, denildi ki bu yaraya tuz basacaksın, kavurup iyi edecek, yaran kapanacak. Biz yaramıza tuz bastık, yaktı kavurdu, tumar ettiğini zannetmiştik. Şifa bulamadığımızı, şimdi hüznle anlamaktayız: ya bu tuz yaramızı iyi edecek tuz değildi, ya da yaramız böyle tuz basmakla iflah olamayacak kadar derin... (s. 403)

Yukarıdaki alıntı aslında okura Kore Savaşı ile 1960 askeri darbesi arasındaki bağlantının bu iki olayı da tecrübe eden asker Demir Çukurcalı'da yarattığı etkiyi göstermesi yönüyle önemlidir. Çünkü okur, Kore Savaşı ve 1960 askeri müdahalesinin çok farklı bir temel üzerine gerçekleşmediğini, bu iki olayın da Amerika'nın çıkarlarına hizmet eden birtakım yönlerinin olduğu tezini romanda kullanılan tarihsel belgeler üzerinden görürken, diğer tarafta da yansıtılmak istenen tezi başkarakter Demir'in süreçteki rolü ve bu olayların onda yarattığı etkiler üzerinden görmüş olur. Yani Demir, aslında Kore'ye giderken de 1960 askeri hareketine katılırken de doğru bir hareketin içerisinde yer aldığını düşünürken zamanla bu hissin yerini hayal kırıklığı ve yabancılaşma hissi alır. Bu da yazarın olay örgüsü içerisinde bölüm aralarına yerleştirdiği tarihsel belgelerle vermek istediği mesajın, karakterin söylemleri ve bireysel olarak Demir'in bu sürecin yansımalarından etkilenişi üzerinden de görülebildiğini okura gösterir.

BÖLÜM 5

DERSAADET'TE SABAH EZANLARI

Attilâ İlhan'ın yakın dönem Türk tarihini zaman olarak kurgusuna dahil ettiği yedi romandan oluşan *Aynanın İçindekiler* serisinin dördüncü romanı *Dersaadet'te Sabah Ezanları* ismini taşır. Attilâ İlhan 1909'dan 1960'a kadar yakın dönem Türk tarihinin önemli olaylarını serisinin ilk üç romanı olan *Bıçağın Ucu*, *Sırtlan Payı* ve *Yaraya Tuz Basmak*'ta 27 Mayıs 1960 askeri darbesine giden süreci Millî Mücadele döneminden başlayarak, Kore Savaşı sürecini merkeze alarak ya da darbe öncesi beş aylık süreci gösterecek biçimde ele almıştır. Bu üç roman 1960 askeri darbesine giden süreci zamansal açıdan merkeze koyması yönüyle bir anlamda ayrı bir üçleme biçiminde düşünülebilir. Serinin dördüncü romanı olan *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'ndan itibaren yazar yakın dönem Türk tarihinin daha çok 1909-1922 yılları arasındaki Meşrutiyet, İttihat ve Terakki yönetimi ve Millî Mücadele dönemlerindeki gelişmeleri ya da 1940-42 yılları arasında Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sürecinde savaş dışında kalmaya çalışırken ülke içinde yaşanan temel sıkıntıları arka plana koyacak şekilde devam etmiştir. *Dersaadet'te Sabah Ezanları* 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle başlar. Eser, 1909 Mayıs'ına yapılan geri dönüşle devam edip 1920 Ocak'ında sona erer. Eser, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güç kazandığı dönemlerden Millî Mücadele'nin başladığı yıla kadar geçen süreyi eksene alır. Attilâ İlhan'ın Ocak-Ekim 1975, Mayıs-Aralık 1978, Ocak-Mayıs 1980 ve Eylül 1980-Mart 1981 dönemleri arasındaki çalışmasının ürünü olan

Dersaadet'te Sabah Ezanları ilk kez Bilgi Yayınevi tarafından 1981'de yayımlanmıştır.

Dersaadet'te Sabah Ezanları, *Aynanın İçindekiler* serisinin diğer romanlarında olduğu gibi olay örgüsü ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek döneme ait gazete ve ajans haberleri, araştırmalar ve ikinci elden kaynaklar ile birlikte yazar tarafından oluşturulan kurmaca bir belge içerir. Bu belgelerle yazar yansıtmak istediği tarihsel dönemi “hakikat” iddiasında bulunan tarihsel belgelerle okura sunarken öte taraftan da esere başlamadan ayna metaforu üzerinden yaptığı uyarıyı serinin diğer romanlarında olduğu gibi *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda da yineler. Yazar bu uyarısı ile her ne kadar kurmaca bir eser ortaya koyacağıнын sinyallerini vermiş olsa da eser içerisine yedirilmiş gerçek tarihsel belgeler okurun zihnindeki bu uyarıyı siler nitelikte bir “gerçeklik” iddiasıyla bir kez daha edebiyat ve tarih disiplinleri arasındaki sınırı bulanıklaştırır. Attilâ İlhan *Varlık* dergisinde yayımlanan bir söyleşide kendisine *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda kullandığı belgeler üzerinden yöneltilen soruyu Selanik ve *Dersaadet*'i yansıtmaması ekseninde şu cümlelerle yanıtlamıştır:

Şehir, yazarın ayrıntılardan seçtiklerini, olaylar ve kahramanlar çevresinde çatarak, romana özgü bir atmosfer yaratmasıyla yaşamaya başlıyor ... sonunda hareket noktasını oluşturan belgeler, bu belgelerdeki ayrıntılar, romanın gerçeği içinde kayboluyor, arasanız da bulamaz, artık bir ‘belge gerçeği’ olarak göremezsiniz. Çünkü artık bir roman gerçeğine dönüşmüşlerdir ... Belgeler, tarih olayları, gerçek kişiler, romanda nesnel gerçeğin oluşmasına yardımcı olsalar da, gerçekte romana yansıyan, yazarın öznel merceğinden geçmiş olan estetik bileşim: bu belgelerin kanıtladığı nesnel tarihi gerçekle ilişkisi direkt değil, dolaylı. (2004, ss. 275-276)

Attilâ İlhan belge kullanımı hakkındaki düşüncelerini yukarıda alıntılandığı gibi eserde anlattığı şehre ve olaylara, döneme dair gerçeklik kazandırarak onu okurun gözünde inandırıcı kılma çerçevesinde ele almakta fakat tarihsel belgeleri romanlara

sokarak aslında dış dünyaya ait gerçekliği yansıtmayı hedeflemediğini, kendi bakış açısıyla yarattığı bir bileşimi okura sunduğunu ifade etmektedir.

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda tarihsel belge kullanımını ve kullanılan bu tarihsel belgelerin olay örgüsü ve karakterlerin söylemleri ile ilişkisini ayrıntılı olarak ele almadan önce eserin ismi ile içeriği arasındaki ilişkiye bir bakmak yerinde olacaktır. "Dersaadet" kavramı "saadet içinde, saadet kapısı" gibi anlamlara gelmektedir. Roman başlığında kullanılan "Dersaadet" ismi Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'u yansıtmaya yönelik önemlidir. Çünkü roman 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle başlar fakat olay örgüsü içerisinde mekân ağırlıklı olarak İstanbul'dur. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılan Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile imzaladığı Mondros Ateşkesi neticesinde ordunun terhisini, ulaşım ve haberleşme araçlarının İtilaf Devletleri denetimine geçmesini, İtilaf Devletlerinin güvenliklerini tehlikede gördükleri bir noktayı işgal etme hakkının olduğunu kabul etmişti (Erim, 1953, ss. 520-521). Bu antlaşma üzerine İtilaf Kuvvetleri 13 Kasım 1918 günü, İtilaf Devletlerinin 15 muharebe gemisi, 11 kruvazör, 29 muhrip ve 6 denizaltıdan oluşan 61 parçalık donanması İstanbul önlerine gelmişti. İki gün içinde İstanbul önlerindeki İtilaf harp gemisi sayısı 167'ye yükselmişti; İngiltere 67, Fransa 22, İtalya 10, Yunanistan da bir harp gemisiyle temsil ediliyordu. Diğer gemiler ise yine bu devletlere ait yardımcı sınıf gemilerdi (10 gambot, 18 balıkçı gemisi, 25 nakliye gemisi, bir hastane-depo ve 22 mayın arama-tarama gemisi) (Bıyıkoğlu, 1962, ss. 170-180).

Dersaadet'te Sabah Ezanları dönem olarak Mütareke devri İstanbul'unu yansıttığından yazarın roman başlığını bu şekilde belirlemesi çok normaldir.

Dersaadet'te Sabah Ezanları işgal İstanbul'unun panoramasını şehirde yaşayan ve

İtilaf güçlerini destekleyen azınlıklar, yabancı gazeteciler vb. üzerinden yansıtıran öte taraftan işgal güçleri karşısında manda yönetimini kabullenen sarayı ve İstanbul hükümetini de yansıtır. Manda rejimi karşısında romanda iki taraf öne çıkar: manda rejimini destekleyenler ve Millî Mücadele'ye inananlar. *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda manda rejimi karşısında Millî Mücadele ruhu başkarakterlerden Münif Sabri Bey ile temsil edilir. Münif Sabri Bey, şu sözüyle vatanın kurtuluşu için sonuna kadar mücadele edeceklerini sevdiği kadın Neveser'e şu sözleriyle belirtir: "Harb bitmedi Neveser, gayr-ı muayyen bir zemine intikal etti. Vatani, hasm-ı bî-amanına suhuletle terk etmek bize yakışmaz! Şeraî, ne kadar aleyhimize tecelli ederse etsin, vuruşmak azmindeyiz" (İlhan, 2003, s. 363-364). Manda rejimine muhalefet *Birlik* gazetesi sermuharriri Hüsni Faik'in şu cümleleriyle de öne çıkar:

Bunların cümlesi laf-ü güzaf! Biz neler duymaktayız: Saray, İngiltere'den medet ummaktadır, 'mülkün' on beş sene müddetle müstemleke olması teklif edilmiş, icara çiftlik mi veriliyor reca ederim? İttihatçılar, Almanya'dan melce aramıştır, şimdi bambaşka bir şayia; Ruslardan himaye talebinde bulunmuşlar, Ruslardan diyorsam, Bolşeviklerden! Münevveran, İngiliz Mandasıyla, Amerikan Mandası arasında bir atf-ı nazar kafidir. Kanaat-ı acizanem o ki, sebep-i felaketimiz işte tam da bunlar, yani çare-i halası ecnebidde aramak!.. (s. 337)

Şehirde manda rejimini kabullenen ve destekleyenler ile desteklemeyenler arasında bir temel ayrım daha dikkat çekicidir. Manda rejimini destekleyen çevre *Dersaadet*'in yüzlerce yıldır Osmanlı devletinin başkenti oluşunu şehri *Constantinople* adıyla anmaya başlayarak adeta inkâr eder. İstanbul'a İtilâf donanmasının girdiği gün şehrin manzarası romanda şu cümlelerle yansıtılmıştır:

Üç bini aşkın İtilâf askeri Beyoğlu'na çıkar; mızıkasını döve döve, bir gün Fransız, ertesi gün İngiliz birlikleri, sefarethanelerine kadar gösteri yürüyüşü yapar. "Cadde-i Kebîr'i tanıyabilmek imkân haricindedir." Osmanlı'dan başka, hangi ülkenin bayrağını ararsan, dalgalanıyor: İtalyan, İngiliz, Yunan! Ermenisi, Rumu, Yahudisi, alkış kıyamet! (s. 20)

Şehre *Constantinople* diyen ve işgal manzaralarını huzurla izleyen bir kesim varken öte yandan *Dersaadet*'te İtilaf güçlerinin işgalci ve baskıcı tutumları

karşısında halka ümit veren tek şey aslında şehirde beş vakit okunan ezanlardır. Çünkü şehirde okunan ezanlar “Dersaadet”in yani İstanbul’un, şehir her ne kadar 465 yıl sonra işgal kuvvetlerince fiili olarak işgal edilmiş olsa da hâlâ Osmanlı, Türk mülkü olduğunu halka hatta işgal güçlerine de duyuran, halka manevi açıdan güç veren tek unsurdur. Bu durum eserinde Neveser’in zihninden şu cümlelerle yansıtılmıştır:

Şafak karanlığında dağılan, bu kartal sürüsü ezanlardan başka, şehrin Türk’e ‘aidiyetini’ kanıtlayabilecek, hiçbir şey kalmamıştı ki! İçini müthiş bir korku kapladı. Dersaadet’te sabah ezanları!.. Boğaziçi’ndeki düşman zırhlılarının; Pera’da, Tatavla’da, Ayastefanos’ta, kaldırımları döve döve devriye gezen ‘düşman’ inzibatlarının; Haydarpaşa ve Sirkeci garlarına, limana, kara ve deniz gümrüklerine, posta ve telgraf idaresine çöreklenmiş, ‘düşman’ zabitlerinin üzerinde, yalnız onlardır ki şehrin (hattâ bu mülkün), asıl sahiplerinin elinden hâlâ çıkmadığını duyurmaktadır. (s. 369)

5.1 Olay örgüsü üzerinden tarihsel altyapı

Aynanın İçindekiler serisinin dördüncü romanı olan *Dersaadet’te Sabah Ezanları*, serinin Millî Mücadele dönemini merkeze alan ikinci romanıdır. Romanda Millî Mücadele dönemi ve işgal altındaki İstanbul’un durumu Bacaksız Abdi Bey, eşi Neveser, Neveser’in kardeşi Ahmet Ziya Bey ve onun arkadaşı gazeteci Münif Sabri’nin çevresinde anlatılır. Romanda 1919-20 yılları arası vaka zamanı olarak seçilmiştir fakat Millî Mücadele süreci ve karakterler on yıl öncesine yapılan geri dönüşlerle II. Meşrutiyet dönemi ile İttihat ve Terakki’nin güç kazandığı süreç üzerinden temellendirilir.

Olay örgüsü sabık Selanik mebusu Abdi Bey’in İttihat ve Terakki’nin önemli görevlerde olan paşalarının yurt dışına kaçmalarından ötürü saklanmak amacıyla Mizrahilerin yalısına gelmesi ile başlar. Abdi Bey Mizrahilerin yalısında saklanırken öte yandan Leon Mizrahi’nin eşi Rosa Mizrahi ve kızları Raşel Mizrahi ile de bir ilişki içerisine girer. Mizrahilerin yalısı Abdi Bey için bir gizlenme mekânı iken aynı

zamanda işgal güçlerinin yandaşları için de bir tür buluşma noktasıdır. Romanın ikinci bölümü on yıl öncesine yapılan *analepsis* ile Abdi Bey'in eğitim için gittiği Paris'teki yaşamı üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecine bakış imkânı sunar. Abdi Bey eğitim için gittiği Paris'te içki ve eğlence alemlerinde günlerini geçirirken öte yandan Jön Türklerle iletişim içerisine girer. Paris'ten Selanik'e döndüğünde de İttihat ve Terakki'nin Selanik mebusu seçilir. Mebus seçilen Abdi Bey II. Meşrutiyet'in ilanından sonra babası tarafından Neveser ile evlendirilmek istenir. Neveser'in kardeşi Ahmet Ziya ve onun arkadaşı Karakol Cemiyeti üyesi ve *Birlik* gazetesi muharriri Münif Sabri, Abdi Bey'in evlenilecek bir adam olmadığını, Neveser'e söylerler. Hatta Münif Sabri kendisinin de Neveser'e âşık olduğunu itiraf eder fakat Neveser, Abdi Bey ile evlenir. Daha evliliklerinin ilk dönemlerinden itibaren Abdi Bey'in eşi Neveser'i cinsel isteklerini tatmin etmek için bir araç gibi görmesi Neveser'in Abdi Bey'in gerçek kişiliğini anlamasına ve ondan uzaklaşmaya başlamasına sebep olur. Münif Sabri'yle yıllar geçtikten sonra tekrar karşılaşması ise Neveser'in de Münif Sabri'ye âşık olduğunu anlamasını sağlar. Neveser; Münif Sabri, Ahmet Ziya ve Melek ile gittiği tiyatrodaki Münif Sabri'ye onu sevdiğini itiraf eder. Böylece Münif Sabri, Neveser'e olan aşkının tek taraflı olmadığını anlar ve Neveser, Münif Sabri ile Pera Palas'ta gerçek aşka kavuştuğu bir gece geçirir. Öte yandan Neveser, eşi Abdi Bey'in siyasette bahsettiği gibi önemli bir görev olmadığını, saklanmak amacıyla gittiği Mizrahilerin yalısında Rosa Mizrahi ile cinsel ilişki yaşadığını öğrenir. Neveser yılbaşı kutlaması için kardeşi Ahmet Ziya'nın evine gider. Münif Sabri'nin içinde olduğu bir grup ise yılbaşı gecesi İngiliz Miralay Morley'e bir suikast düzenleyerek miralayı öldürür fakat Münif Sabri de bu suikast esnasında yaralanır. Yaralanmasına rağmen iyi olan Münif Sabri ertesi günlerde Neveser ile olan buluşmasına gelemez çünkü o da bir suikast neticesinde

öldürülmüştür. Neveser verem hastalığının yanı sıra Münif Sabri'nin acısıyla baş başa kalır.

5.2 Tarihsel belgeler üzerinden bölümler

Aynanın İçindekiler serisinin dördüncü romanı olan *Dersaadet'te Sabah Ezanları*; İzmir'in Yunanlılarca işgal edildiği 15 Mayıs 1919'dan başlayarak Millî Mücadele'ye giden süreci, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle Osmanlı Devleti'nde artan ekonomik bağımlılığı, Osmanlı'nın Batı gözünde bir sömürge olarak algılanışını, ülkenin ekonomik ve siyasi açıdan çözülme sürecini yapılan geri dönüşle başkarakterler Bacaksız Abdi Bey, Münif Sabri ve Neveser üzerinden verir. Romanda Millî Mücadele ruhunu Münif Sabri ve Neveser, Batılılaşma ve yabancılaşmayı ise Bacaksız Abdi Bey temsil eder. Meşrutiyet döneminden Millî Mücadele'ye uzanan on yıllık zaman dilimi okura bu çatışma temeli üzerine inşa edilen olay örgüsü ile aktarılır. Fakat serinin diğer romanlarında olduğu gibi *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda da karakterler ve aktarılan zaman dilimi olay örgüsü içerisine yedirilen ve bölümler arasına yerleştirilen gazete, ajans haberleri, devlet adamlarının demeçleri, gizli ve açık talimatlar ile 1908-1920 Türk siyasi tarihini inceleyen ikinci elden kaynaklar ile okura sunulur. Böylece okur zamansal geri dönüşleri ve öykü şimdisine dönüşleri daha kolay fark ederken öte yandan da gerçek tarihsel belgeler okuyarak olay örgüsünün yaşandığı dönemin tarihsel altyapısını da görmüş olur.

Yazar kurmaca metni içerisine toplam 23 belge koymuştur. Bu belgelerin biri hariç – “Matbuat âleminin elim zıyayı: Muharrir Münif Sabri Hunharca Katledildi” – tümü gerçek tarihsel belgelerdir. Ek E'deki tabloda yansıtılmaya çalışıldığı gibi bu belgelerin altısı bölüm açılış ve kapanışlarına yerleştirilmiştir, on altı belge ise

tarihsel konjonktürü yansıtmak, karakterlerin söylemlerini desteklemek amacıyla alt bölümler arasına konmuştur. Bu tarihsel belgeler 433 sayfalık metnin toplam 26 buçuk sayfasını oluşturmaktadır. Metin halinde verilen 23 belge dışında olay örgüsüne yedirilmiş başka tarihsel kaynaklar da dikkat çekicidir. 1919 Mayıs'ını veren birinci bölümün başlarında Mondros'u imzalayan Rauf Bey'in *Yeni Gün* ve *Tasvir-i Efkâr*'a verdiği iyimser demeçler (s. 20), Dahiliye Nazırı Cemil Bey'in *Le Moniteur Oriental* gazetesine verdiği demeçler (s. 31), *Patris* gazetesinde Manisa'nın işgaliyle ilgili haber (s. 42), Paris Konferansı'nda alınan kararlar (s. 383-84) da ülkenin içinde bulunduğu durumu İstanbul Hükümeti ve dış basının gözünden vermesi yönüyle önemlidir.

Yazar serinin ikinci ve üçüncü romanları olan *Sırtlan Payı* ve *Yaraya Tuz Basmak*'ta yaptığı gibi olay örgüsüne göre şekillendirdiği kurmaca bir belgeye de yer verir. Roman sonunda verilen ve Gazeteci Münif Sabri'nin hunharca katledildiğini duyuran bu kurmaca metin bir buçuk sayfa uzunluğundadır. Yazarın roman içerisine gerek olay örgüsüne yedirerek gerekse alt bölüm olacak şekilde yerleştirdiği ve çoğunu kaynakları ile verdiği gazete ve ajans haberleri, demeçler, talimatlar üzerinden meşrutiyete giden süreçte Osmanlı ülkesinde İngilizler ve Almanların, kurdukları şirketler vasıtasıyla ayrıcalık elde ettiği görülür. Bunun yanı sıra yapılan geriye dönüşten sonra öykü şimdisi olan 1919-20 Aralık-Ocak'ına geçişle birlikte İtilaf kuvvetleri denetimindeki Dersaadet'in durumu yine döneme damga vuran tarihsel olayları içeren gazete, ajans haberleri üzerinden verilir. Ek E'de, *Dersaadet*'te *Sabah Ezanları*'nda tarihsel belge ile kurmaca belge kullanımının belirtildiği tablodan da görüldüğü üzere, belge olarak dönemin tarihine ışık tutan bu kaynaklar gerçek olmasına rağmen bu kaynakların bir kısmının nereden alındığının bilgisi verilmemiştir fakat yazarın böyle bir zorunluluğu da yoktur. Burada, anlatılan

dönemin tarihi tarihsel belgeler üzerinden yansıtılırken diğer taraftan okurun hakikat-kurmaca dengesi bozulmuş olur. Çünkü “-*Aynanın İçindekiler* serisinin diğer romanlarında olduğu gibi *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda da yazarın ayna imgesi üzerinden yapmış olduğu o uyarı görülür romanın başında.⁵ Fakat okur, anlatılanların gerçek kişi ve kurumlarla ilgisi olmadığı mesajını veren cümlelerinin hemen ardından gazete ve ajans haberleri, gizli ve açık talimatlar gibi birinci elden kaynaklar ve dönem üzerine yapılmış araştırmaları içeren kitaplardan seçilmiş alıntılarla karşılaştığında zihnindeki tarih-edebiyat ayrımı ya da okur açısından başka bir deyişle hakikat iddiasında olan metin ile hakikat iddiasında olmayan kurmaca metin ayrımı ikircikli bir hal alır.

Yazar, serinin diğer romanlarında olduğu gibi *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda da bölüm başlıklarını yıl-ay adları şeklinde verir. Yazar, Millî Mücadele döneminin kilit tarihlerinden biri olan İzmir'in Yunanlılarca işgal edildiği 15 Mayıs 1919'u başlangıç olarak alır. 1919 Mayıs başlıklı ilk bölüm “İzmir, nihayet Yunan oldu” (s. 11) başlıklı Atina-Reuter haberi ile başlar. Bu bölüm her ne kadar İzmir'in işgalini coşkuyla duyuran Reuter haberi ile başlasa da aslında bölüm İtilaf güçleri denetimi altında olan Dersaadet'teki hareketliliğe ve gerek 14 Ekim 1918'de sadarete getirilen ve Mondros Ateşkesi'ni imzalayan Mareşal Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki İstanbul hükümetinin gerek Ahmet İzzet Paşa'nın ve sonrasında sadarete getirilen Tevfik Paşa'nın istifası sonucu 4 Mart 1919'da sadarete getirilen Damat Ferit Paşa başkanlığındaki İstanbul hükümetinin işgallere bakışı ve Millî Mücadele taraftarlarının işgaller aleyhindeki hareketliliği üzerinden devam eder. Bu durum olay örgüsü içerisine yedirilmiş demeçler, gazete haberleri ve bölüm içerisinde sayfa sayfa verilen gerçek kaynaklar ile devam eder. Sarayın ve İstanbul

---

⁵ “Bu kitapta anlatılanların gerçek kişilerle ve olaylarla hiçbir ilgisi yoktur. Onları ben, büyük bir aynanın içinde gördüm. Üstelik ayna dumanlıydı ve olmayan bir şehirde geziniyordum” (İlhan, 2003, s. 5).

Hükümetinin Millî Mücadele karşısında manda rejimine karşı tutumu da romanda yer bulur. Mondros Ateşkesi'ni imzalayan Rauf Bey'in *Yenigün ve Tasvir-i Efkâr*'daki iyimser demeçleri bunlardan biridir: "Damat Ferit Paşa'nın nihayet Sadrazam olduğu günlerdi" (s. 30). Kurgu içerisinde *Le Moniteur Oriental* gazetesinin İttihat ve Terakki hakkındaki haberi de dikkat çekicidir: "İttihat ve Terakki sekiz yüz bin Ermeni'yi öldürmüş, yüz bin Rumu yurdundan etmiş, dört milyon Türk'ünse ölümüne neden olmuş" (s. 31). Yazarın kurguya İttihat ve Terakki'yi dahil etmesi, eserin ikinci bölümünde on yıl öncesine bir *analepsis* yapacağı için Millî Mücadele'ye giden süreç öncesi İttihat ve Terakki yönetiminin ülkede neler yaptığına dünya basını üzerinden bir bakış sunarak aslında Millî Mücadele zeminini hazırlayan olayları okura göstermesi açısından anlamlı kabul edilebilir.

Eserin zaman olarak 1919 Mayıs'ını veren birinci bölümü 23 Mayıs 1919'da yapılan ve Millî Mücadele'ye giden sürecin halk arasında yankı bulduğuna işaret eden Sultanahmet Mitingi ile ilgili haber ile devam eder. "Sultanahmet Mitingi'ne Yüz Bin Kişi İştirak Etti" (s. 67) başlığını taşıyan haber Sultanahmet Mitingi'ndeki konuşmaları verir. İki sayfadan uzun bu haber de manda rejimi ile Millî Mücadele arasındaki gidip gelen süreçte halkın işgaller karşısında emperyalist güçlere direniş çağrısına kulak verdiğini göstermesi yönüyle önemlidir.

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nın birinci bölümü "İngiliz Sermayesi Memalik-i Mahrusa'daki Alman ve Avusturya Sermayesinin Yerine Mi Gececek?" (s. 99) başlıklı Londra kaynaklı Reuter haberiyle devam eder. Bu haber bir anlamda Millî Mücadele hareketine geçilmeden önce özellikle İngiliz mandasının gündeme geldiği o süreci yansıtması açısından önemlidir. Öte taraftan ise özellikle II. Abdülhamit iktidarı ile İttihat ve Terakki döneminde Alman sermayesine dayalı bir

ekonomi anlayışının geliştireceğine yönelik bir tür sinyal vermesi açısından da önemlidir. Çünkü romanın ikinci bölümü 1909'a geri dönüşten meydana geldiği için sunduğu tarihsel altyapıyla özellikle II. Abdülhamit dönemi ekonomik politikası ve hemen sonrasında gelen İttihat ve Terakki iktidarındaki Alman yakınlığını yansıtabacaktır. *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nın 1919 Mayıs'ını temel alan ilk bölümü İzmir'in işgaliyle tetiklenen Millî Mücadele hareketine destek niteliğinde olan Havas ajansı haberi ile sonlanır: "Türk milletinin de yaşamaya hakkı vardır" (s. 131).

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nın 1909 Mayıs/Haziran başlıklı ikinci bölümü R.W.Seton-Watson'ın 1917 tarihli *The Rise of Nationality in the Balkans* isimli kitabından yapılmış bir alıntı ile başlar: "Hareketin asıl beyinleri Yahudi, ya da Yahudi-Müslümanlardı (Dönmeler). Selânik'in zengin dönmelerinden ve Yahudilerinden Viyana, Budapeşte, Berlin ve hâttâ belki de Paris ve Londra'nın beynelmilel sermayedarlarından malî yardım görmekte idiler..." (s. 137). Bu alıntıyı Manyasizade Refik Bey'in Paris'te yayımlanan *Le Temps* gazetesine verdiği 20 Ağustos 1908 tarihli demeci takip eder. Bu demeçte Manyasizade Refik Bey de Masonların, özellikle İtalyan Masonlarının İttihat ve Terakki'nin 1908'deki hareketlerini desteklediklerini ve İstanbul'un Selanik'te yürütülmekte olan gizli faaliyetlerden haberi olmadığını vurgular. Bu alıntılar yazar 1908'de ilan edilen ve ikinci bölüme bir tür tarihsel altyapı sunan Meşrutiyete ve İttihat ve Terakki politikasına giriş niteliğinde vermiş olur. Bu alıntılarla kurguya geçiş yapılır. İkinci bölüm Meşrutiyetin ilanı üzerinden 1908'e ve 1909'a yapılan geri dönüşlerle tarihsel arka planı verir. Bu bölümde olay örgüsü tarafı Bacaksız Abdi Bey'in Paris'teki eğlence hayatı, Selânik'e dönüşünde Neveser'le evlendirilmesi üzerinden ilerler, böylece okurun Bacaksız Abdi Bey'i tanınması sağlanmış olur. Diğer taraftan bu

analepsis Millî Mücadele'ye uzanan sürecin II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İttihat ve Terakki'nin iktidarında Osmanlı'nın özellikle Almanlarla ilişkisi üzerinden ekonomik açıdan artan dışa bağımlılığını vermesi yönüyle önemlidir. Çünkü bu *analepsis* sadece sâbık Selanik mebusu Bacaksız Abdi Bey'in gerçek kişiliğine ve Neveser'in gençliğine dair karakter analizi sunmaz. Bu bölüm aynı zamanda dönemin Osmanlı'sının sömürgeci güçlerin etkisinde kaldığını, yani aslında Mondros Ateşkesi ile Osmanlıya kaybettirilmek istenen siyasi bağımsızlıktan önce Osmanlı'nın aslında ekonomik bağımsızlığını da kaybetmiş olduğunu sunulan tarihsel belgeler üzerinden okura gösterir. Osmanlı ülkesinde bir taraftan artan İngiliz hâkimiyeti de Şark-ı Karip Maadin Kumpanyası ortaklarından olan Bacaksız Abdi Bey üzerinden verilir. Olay örgüsü arasına yerleştirilen belgelerle de İngilizlerin Osmanlı'da artan nüfuzu işaret edilir. Ahmet Bedevi Kuran'ın *İnkılâp Tarihimiz ve Jöntürkler* kitabından yapılan alıntı ile Fransız ve İngilizlerin Damat Mahmut Paşa ve oğullarına 7500 lira borç verdiği ve yuvarlak hesapla borcun 10.000 lira kadar olduğu belirtilir (s. 167). Bu alıntının hemen altında Dr. Rorhback'in 1923 tarihli *Bağdat Demiryolu Savaşı* kitabından alınan Edward Mead Earle'ye ait cümlelere yer verilir:

Her tonda liberal olan Jön Türkler, Almanya'nın, Sultan Hamit rejiminin, coşkulu bir destekleyicisi olduğuna inanıyorlardı. Bu yüzden Alman nüfuzunu yeni liberalizm için, bir tehlike olarak görüyorlardı. Jön Türklerin liberalizmi, işin başından beri Anglomania (İngiliz taraftarlığı) belirtileri gösteriyordu. (s. 167)

Bu alıntının hemen altında ise İngiltere Hariciye Nazırı E. Grey'in İstanbul'daki İngiliz büyükelçisine verdiği, Jön Türklerin irticanın ortaya çıkmaması için acele etmemesi gerektiğine, sağlam bir maliye için İngilizlerin Jön Türkleri teşvik etmesi gerektiğine hatta bu süreçte İngiliz sermayesine çalışmak için kilometre garantisi

istemeden, demiryolları imtiyazları gibi fırsatlar verilmesini beklediklerini işaret eden gizli talimata yer verilmiştir. (s. 167)

Jön Türklerin İngilizlere yakınlığının yanı sıra Hürriyet'in ilanı noktasında Almanların büyük rol oynadığı görüşü ve Almanya'ya yakınlık da olay örgüsü içerisinde Rumeli Demiryolu Kumpanyası'nda 'enspektör' olarak görev yapmaya başlayan 'Alaman' Ziya Bey karakteri ve Bağdat Demiryolu projesi üzerinden yer bulur. Ayrıca yazarın araya koyduğu belgeler de bu düşünceyi destekler. Kaiser II. Wilhelm'in ihtilâlin Paris ya da Londralı Jön Türkler tarafından değil, ordu ve Almanya'da eğitim görmüş Alman dostu subaylar tarafından yapıldığına değindiği ve Kon Von Metternich'in olaya düştüğü 14 Ağustos 1908 tarihli not (s. 197), hemen altına Lothar Rathmann'ın 1976 tarihli *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi* kitabından alınan, Prusya türü eğitim görmüş Mahmut Şevket Paşa, Enver Bey gibi kişilerin sömürge bağlarından kurtulmuş bir Türk devleti için uğraşmak yerine ülkelerini yeniden Alman emperyalizmine bağımlı kıldıklarını (s. 198) savunan bir alıntı ile devam eder. İki alıntının altında Şansölye Bülow'un Türkiye'de görevlendirilen General Von der Goltz'a verdiği, Türklerin Alman safına çekilmesi ve kendilerine bağlanması gerektiğini içeren 1909 tarihli direktifle olay örgüsüne dönülür.

İkinci bölüm 1909 Mayıs/Haziran'ına bir *analepsis* niteliğinde olmasına karşın bu bölüm içerisinde 9 Haziran 1908'de İngiliz Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola arasında yapılan Reval Görüşmeleri öncesi İttihât ve Terakki Cemiyeti Manastır Heyet-i Merkeziyesi'nin 1908 Mayıs'ında Manastır'daki yabancı devlet konsolosluklarına –Rusya hariç– gizlice dağıttığı lâyhâya da yer verilir. Bu da Reval Görüşmeleri'nde Makedonya üzerinden Osmanlı'nın geleceğini belirleyecek olan Rusya ve İngiltere'ye aynı zamanda da Abdülhamit rejimine bir tepki niteliğindedir:

Makedonya Osmanlı Devleti'nden ayrılamaz ... Makedonya'ya ait olmak üzere alınan tedbirlerin hepsi, ölü doğmuş birer çocuk gibidir ... [Makedonya halkları] her şeyden evvel, millet ve ırk farkı gözetmeksizin, hepsini ezen Abdülhamid istibdadını elbirliğiyle yıkacaklardır. Ne Müslüman vardır ne de Hıristiyan! Yalnız Osmanlı vardır... (ss. 231-2)

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizlice dağıttığı layihada Abdülhamit dönemi İstibdat rejiminin Makedonya'nın kaybına mâl olacağı ifade edilirken belgenin hemen ardından başlayan alt bölümde çiçeği burnunda Selânik mebusu olan Abdi Bey Abdülhamid-i Sani'nin meclisin açılışı şerefine Yıldız Sarayı'nın Merasim Köşkü'nde verdiği ziyafete katılır ve orada Cavit Bey'le bu layiha hakkında konuşur. Aynı metin aracılığıyla "meçhul dostlar" tarafından Paris, Londra, Brüksel, Roma'nın haberdar edildiğini, ayrıca Selanik, Manastır, İşkodra, Yanya'nın ikaz edildiğini (s. 235) öğrenir.

Yazarın tarihsel belge ile açtığı ikinci bölüm Selânik Amele Cemiyeti'nin hükümetin sendika hukukuna aykırı tavrını protesto etmek ve işçilerin istismarına son vermek maksadıyla düzenlediği mitinge altı bin işçinin heyecanla katıldığını belirten belge (ss. 297-298) ile kapanır. 1919/20 Aralık/Ocak'ına geçilen son bölüm de tıpkı ikinci bölümü kapatan miting haberini veren belge gibi bu defa Dersaadet amelesinin yaptığı miting haberi⁶ ile açılır. Bu bölüm işgal altındaki Dersaadet'te Neveser'in, manda rejimini destekleyenlerle çıkarları için bir arada olan ve onu aldatan şehvet düşkününü kocası Bacaksız Abdi Bey'in gerçek yüzünü görmesi ve bu anlamda onu yıllarca seven Karakol Cemiyeti üyesi ve Millî Mücadele yanlısı Kemalist gazeteci Münif Sabri'nin aşkına karşılık vermeye başlaması açısından önemlidir. Bu durum romanın temel çatışma unsuru olan manda rejimini destekleyen ve Abdi Bey, Mizrahiler gibi karakterler tarafından temsil edilen taraf ile ulusal mücadele taraftarı olan ve Münif Sabri, Neveser, Hüsnü Faik tarafından temsil edilen

---

⁶"Dersaadet Amelesi İlk Büyük Mitingini Yaptı" (İlhan, 2003, s. 303).

taraf arasındaki kutuplaşmayı Neveser'in bireysel yaşamı üzerinden de vermiş olması yönüyle önemlidir.

1919/20 Aralık/Ocak'ını zaman olarak alan son bölüm İtilaf güçlerinin denetiminde olan İstanbul'a *Constantinople* demeye başladığı ve "Venizelos'un sene-i devriyesi için Rumlara izin verilen ama Devlet-i Aliyye'nin altı yüz yetmiş birinci sene-i devriyesinin kutlanmasına izin verilmeyen" bir ortamda yazar, Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gidişini, "Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya Vürud Etti" (s. 407) başlıklı haberle vererek Millî Mücadele hareketinin kıvılcımlarını tarihsel altyapı üzerinden alt bölümler arasına yerleştirmiş olur. Bununla birlikte karakterler ve olay örgüsü düşünüldüğünde Millî Mücadele sürecinin hareketlenmeye başladığı süreci bireysel çerçevede gerek Neveser'in Münif Sabri'yle aşk yaşamaya başlaması üzerinden gerek Teşkilat-ı Mahsusa ve Karakol Cemiyeti üyesi Münif Sabri Bey'in gizli faaliyetleri üzerinden görmek mümkündür. Olay örgüsü de bu duruma paralel olarak Münif Sabri'nin yılbaşı gecesi birkaç arkadaşıyla birlikte Intelligence Service'in ajanlarından İngiliz Miralay Kenneth Morley'e bir suikast düzenleyerek onu öldürmesi, bu olaydan birkaç gün sonra ise Münif Sabri'nin faili meçhul bir suikasta kurban gitmesiyle sonlanır. Münif Sabri'nin Neveser'le buluşmasına gelememesinden sonra Neveser Münif Sabri'nin öldürüldüğünü, "Matbuat âleminin elim zıyaı: Muharrir Münif Sabri Hunharca Katledildi" (s. 439) başlıklı kurmaca bir haberle öğrenir.

BÖLÜM 6

O KARANLIKTA BİZ

Attilâ İlhan'ın Türkiye'nin 1909'dan 1960'a kadar olan yakın tarihini zaman olarak merkezine koyduğu *Aynanın İçindekiler* serisinin beşinci romanı *O Karanlıkta Biz*, dönem olarak 1940-1942 yılları arasını alan bir romandır. *O Karanlıkta Biz*, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin savaşın dışında kalmak için verdiği mücadele sürecinde savaşın getirdiği zorlukların ülkedeki yansımalarını görebileceğimiz bir romandır. Attilâ İlhan serinin diğer romanlarında olduğu gibi *O Karanlıkta Biz*'de İkinci Dünya Savaşı süresince ülkedeki siyasi, sosyal atmosferi birey üzerinden ele alır. Serinin önceki romanları *Bıçağın Ucu*, *Sırtlan Payı*, *Yaraya Tuz Basmak* ve *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda olduğu gibi bu romanda da toplumun içinde bulunduğu dönemin koşullarını olay örgüsünün içerisine tarihsel belgeler yerleştirerek okurun zihninde anlamlı hale getirirken aynı zamanda yansıtmak istediklerini Ahmet Ziya karakterini merkeze alarak verir. Attilâ İlhan'ın Eylül 1985 ve Eylül 1987 tarihleri arasındaki çalışmasının ürünü olan *O Karanlıkta Biz*, ilk olarak Bilgi Yayınevi tarafından 1988'de yayımlanmıştır.

O Karanlıkta Biz, dönem olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı sancılı bir dönem olan İkinci Dünya Savaşı yıllarını alır. 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen bu savaş döneminde genç Türkiye Cumhuriyeti, Millî Şef İsmet İnönü'nün yönetiminde savaşın dışında kalmaya çalışmakta ve barış yanlısı bir dış politika izlemeye çalışmaktaydı. Fakat Türkiye sınırına dayanan böylesine önemli bir savaştan etkilenmemek ya da bu savaşın dışında kalabilmek kolay değildi. Bu durum

Türk dış politikasına ve Türk ekonomisine de yansımaktaydı. Türkiye, sınırlarına dayanan büyük savaşın dışında kalabilmek için iç politikada sert ve ciddi tedbirler almaktaydı. Millî Koruma Kanunu, Varlık vergisi, ekmek karnesi gibi uygulamalarla kemer sıkılmakta ve olası bir savaşa girme ihtimaline karşı erkekler silah altına alınmaktaydı.

Dış politikaya bakılacak olursa İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde Türkiye’de Kurtuluş Savaşı döneminin aksine Sovyet Rusya’ya olan yakınlık yitirmeye başlanmış olsa da CHP iktidarının, başlarda Almanya ve İtalya’nın başını çektiği Mihver grubunun savaş politikasına karşı olduğu görülmektedir. Bunu CHP’nin hazırlattığı 1941 tarihli bir belgede şu cümleler üzerinden açıkça görmek mümkündür:

Harici tehlike, memleketler aşarak nihayet hudutlarımıza kadar geldi. Bir hafta evvel yurdunu ve istiklalini yabancı kuvvetlere teslim eden Bulgaristan komşumuzdur. Dört buçuk aydan beri adetçe, malzemece kendinden çok üstün bir düşmanla kahramanca çarpışan Yunanistan ise hem komşumuz hem dostumuzdur. Şu hâlde harici tehlike bizim emniyet sahamıza girmiş, aziz varlığımız için tehditkâr bir mahiyet almıştır... Mihver Devletlerinin Yeni Nizam adı altında Avrupa’da ve binnetice bütün dünyada kurulmak istenilen şeyin, milletleri tabi ve metbu olarak ikiye ayırmaktan başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır... Mihver bütün Avrupa’yı hegemonyası altına almak sevdasındadır... (aktaran Gözcü, 2018, s. 88)

Yukarıdaki alıntıda ifade edilmeye çalışılan Alman politikasına karşı ülkenin millî varlığı için bir tehdit oluşturduğu görüşü Türk dış politikasında uygulanmaya çalışılan “bitaraf” kalabilme çabası ya da Selim Deringil’in (1994) tabiriyle “denge oyununun” dayandığı zemini ifade eder. Fakat Almanların savaş başlarından itibaren uzun süre devam edecek olan üstünlükleri ve Türkiye’de yayılan Nazi propagandası gibi sebeplerle ülkede hâkim hava hükümet ve basın-yayın organları üzerinden sağ eğilimli bir hal almaya başlayacaktı. Bu da *O Karanlıkta Biz*’de merkeze alınan sol gruplara yapılan baskıyı açıklar nitelikte kabul edilebilir.

O Karanlıkta Biz'de tarihsel belgelerin olay örgüsü içerisindeki yerini ve karakterlerin söylemlerindeki etkisini belgeler üzerinden vermeden önce eserin başlığıyla olay örgüsü arasındaki ilişkiyi incelemek yerinde olacaktır. *O Karanlıkta Biz*, dönem olarak İkinci Dünya Savaşı'nı ele alır. Savaş sırasında Türkiye, sınırının öbür tarafında kendine yaklaşan savaş tehdidi karşısında tarafsız kalmaya çalışmaktaydı fakat savaşın varlığı karşısında ülkede seferberlik durumu hâkimdi. Ülkedeki gergin atmosfer romanın başlığında "karanlık" sözcüğüyle okura yansıtılır. "O" işaret sıfatı ile birleştirilen "karanlık" kelimesi sembolik olarak savaş şartlarının yiyecek maddelerinin piyasadan alınarak stoklanması sebebiyle kıtlık, karaborsanın yaygınlaşması, ekmeğin karneyle alınması, şeker gibi temel madde fiyatlarındaki aşırı yükseliş, Varlık vergisinin gayrimüslimler üzerindeki etkileri, basın-yayın kısıtlamaları gibi durumlar üzerinden ülkedeki yansımalarını vurgularken öte yandan akşamları şehirlerde uygulanan sokağa çıkma yasağı ve karartma ile ülkenin gerçek anlamda karanlığa bürünüşünü yansıtıyor olabilir. Bu durum olay örgüsü içerisinde Ahmet Ziya ve arkadaşları üzerinden yansıtılırken anlatıcı da Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik atmosferi şu cümlelerle yansıtılır:

Ne kâbus! Türkiye, girsin girmesin, harbin 'seyyiatını' çekiyordu. İlk iki yıl, şöyle böyle savuşturulan darlıklar gizlenemez olmuş, yokluklar baş göstermişti. . . Almanlar Türkiye'ye saldıracak mı? Hani dosttuk, önceki savaştan silâh arkadaşı? Hani Ankara/Berlin Dostluk Anlaşması imzalanacaktı? Anlaşma gecikiyor, kulaktan kulağa türlü söylenti; yok Almanlar Anadolu üzerinden, Irak'a asker ve mühimmat geçirmemizi, şart koşuyorlarmış; yok İngiliz ittifakından çıkıp, Mihver'e girmemizi istiyorlarmış; neler, neler! Mahsul kötü, buğday kıt: Yurtta 'tek tip ekme uygulamasına' geçildi; şeker zam, her şey pahalılaşıyor; neyse ki, Türk/Alman Dostluk Anlaşması, Haziran ortalarında imzalanabildi; Alman orduları, iki gün sonra, Sovyet topraklarına girdiler: 'Barbarossa Harekâtı' başlamıştı! Ankara rahat bir enfes alıyor, Türkiye alabiliyor mu, hayır: Ekmekler daha bozuk, buğdaya arpa ve çavdar karıştırıyorlar; bazı vilâyetlerde 'mülki âmirler' gerektiği takdirde 'tarladaki mahsule' el koyabilecek; gazeteler dört sayfa çıkabiliyor, savaşla ilgili haberler 'mecburi' tek sütun; şartlar o kadar zorlaştırıldı ki, gazete dergi yayımlamak imkânsız; *Yeni Ses* kör topal yürüyor, *Yeni Edebiyat* kapatıldı kapatılacak; yerine

yenilerini hazırlamak lâzım, solcu grupları kullanılmayan dergi imtiyazlarını ele geçirmeye çalışıyorlar. (İlhan, 2003, ss. 207-208)

Yazar, savaşın getirdiği zorlukların ve İnönü iktidarının Kemalizm'den uzaklaşarak ve tek parti olarak demokratik olmayan bir biçimde ülkeyi yönetmesinin yarattığı gergin ortamı “karanlık” sözcüğüyle ifade ederken “biz” sözcüğüyle Türk solunu temsil eder. Romanın başlığıyla ilişkili olarak ülkenin ve sol grubun içine düştüğü karanlık, Ahmet Ziya'nın yeğeni Doğan'ın tutuklanma haberinin duyulması sonrasında roman kahramanlarından ‘Sarı’ Mustafa'nın ağzından şu cümlelerle verilir: “Dünya ateşler içinde, Türkiye harbin ve faşizmin karanlığından geçiyor; o karanlıkta biz, istikbalin ateş böcekleri, bir arada durmalıyız; halkın yolunu aydınlatılabilmeye, gücümüz ancak yeter; lüzumsuz gayretkeşliklere düşüp, böyle sağa sola savrulursak, korkarım...” (ss. 464-465).

6.1 Olay örgüsü

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinin beşinci romanı *O Karanlıkta Biz*, İkinci Dünya Savaşı'nın yükünü taşımak istemeyen Türkiye'nin barışçıl hamlelerle savaşın dışında durmaya çalıştığı dönemi anlatan, öte yandan baskıcı bir yönetim ve onun sert uygulamaları neticesinde ülke içinde yaşanan sıkıntıları sol görüş ve gruplar üzerinden yansıtan romandır. Romanda sol grupların ülke içinde özellikle İnönü yönetimi üzerinden artan Alman yakınlığının da tesiriyle baskı altına alınmaya çalışıldığı ve bu noktada tutuklanmaların yaşandığı İkinci Dünya Savaşı döneminin iki yıllık kısmı zaman olarak seçilmiştir: 1940 Ekim-Kasım ve 1942 Kasım-Aralık arası.

Attilâ İlhan'ın nehir roman serisi *Aynanın İçindekiler*'in dördüncü romanı *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda Neveser'in kardeşi Ahmet Ziya, Almanya'da mühendislik eğitimi almış, sosyalizmle henüz tanışan ve siyasi görüş olarak

sosyalizmi benimseyen KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) üyesi bir genç adam olarak okurun karşısına çıkar. İkinci Dünya Savaşı yılları İnönü dönemi siyasi çatışmalarının merkeze alındığı *O Karanlıkta Biz*'de ise Ahmet Ziya, roman içerisinde yapılan geriye dönüşlerle (*flashback*) Berlin'de Spartakistler arasında ve KUTV'da gelişen siyasi görüşleri 1927 yılı siyasi olayları sonrasında tutuklanması ile değişmeye başlayan ve sosyalist harekete bakışı değişen olgun bir aydın profili çizer. Eski partililerden olmasına karşın siyasetten biraz uzaklaşmaya başlayan Ahmet Ziya, Zihni Keleşoğlu'nun şirketinde fen müdürü olarak çalışmaktadır. Fakat sosyalist çevreden kopamayan Ahmet Ziya Rusya'da olduğu dönemden, KUTV'dan arkadaşı Mirseyit Kurbanzade ile de görüşmeye başlar. Yaptıkları gizli bir görüşme sonrasında Ahmet Ziya hastalanarak yatağa düşer, bu sırada da sevdiği kadın Elke Winkler ona bakmaya başlar. Böylece Ahmet Ziya'nın Elke'yle olan ilişkisi de güçlenir. Öte yandan ülkede basın yasakları, dergi kapatmalar söz konusudur. Ahmet Ziya'nın Edebiyat Fakültesi'nde asistan ve Aydınlık Lisesinde felsefe hocası olan yeğeni Doğan ise sol harekete katılmak istemekte, bunun için çeşitli dergilerde sol görüşü savunan yazılar yazmaktadır. Aradığı bir kitabı bulmak için kitapçıları gezen Doğan, girdiği kitapçı dükkanında karşılaştığı bir kadından çok etkilenir ve o kadımla, Raşel Mizrahi'yle, birlikte olmaya başlar. Doğan aynı zamanda bu kadından yasak kitaplar da temin etmektedir. Doğan ayrıca bir bahaneyle *Yankı* dergisini kurtarmak için gerekli olan parayı dayısı Ahmet Ziya'dan alır ve derginin başına geçer. Böylece Galip Çakır da bir tehlike anında Doğan'ı öne sürmüş olur. Ahmet Ziya ise çalıştığı şirketin Almanlarla bağlantısından rahatsızdır. Dahası sevdiği kadın Elke'nin Almanlara bilgi sızdırmak için ona yaklaştığını düşünmeye başlar. Basın üzerinden sol gruplara yapılan baskının artmaya başlamasıyla Doğan da *Yankı* dergisinin sorumlusu olarak tutuklanır, onu şikâyet eden ise çift taraflı bir ajan olarak

çalışan Raşel Mizrahi'dir. Ahmet Ziya ise güvendiği Kurbanzade'nin çok uzun zamandır kendisini takip ettirdiğini öğrenir ve bir kez daha yıkılır. Öte yandan Ahmet Ziya, Almanlara bilgi sızdırmak için kendisiyle birlikte olduğunu düşünmeye başladığı Elke'nin aslında Yahudi Doktor Blumentahl'ın kızı Myriam Judith Blumentahl olduğunu ve Elke'nin, anne ve babasının hayatta kalabilmesini sağlamak amacıyla görünüşte Deutsche Levant Linie'nin İstanbul acentesinde yardımcı müdür olan Nazi casusu Dr. Ludwig Gessler'in için çalıştığını da öğrenir ve roman Ahmet Ziya'nın Elke ile geçirdiği güzel bir akşamın sonunda, sabah altı buçukta polislerce evinden alınmasıyla son bulur.

6.2 *O Karanlıkta Biz*'de tarihsel belgelerin kurmaca içerisindeki temsili

Attilâ İlhan *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin diğer romanlarında olduğu gibi *O Karanlıkta Biz*'de de zamansal olarak anlattığı İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye'de iç politikadaki sorunları ve dış politikadaki dalgalanmaları çeşitli gazete ve ajans haberleri, gazetelerde yayımlanan yazılar, yapılan gizli yazışmalar ve gönderilen telgraflar, CHP tüzük değişikliğine dair gerekçelendirme metni, CHP İl Kongresi'nde İnönü'nün demeci gibi tarihsel belgeler ile birinci elden kaynaklar üzerine yapılmış çalışmalardan seçtiği alıntılara yer vererek aslında serideki geleneğini sürdürür. Okurun tarihsel dönemi, o döneme ait belgelerden alıntılarla anlamlandırması açısından romanlarda tarihsel belge kullanımı yadırganacak bir durum olmamakla birlikte Attilâ İlhan'ın tarihsel belge kullanımı bu romanda da, seri romanlarının tümünün başına koymuş olduğu o meşhur epigrafla okurun zihnini bulandıran bir hal alır.⁷ Çünkü bu epigrafla aslında yazdıklarının kurmaca ürünü olduğunu ifade eden yazar kurmacanın sınırlarında olduğu mesajını vermesine

⁷ “Bu kitapta anlatılanların gerçek kişilerle ve olaylarla hiçbir ilgisi yoktur. Onları ben, büyük bir aynanın içinde gördüm. Üstelik ayna dumanlıydı ve olmayan bir şehirde geziniyordum” (İlhan, 2003, s. 5).

rağmen bu epigraftan hemen sonra roman, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Olağanüstü Kurultayı'nın 26 Aralık 1938 tarihli tüzük değişikliği gerekçesi ile açılır. Bu noktada da kurmaca okuduğu düşüncesiyle kapağı açan okur, hakikat iddiası sunan 1938 yılına ait bir tarihsel belge ile karşılaşır. Zaten roman okuru eline aldığı romana tam bir kurmaca gözüyle ne kadar bakabilmekte, bu da üzerine düşünülmesi gereken bir sorudur. Erol Köroğlu (2011) bu konuyu şu cümlelerle ifade eder: “Genel roman okuru, roman türünün ortaya çıkışından beri, türün alamet-i farikası olan ‘gerçek-kurmaca’ ikirciminden yola çıkarak, belki okuduklarının daha fazla tadını çıkarmak adına, gerçeklikle kurmacayı aynı düzlemde birbirinin devamı olarak değerlendirmeyi tercih ediyorlar” (s. 209). Köroğlu'nun da değindiği üzere roman okuru hakikat ve kurmaca arasındaki sınırı çoğu zaman net olarak görememekte ve bu nedenle gerçeklikle kurmacayı birbirinin devamı niteliğinde değerlendirmektedir çünkü okur çoğu zaman hakikat-kurmaca arasındaki sınırın bulanık ya da net olmasıyla aslında ilgilenmemektedir. Bu noktada da kurmaca sinyalleri veren bir epigraftan hemen sonra gerçek dünyaya ilişkin tarihsel bir belgeyle karşılaşmak da aslında okurun kafasını bulandırmakla birlikte okur için belki de edebiyatla tarihi bir arada bulabilmek demektir.

O Karanlıkta Biz, serinin diğer romanlarını aratmayacak biçimde tarihsel belge ile doludur. Çoğu bölümler arasına yerleştirilmiş toplam 21 tarihsel belge kullanılmıştır. Bu belgelerin on dört tanesi bölüm açılış ve kapanışlarına yerleştirilmiştir. Ek F'deki tablodan anlaşılabilceği gibi bölümler arası geçiş zamansal açıdan tarihsel belgeler aracılığıyla okura yansıtılmıştır. Her ne kadar serinin diğer romanlarında olduğu gibi belgelerin çoğu bölüm aralarına yerleştirilmiş olsa da bu noktada belgeler sadece geri dönüşleri ve zamansal sapmaları okurun daha kolay görmesini sağlamaktan ibaret değildir. Bu tarihsel belgeler aslında bir anlamda

da olay örgüsünün geçtiği İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'deki siyasi, ekonomik ve sosyal yaşama yansımalarını da doğrudan göstermesi yönüyle önemlidir. Çünkü roman içerisinde İkinci Dünya Savaşı döneminde özellikle sol grupların üzerinde artan baskı, tutuklamalar, yayın yasakları ve sürgünler, karartma uygulamaları, ekonomik kısıtlamalar vb. tüm yaptırım ve icraatlar diğer bir deyişle devrin atmosferi tüm yönleriyle birincil kaynaklar üzerinden okura sunulur.

Romanda bölüm aralarına yerleştirilen 21 belgenin sadece iki tanesi devrin tarihi üzerine yapılmış araştırmalardan, yani ikinci elden kaynak olarak nitelendirebileceğimiz tarihsel kaynaklardan oluşur. Bunlar Feridun Cemal Erkin'in *Türk/Sovyet İlişkileri* isimli 1968 tarihli kitabı ile Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun *Türkiye'de Üç Devir* isimli 1973 tarihli kitabıdır. Yazarın bölüm açılış ve kapanışlarına ve alt bölümlere yerleştirdiği metinler halindeki tarihsel belgeler 484 sayfalık romanın yaklaşık 24 buçuk sayfasını oluşturur. Ayrıca blok metinler şeklinde bölüm aralarına yerleştirilen belgeler dışında olay örgüsüne yedirilmiş çok sayıda gazete, radyo ve ajans haberleri de tarihsel kaynaklar olarak nitelendirilebilir. Cümleler halinde verilen bu kaynaklar da tarihsel altyapıyı okura sunma ve karakterleri içinde buldukları koşullar bağlamında görebilme açısından önemlidir. Bu başlıklar ve haberler içinde bazıları devrin tehlikeli şartlarını göstermek açısından da dikkate değer olarak nitelendirilebilir. Bunlardan bir tanesi Ahmet Ziya'nın iskelede gözüne takılan gazete başlığıdır: "Harp Kapımızı Çalıyor: İtalya, Yunanistan'a Tecavüz Etti" (s. 48). Olay örgüsüne yedirilmiş bu gazete haberleri devrin önemli olayları hakkında da okura bilgi verir, Alman büyükelçisi Franz Von Papen'e düzenlenen suikast girişimi buna bir örnektir. Ahmet Ziya bu suikast girişiminin haberini Dr. Ludwig Gessler'den gelen telefonla alır. Suikastın arkasında Ruslar olamayacağını çünkü böyle bir hadisenin Türkiye'yi Almanya'nın kucağına

iteceğini savunur Ahmet Ziya. Ertesi sabahki gazete başlıkları ise farklıdır:

“Suikastta Rus Parmağı/Sovyet Tebaası İki Şahıs Tevkif Edildi” (s. 382).

Yazar, *Aynanın İçindekiler* serisinin ikinci romanı *Sırtlan Payı*, üçüncü romanı *Yaraya Tuz Basmak* ve dördüncü romanı *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda tarihsel belgelerin yanı sıra olay örgüsüne göre şekillendirdiği birtakım kurmaca belgeleri olay örgüsü içerisine koyarak bir anlamda kurmaca ile hakikat arasındaki alanı muğlak hale getirirken öte yandan bu bulanıklığı daha da pekiştirir çünkü yazar koyduğu belgelerle zaten okurdaki “hakikat mi kurmaca mı, aynı anda ikisi birden mümkün mü?” sorusunu perçinler. Öte yandan kendi yarattığı belgelerle okurun kafasındaki bu hakikat-kurmaca ikilemini besleyen *Sırtlan Payı*, *Yaraya Tuz Basmak* ve *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'ndan farklı olarak *O Karanlıkta Biz*'de yazar, olay örgüsüyle aynı doğrultuda gerçekmiş gibi kaleme aldığı kurmaca belgelere yer vermemiş, yazarın olay örgüsü içerisine yerleştirdiği yirmi bir belgenin tamamı gerçek tarihsel kaynaklardan ve ikinci elden kaynaklardan oluşmuştur.

Yazar *Aynanın İçindekiler* serisinin ilk dört romanındaki geleneğini bozmayarak *O Karanlıkta Biz*'de de bölüm başlıklarını yıl/ay adları üzerinden verir. Böylece hem olay örgüsü içerisindeki geriye dönüş gibi zamansal hareketlilikleri okurun daha kolay görmesi sağlanmış olur hem de tarihsel altyapı bölüm başları ve sonlarına konan tarihsel belgelerin yanı sıra bölüm başlıkları üzerinden de okura sunulmuş olur. 1940-1942 yılları Türkiye'sini zamansal olarak ele alan *O Karanlıkta Biz*, beş bölümden oluşur ve ilk bölüm 1940 Ekim/Kasım başlığını taşır. CHP'nin Olağanüstü Kurultayı tüzük değişikliğinden hemen sonra başlayan bölüme giriş yapmadan Nadir Nadi'nin *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan 30 ve 31 Temmuz 1940 tarihli iki yazısından alıntılarla olay örgüsüne geçiş yapar yazar. Bu köşe yazıları dönemin siyasi konjonktürünü Alman birliği fikri üzerinden vermesi yönüyle

önemlidir. Nadir Nadi; Alman birliğinin tarihi bir zaruretten doğduğunu, bu birliğin bir veya birkaç şahsın değil bir fikrin, tarihin eseri olduğunu ve en kuvvetli sembolünü Hitler'in şahsında bulduğunu ifade eder (s. 11).

Nadi'ye göre Avrupa ülkelerinin Alman kudretini kabullenmesi gereklidir. Yazarın Nadir Nadi'den yaptığı bu alıntılar dönemin iktidarını da fikrî açıdan etkileyen Alman gücüne vurgu yapması yönünden önemlidir çünkü Türkiye, savaşın dışında kalmaya çalışmasına rağmen, aslında CHP iktidarının devletin kurucu kadrosunu barındırması ve devletin milliyetçi ideoloji çerçevesinde kurulmuş olması yönüyle savaşın başlarında Almanlara daha yakın bir tutum içerisinde görülmektedir. Ayrıca Nadir Nadi'nin köşe yazılarından seçilmiş alıntı metinler üzerinden savaş başlarında Alman üstünlüğünün Türk basınındaki yankılarını da fark etmek mümkündür. Ayrıca eserin birinci bölümü içerisinde yapılan küçük geri dönüşler üzerinden sol gruplar üzerindeki baskıya dair izler bulmak da mümkündür. Devrin önemli şair ve yazarlarından Nazım Hikmet, Şevket Süreyya Aydemir, Kemal Tahir gibi sanatçıların tutuklanması bu bölümde sol görüşü temsil eden sanatçı ya da gruplar üzerinde artan baskıyı görmek adına dikkat çekicidir. Çünkü İnönü iktidarı aslında milliyetçi ideolojinin Kemalist çizgiden saptığı ve Faşizme evrildiği gerekçesiyle çokça eleştirilmekte idi. Bu durum milliyetçi grupların gerek basın-yayın üzerinden gerekse yakalama, tutuklama gibi uygulamalar üzerinden Komünist gruplara yaptığı baskı ile görülebilir. Nitekim ilk bölüm 1940 Ekim-Kasım aylarını içeren birinci bölüm, Johannes Glasneck'in *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası* adlı kitabından alıntılanan ve Alman Büyükelçisi Von Papen'in Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile uzlaşmaya vardığı 2 Aralık 1940 tarihli görüşmenin maddelerinin verildiği kaynak ile bitirilir. Yaklaşık bir sayfalık belge Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak amacıyla Mihver devletlerinin Türkiye'ye

saldırmayacaklarına dair verdikleri teminatı ve Türkiye'nin de Almanya ve İtalya'ya karşı harbe girmeyeceğine ve Hitler'in 'Avrupa'nın Yeni Nizamı'na yakınlık duyduğuna dair maddeleri içerir. (İlhan, 2003, s. 185)

Eserin birinci bölümünden sonra 1941 Ağustos başlıklı ikinci bölümde olay örgüsüne geçmeden arka arkaya beş tarihsel belgeyi birden görür okur. Bu belgeler daha çok tarihsel arka planı okura yansıtmak amaçlı konmuş gibi olmasına rağmen belgeler toplam sekiz sayfa uzunlukta olduğundan okurda olay örgüsünden koptuğu ve roman değil de İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'sine dair tarihsel belgeler okuduğu hissi yaratır. Kullanılan tarihsel belgeler özellikle 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Dostluk Antlaşması üzerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun 25 Haziran 1941'deki takdim konuşmasından, Zekeriya Sertel'in *Tan* gazetesinde ve Yunus Nâdi'nin *Cumhuriyet* gazetesinde yazdıkları yazılardan alınmış demeçlerdir. Bu konuşmalar da Türk hükümetinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü güvence altına alabilmek amacıyla Hitler ile uzlaşısının ve bu uzlaşının Türk basınındaki yankılarını vermesi bakımından önemlidir.

1941 Ağustos başlıklı ikinci bölüm, Alman Büyükelçisi Von Papen'in Pan-Turan hareketi hakkında Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 5 Ağustos 1941 tarihli dört sayfalık gizli belge ile başlar. Bir tarafta tarihsel açıdan okurun zaman çizgisini takip edebilmesini kolaylaştırırken diğer tarafta devrin siyasi hareketliliğini yansıtan bu belge, Almanların Ruslar üzerine yürümeye başladığı Barbarossa Harekâtı öncesi Türk-Rus sınırı ötesinde kalan Azeri Türklerinin durumu hakkında Türklerin endişelerini ve Almanların güneydoğuda güçlü bir devlet oluşumu yoluyla dolaylı olarak Rusları kontrol altında tutma isteklerini içermektedir (ss. 195-198). Bu bölüm belgenin hemen arkasından, Irkçı Turancılar ile komünist olarak görülen bir

grup arasındaki kavga ile açılır ve Doğan Rumeli'nin aradığı *Espoir*⁸ isimli kitabı bulmak amacıyla kitapçıları gezerken bir kadınla, Raşel Mizrahi'yle tanışması, ona âşık olması ve onu çocukluğundan hatırlaması üzerinden devam eder. İkinci bölüm Alman Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Weizsacker'in Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a gönderdiği 5 Ağustos 1941 tarihli belge ile sonlanır. Belgede Weizsacker, Türk Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin, Sovyet Rusya'daki Türk asıllı komşu halklar aracılığıyla anti-Sovyet propaganda yürütme imkânı olacağını ve bu Kafkas halklarının ileride tampon niteliğinde bağımsız bir Turan Devleti kurabileceğini ima ettiğini belirtir.

1941 Eylül başlıklı üçüncü bölüm de Ahmet Şükrü Esmer'in *Ulus* gazetesinde yayımlanan 1 Eylül 1941 tarihli yazısından alıntı ile başlar. Esmer'in yazısından alıntılanan kısım, zamansal olarak Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın ikinci yılını doldurduğuna ama her şeyin hâlâ belirsizliğini koruduğuna dikkat çeker. İkinci Dünya Savaşı son sürat devam ederken Türkiye harbe girmemiş olmasına rağmen ülkede faşist uygulamalarla baskı artmaktadır. Galip Çakır, Vâlâ Nurettin ve çeşitli dergilerin kapatılması üzerinden bu uygulamaları örnekler: “Faşizm tazyikini artırıyor: Vâlâ Nurettin askere alınmış, evet, paldır küldür: Refah Faciası dolayısıyla, bir iki satır yazacak olmuştum ya, ondan: Konya'ya dehlemişler” (s. 266). Vâlâ Nurettin'in aniden askere alınması Ahmet Ziya'nın da zihnini kurcalar: “Zavallıyı palas pandıras silâh altına alıp, Konya'ya sevk ettiler, oysa askerliğine ne yaşı elverişlidir ne sağlığı; kulaktan kulağa ‘Refah Faciası’ dolayısıyla yazdıklarının Millî Şef'i öfkelenirdiği fısıldanıyor; böyle cezalandırmayı uygun görmüşler!” (s. 285).

---

8 *Espoir (Umut)*, André Malraux'nun İspanya İç Savaşı'nı (1936-1939) anlattığı ve 1937 yılında yayımladığı romanıdır. Romanda, Franco rejimine karşı sürekli baskı altında olan, ezilen Cumhuriyetçi grupların umudunu kaybetmeyerek mücadele etmesine vurgu yapılır. Eser, Attilâ İlhan tarafından 1968 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

Dönemde sağ-sol çatışmaları iktidar yanlısı grupların tesiriyle sol gruplar üzerinde basın-yayın üzerinden de artarak devam etmektedir. Doğan ise bu ortam içerisinde dayısı Ahmet Ziya gibi bir solcu olmak istemiş, bunun için sol dergilerde yazılar yazmaya başlamıştır. Fakat bu dönemde dergiler de sürekli olarak kapatılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Doğan bunun bilincinde gibi görünmektedir: “Dergileri mimlediler, hepsinin akıbeti meçhul, başka bir mecmua şart! Baksana bir yandan ırkçılar bastırıyor, bir yandan Halkevi mecmuaları” (s. 215). Arkadaşı Galip Çakır ise bu tehlikenin bilincinde olan başka biri olarak olası bir tehlike anında kendini kurtarabilmek adına *Yankı* dergisinin başına Doğan’ı geçirmiştir, öte yandan da basının içinde bulunduğu bu ortamı Doğan’a, “*Yankı*’yı tam zamanında ayarladık, *Yeni Edebiyat* topun ağzında!” (s. 266) cümlesiyle anlatmaktan çekinmez. Doğan ise görünüşte bu tehlikenin farkındadır ama güçlü bir solcu olabilme isteği bu tehlikeyi göz ardı etmesine sebep olur ve derginin başına geçmekten mutluluk duyar. Basın ve edebiyat üzerindeki kısıtlamalar bunlarla da sınırlı kalmamış, Haydar Su’nun şiir kitapları da toplatılmıştır. Bu örnekler ülkede artan baskının basın ve edebiyata yansımalarını sunar. Bu noktada edebiyatın insanları harekete geçirme gücünü göz önünde bulundurmak doğru olacaktır.

1941 Eylül başlıklı üçüncü bölüm Hentig’in Bakan Von Erdmannsdorff ve Devlet Sekreter Yardımcısı Woermann’a gönderdiği 24 Kasım 1941 tarihli gizli belge ve H.E.Erkilet’in ona cevaben gönderdiği 27 Kasım 1941 tarihli belgelerle kapanır. 1942 Şubat/Mart başlıklı dördüncü bölüm de yazarın serideki geleneğini bozmayacak biçimde tarihsel belgelerle açılır: “Millî Şef İnönü’nün Konuşması” (11 Aralık 1941) ve Hentig tarafından kaleme alınan gizli “Tutanak” (1 Ocak 1942). İnönü’nün konuşması hem Türkiye’nin tarafsızlık politikasını yürütmekte karşılaştığı sorunlara dikkat çekmesi hem de ülkede bazı gruplara karşı hükümet eliyle yapılan

‘baskının’ güvenliği sağlama noktasında gerekli olduğuna parmak basması yönüyle önemlidir:

Gittikçe şiddetlenen bu düşmanlık havası içinde, her gün biraz daha sinirlenen taraflar ortasında, tarafsızlık politikasını yürütmek Hükümet için çok yorucu olmaktadır... Bizim gördüğümüz en tehlikeli hastalık, iki yıldan beri Cumhuriyet Hükümetleri’ni başarısız bırakmak için estirilmiş zehirli havadır. Oysaki, acıları dindirebilmenin tek çaresi, resmî görevlilere ve Hükümet’e yardımcı olmaktır... Bu nedenle, bugün ilk düşünülecek mesele, genel güvenlik havasının geriye getirilmesidir... (s. 331)

Millî Şef İnönü’nün konuşması aslında İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye’nin hem içeriden hem de dışarıdan kısıtlanmaya çalışıldığına vurgu yapması açısından dönem Türkiye’sini resmeder fakat İnönü’nün bakışı hükümet kanadından olması yönüyle iç politikada özellikle basın-yayın üzerinden sol gruplara yapılan baskıyı açıklamamaktadır. Zira İnönü yapılan uygulamaların tümünün güvenlik gerekçesiyle yapıldığını vurgular ve bu noktada güvenlik havasının geriye getirilmesi için herkesten destek ister. İnönü’nün konuşması üzerine açılan dördüncü bölümde ise Doğan Rumeli, Haydar Su’nun şiir kitaplarının toplatılmış olmasına dikkat çeker ve tam da bu sebeple ibrenin bir gün kendisine dönebileceğinden endişe etmeye başlar ve Doğan bu konu üzerine tedirgin olur: “Toplatılan kitaptaki şiirlerin birkaçı, *Yankı*’da yayımlanmadı mı, şimdi ister misin?” (s. 337). İnönü’nün konuşması üzerine bölümün hemen başında kitapların toplatılması ve dergilerin topun ağzında olmasına yapılan vurgu aslında yazarın bir noktada İnönü dönemi politikalarına karşı iç siyasette sol gruplara uygulanan baskıya dikkat çektiğini okura sunar. İnönü’nün konuşması üzerine Alman ordusu subayı ve diplomat Hentig’in sarı âfete (Rusya) karşı bir duvar örmesi gerektiğine ve bu noktada da Türkiye’nin bir Asya gücünden Avrupa gücüne dönüştüğüne dikkat çeken gizli tutanağına yer verilmesi de aslında dış politika açısından İnönü hükümeti ve çevresindeki Alman taraftarlığını yansıtması açısından önemlidir. Çünkü her ne kadar dış siyasette tarafsız kalınmaya

çalılsa da ülke içinde sağ gruplar üzerinden Alman yanlılığı dış politikada da birtakım gizli mektuplar, tutanaklar üzerinden dikkat çeker.

O Karanlıkta Biz'de yazar, Ahmet Ziya ve yeğeni Doğan üzerinden İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'sinde sol grupların yaşadığı baskıyı ve aydınların kendi içindeki çözümlerini merkeze alırken diğer taraftan İkinci Dünya Savaşı sürecindeki köşe taşlarını tarihsel belgelerle vermekten geri durmaz. Bölüm içi düzlemde diğer taraftan Ahmet Ziya sevdiği kadın Elke'nin Dr. Blementahl'ı araştırdığını ve Dr. Gessler'le buluştuğunu öğrenir ve Elke'nin, tıpkı eski eşi Dr. Melek gibi, onu aldattığından şüphelenir. Bir taraftan Ahmet Ziya'yı saran ateşten gömlek, öte taraftan ülkeyi her yandan saran ateşten gömlek okura sürekli yansıtılır. Romanın dördüncü bölümü de bu bağlamda döneme damga vuran önemli olaylardan bir tanesi olan Alman Von Papen'e suikast girişimi ile ilgili gazete başlıklarını içerir ve bölüm sonlanır. Okur Ahmet Ziya'nın kıskançlık kriziyle sonlandığını düşündüğü bölümün sonunda bir anda İsviçre'deki ABD Büyükelçiliği'nin ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 12 Mart 1942 tarihli gizli belge ile karşılaşır. Bölüm boyunca esrarı tam manasıyla çözülemeyen Von Papen'e suikast girişiminin mesullerinin sanılanın aksine Ruslar değil Hitler olduğu belgede ortaya çıkar. Türklere bu girişimin Ruslar tarafından gerçekleştiğini düşündürerek Türkleri Almanlar yanında savaşa çekme planı çerçevesinde suikast girişiminin Hitler aracılığıyla Himler tarafından yapıldığını gösterir belge. Bu noktada Türklerin gerçek anlamda savaş zeminine çekilmek istendiği de belgelenmiş bir oyun üzerinden okura sunulmuş olur. Ayrıca kurmaca zemine dahil edilen tarihsel belgenin göndergeselliği üzerinden gerçek dünyaya yeniden bir tür atıfta bulunulur. Bu noktada kurmacadan gerçek dünyaya uzanan bir gönderme anlayışı söz konusudur ve bu da aslında romanın durduğu zemini bulanık hale getirir. Dorrit Cohn, bir kurmaca eserin

gönderme yapacağı dünyayı da kendisinin yarattığını ve böylece “göndergesel olmayan bir anlatı” haline geldiğini söyler (aktaran Köroğlu, 2011, s. 224). Fakat Attilâ İlhan’ın *Aynanın İçindekiler* serisinin diğer romanlarında da olduğu gibi *O Karanlıkta Biz*’de de kurmaca ile gerçek belgelerin yarattığı iki farklı dünya iç içedir. Bu taraftan bakıldığında da kurmacanın göndergesel olmayan yönü tam da bu noktada gönderme yapılan gerçek dünyayla ilişkilendirilir. Çünkü olay örgüsü içerisinde gerek karakterlerin söylemleri gerek gazete manşetleri üzerinden tarihsel belgelerin gönderme yaptığı olaylara da sık sık atıfta bulunulur. Bu çerçevede düşünüldüğünde kurmaca ile gerçek dünya arasındaki sınır bulanıklaşır çünkü kurmacanın atıfta bulunduğu dünya ile tarihsel belgenin gönderme yaptığı göndergesel dünya kesişir.

Eserin 1942 Kasım/Aralık başlıklı son bölümü de diğer bölüm başlangıç ve bitişlerinde olduğu gibi belge ile başlar: III. Reich Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop’tan Ankara’daki Alman Büyükelçisi Von Papen’e gönderilen 5 Aralık 1942 tarihli belge. Bu belgede, propaganda amacıyla sarf edilmesi için beş milyon altın Alman markının Türkiye’ye gönderileceği belirtilir. Belge ile aslında yazar Türkiye’de İnönü iktidarının “tam bağımsızlık” ilkesine bakış açısı hakkında da okura bir fikir vermiş olur. Roman içerisinde özellikle hükümet kanadı ve Almanlarla ticari antlaşmalar yapan şirketler üzerinden ülkede savaş boyunca savunulan “tarafsızlık” anlayışının ne ölçüde korunabildiği de eleştirilmiş olur demek yanlış olmayacaktır. Nitekim roman boyunca sol gruplar üzerinde artan baskı romanın ilk bölümlerinde Nazım Hikmet, Kemal Tahir, Şevket Süreyya Aydemir üzerinden verilirken romanın sonuna doğru *Yankı* mecmuasının yazı işleri müdürü Doğan Rumeli’nin, sevgilisi Raşel Mizrahi’nin ihbarı neticesinde tutuklanması ile daha dikkat çekici bir boyuta ulaşır. Üstelik tutuklama Doğan ile sınırlı kalmaz, sabah 6.30’da Ahmet Ziya da polislerce evinden alınır ve olay örgüsü bu olayla sona

erer. Romanın kapanışı ise İnönü'nün 23 Aralık 1942 tarihli CHP İstanbul İl Kongresi'ndeki partililerin hakikati gördükleri gibi söylemekten çekinmeyeceklerini belirten demeci (s. 483) ve bu demeç üzerine Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun kendisine anlatılanları aktardığı ve İnönü'ye İstanbul'un kan ağladığını ve İstanbul'da esaslı tedbirlerin alınması gerektiğini söyleyen Dr. Behçet Uz'un görevden alındığını yazdığı *Türkiye'de Üç Devir* isimli kitabından bir pasaj ile yapılır (s. 483).

BÖLÜM 7

ALLAHIN SÜNGÜLERİ: "REİS PAŞA"

Şair ve yazar Attilâ İlhan'ın Türk siyasi tarihinin 1909'dan 1960'a uzanan yaklaşık elli yıllık dönemini tarihsel arka planına aldığı *Aynanın İçindekiler* serisinin son iki romanı *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"* (2002) ve *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."* (2006), Millî Mücadele'nin hararetlendiği 1920-1922 yılları arasında tarihsel zaman dilimi olarak alır. Serinin son iki romanı birbirinin devamı niteliğindedir ve Millî Mücadele'yi Mustafa Kemal Paşa'yı merkeze alarak kurmacanın her şeye imkân tanıyan dünyasına sokar. Ayrıca serinin son iki romanı, gerçek bir tarihsel kişiyi –Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü– başkarakter olarak alması yönüyle de serinin ilk beş romanından ayrı bir noktada konuşlanır.

Allahın Süngüleri: "Reis Paşa", 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf kuvvetlerince resmen işgal edilmesi ile başlayıp 1921'deki I. İnönü Muharebesi'nin sonuna kadar devam eden zaman dilimini içine alır. Millî Mücadele dönemine Mustafa Kemal Paşa ve TBMM Hükümeti gözünden bakan roman aynı zamanda tarihsel karakterleri etten kemikten bir insan olarak okura sunar. Attilâ İlhan'ın Mart 1997- Nisan 1998 ve Ağustos 2001- Kasım 2002 arasında gerçekleştirdiği çalışmalarının ürünü olan *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"* ilk kez Aralık 2002'de İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"'yı olay örgüsü ve karakterlerin tarihsel belgelerle ilişkilenebilirliği üzerinden incelemeye önce başlığın eserle ilişkisini

incelemek yerinde olacaktır. “Allahın Süngüleri”, roman başlığının ilk kısmını oluşturan tamlamadır. Türkler emperyalist gçlerin boyunduruğu altında yaşamayı kabul etmemiş ve bağımsız olup özgürce yaşayabilmek için canlarını ortaya koymuşlardır. Millî Mücadele; Türklerin vatan kabul ettiği, yüzyıllardır yaşadığı ve elinde kalan toprakları düşman işgalinden kurtarmak için giriştikleri savaştır. Türkler vatanlarını korumak için, bir anlamda onları var eden tüm değerler ve inandıkları Allah’ın adına snglerini takmış ve varlıklarını ortaya koymuşlardır. Bu anlamda romanın başlığı bu mücadelenin kutsallığına yazar tarafından yapılan bir vurgu niteliğindedir. Attilâ İlhan kendisiyle yapılan bir söyleşide roman başlığını neden “Allahın Süngüleri” olarak seçtiği sorusuna şu cümlelerle açıklık getirir: “Mustafa Kemal, o tarihlerde Batılı, Beyaz ve Hristiyan Emperyalizm’in Anadolu’ya saldırısına ‘son Ehl-i Salip’ (Haçlı Seferi) demişti. Sizce yanlış mı söylemişti?..” (Açan, 2002). Başlığın “Reis Paşa” ile tamamlanması da bu mücadelenin tartışılmaz lideri konumundaki Mustafa Kemal Paşa’ya atıfta bulunur. “Reis” kelimesi başkan, lider anlamına gelir. Roman başlığının “Reis Paşa” olarak seçilmesi kelimenin anlamıyla ilişkilendirilebilir fakat “Reis Paşa” tamlamasının yazar tarafından başlık olarak tercih edilmesi daha çok Mustafa Kemal Paşa’nın kongreler süreciyle başlattığı Millî Mücadele döneminde hem Erzurum ve Sivas Kongreleri’nin başkanı, Erzurum Kongresi’nde temelleri atılan Temsil Heyeti’nin başkanı seçilmesi hem de 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi’nin ve hükümetin başkanı seçilmesiyle ve bu doğrultuda halkın desteğini arkasına almasıyla ilgilidir. Bunun yanı sıra “Reis Paşa” tamlaması, Mustafa Kemal Paşa’nın emperyalist güçlere karşı tam bağımsızlık yolunda mücadele ederek her şeyini ortaya koyan bir milletin lideri, *reisi* olması üzerinden de düşünüldüğünde mana kazanacaktır.

Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”, başlık olarak *Aynanın İçindekiler* serisinin ilk beş romanından ayrı bir noktada konumlanır demek yanlış olmayacaktır çünkü serinin ilk beş romanında başlıklar daha kısa seçilmiştir, ayrıca serinin ilk beş romanında hiçbir başlık romanın başkarakterini okura açıkça işaret eder nitelikte değildir. Sadece serinin beşinci romanı olan *O Karanlıkta Biz*’de ‘biz’ sözcüğü üzerinden dönemin solcu aydınlarına bir gönderme yapılmıştır, bu da içeriğe bakılmadıkça okur tarafından anlaşılabilir açıklıkta değildir. Buna karşın *Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”*, romanın bir Millî Mücadele anlatısı olduğu düşünüldüğünde –ki bu düşünülme bile kitabı eline alan bir Türk okur “Reis Paşa” hitabının Mustafa Kemal Atatürk’ü işaret ettiğini anlayacaktır– başlığın Millî Mücadele’nin lideri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’e gönderme yaptığı hemen anlaşılacaktır. Bu bağlamda *Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”*, gerçek bir tarihsel karakter –üstelik bu tarihsel karakter Türk tarihinin köşe taşı olan olaylarından Millî Mücadele’nin ve bu mücadelenin muzaffer sonucunun mutlak kahramanı olarak tarihteki yerini alır– olan Mustafa Kemal Paşa üzerinden inşa edilmesi ve bunun başlığa alenen yansıtılması yönüyle serinin ilk beş romanından ayrılır.

Aynanın İçindekiler serisinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”*’nın serinin ilk beş romanından ayrıldığı nokta olan olay örgüsünün gerçek bir tarihsel kişilik üzerinden kurulması meselesi, tarihsel romanın gelişimi göz önüne alındığında da ayrı bir noktaya işaret etmektedir. Ünlü kuramcı Georg Lukács tarihsel romanların belli bir tarihsel dönemdeki dönüşümü “tipik karakterler” üzerinden sergileyerek tarihin ilerleyişine dikkat çektiğini savunur. Bunu yaparken dayanacakları bireyler “dünya-tarihsel” figürler olmamalıdır. Çünkü tarihte yaşamış komutanlar, hükümdarlar ya da başka türden tarihsel kişilikler zaten tanımları gereği

istisnaidirler; eylemleriyle tarihsel gelişimi etkilerler, ona yön verirler. Oysa bir çağın tipik insanı dünya- tarihsel figürler ve diğer etkiler tarafından öylesine şekillenir ki, bütün bir toplumun yaşamakta olduğu değişim süreçlerini kendisinde görünür kılar (aktaran Köroğlu, 2011, s. 220). Aslında Marksist kuramcı Lukács tarihsel romancı Walter Scott'tan gelen bir gelenek olarak tarihsel romanların başkarakterlerinin anlatılan dönemi yansıtan “vasati tipler” olduğunu savunur. Attilâ İlhan serinin diğer romanlarında aslında bu geleneğe uygun hareket ederek romanların başkarakterlerini dönemi yansıtan belirli bir siyasi veya toplumsal grubu temsil eden kişilerden seçmiştir. *Bıçağın Ucu*'ndaki Halim ve Suat Hacıbeyoğlu çifti, *Sırtlan Payı*'ndaki Miralay Ferid Eminönü, *Yaraya Tuz Basmak*'taki Üsteğmen Demir Çukurcalı, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda Münif Sabri, Bacaksız Abdi ve Neveser, *O Karanlıkta Biz*'de Ahmet Ziya ve Doğan dönemlerini yansıtan toplumsal grupların temsilcileri niteliğinde vasati ve kurmaca karakterlerdir. Buna karşın yazarın 2002'de yayımladığı *Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”*, istisnai bir biçimde başkarakteri Mustafa Kemal Atatürk olan serinin son iki romanından ilkidir.

Başkarakterin Millî Mücadele'nin lideri ve yeni Türk devletinin kurucusu Mustafa Kemal olması Lukács'ın “dünya-tarihsel figürler” ya da “vasati karakterler” olarak adlandırdığı tarihsel roman karakterlerine aykırı durmasına karşın Attilâ İlhan'ın bu seçimi okura, resmî tarih anlatılarında görülen lider Atatürk imajından ziyade nefes alan, yemek yiyen, hastalanan, âşık olan kısaca normal bir insan gibi yaşayan bir karakter olarak yansır. Bu noktada *Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”*'nın kurmaca bir kişiyi merkeze koymak yerine tarihte yaşamış gerçek bir tarihsel kişiliğe dayanması Lukács'ın savunduğu nokta ile çelişmektedir. Buna rağmen aslında tarihsel başkarakter de kurmaca sınırları içerisine çekildiğinde kurmacanın imkânlarıyla inşa edildiğinden, ister istemez tarihsel belgeler üzerinden bilinen

gerçek tarihsel kişilikten ayrışacaktır. Gerçek kişilikleri kurmaca ile birleştirme konusuna Attilâ İlhan şu cümlelerle açıklık getirir: “Gerçek tiplerle muhayyel tipleri bir roman örgüsü içinde anlatıyorum. O Şevket Süreyya benim düşündüğüm Şevket Süreyya’dır. O Nâzım benim düşündüğüm Nâzım’dır. Ama hepsi üstünde ince ince çalışmışımdır” (aktaran Gögebakan, 2003, s. 297).

Romanın başkarakterinin resmî tarih anlatılarındaki Mustafa Kemal Paşa’dan farklı olarak insani özellikleri de yer yer ağır basan bir Mustafa Kemal olması anlatıyı okur gözünde kurmaca sınırına yaklaştıran en önemli etkenlerdendir. Bunun belki de karakterin “Mustafa Kemal Paşa” olması ile de doğrudan ilgisi olduğu düşünülebilir. Fakat burada sorulması gereken şöyle bir soru olduğu da bir gerçek olarak karşımıza çıkar: Attilâ İlhan, *Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”*’da başkarakter olarak Mustafa Kemal Paşa’yı kurmacasının merkezine oturtmakta ama buradaki Mustafa Kemal Paşa aslında tarihsel gerçeklikle kurmacanın izdüşümünde duran bir Mustafa Kemal ise romanda kullanılan telgraflar, gazete haberleri, *Nutuk*’tan – kaynağa yer verilerek ya da yer verilmeksizin– yapılan alıntılar roman karakteri olan Mustafa Kemal Paşa ile gerçek bir tarihsel kişi olarak Mustafa Kemal’in arasındaki sınırı da bulanıklaştırmıyor mu? Bu konuya Attilâ İlhan ile yapılmış söyleşilerden kendisinin cümleleriyle değinmeye çalışmak doğru olacaktır. Tülin Arseven’in Attilâ İlhan ile yaptığı söyleşide sorduğu “*Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”*’da nasıl bir Atatürk anlatıyorsunuz?” sorusuna İlhan şu cümlelerle yanıt verir:

Kendisini. Yani o bana anlatılan, okuduğum, elde ettiğim bilgilerden benim üstümde yaratılan bir tip var, onu anlatıyorum. Ama bunun gerçeğe uymayabileceği romanın başında söyleniyor. Bu benim çıkardığım Mustafa Kemal. Ama sanıyorum ki şimdiye kadar Türkiye’de söylenenlerden en çok gerçeğe yakındır. (Arseven, 2003)

Yukarıdaki alıntı aslında Attilâ İlhan’ın okuduklarından edindiği bilgiler ışığında kendi kafasında oluşan bir “Mustafa Kemal” başkarakterini anlattığını açıkça ifade

eder. Kaldı ki ortaya çıkan eser *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*, her ne kadar tarihsel kaynaklara yer verilerek oluşturulmuş olsa da kurmaca bir eserdir. O nedenle de aslında anlatıda yer yer tarihsel belgelere dayanılarak yansıtılan, yer yer de insani tarafı ağır basan bir Mustafa Kemal görmek okuru şaşırtmamalıdır. Bu doğrultuda karizmatik lider olan Mustafa Kemal Paşa'yı okur farklı katmanlar üzerinden görür. Mustafa Kemal; Millî Mücadele taraftarları için Ankara'yı merkez alarak emperyalist güçlere karşı bir bağımsızlık savaşı başlatan "Reis Paşa", Millî Mücadele karşısındaki saltanat ya da manda yanlıları için "milleti eşkıyalığa alet eden zorbabaşı" (s. 121), *Le Temps* gazetesi yazarı Marie Laure Oiselet'nin gözünden "Napoleon Bonaparte" (s. 498), Marie-Laure'un sorusu karşısında Halide Edip'in gözünden "*nationaliste*" (s. 499) ve Yunan zabiti Yüzbaşı Yannis Seferis'in gözünden "Şarklı bir Robespierre" (s. 499), Fikriye için ise Makbule Hanım ve Zübeyde Hanım tarafından hoş karşılanmadığını bildiği halde, onun yanına gidebilmek için Yunan çetelerinin elinde ölmekten korkmayacak ve uğruna "zehir olsa içecek" (s. 537) kadar çok sevdiği Paşa'sıdır.

7.1 Tarihsel belgeler üzerinden hakikatin ve *Reis Paşa*'nın temsili

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*, Ulu Önder'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla başlayıp 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'na kadar devam eden Millî Mücadele döneminin yaklaşık bir yılını zaman dilimi olarak içine alır: 1920 yılı. Olay örgüsü; İstanbul'un İtilaf kuvvetlerince 16 Mart 1920 sabahı resmen işgal edilmesi, Meclis-i Mebusan'ın basılması ve bazı mebusların tutuklanması ile başlar. İstanbul'daki kasvetli havaya paralel olarak Anadolu'da da Rum çeteleri faaliyet içerisindedir. Bu durum karşısında İsmet Paşa, Ali Fuat Paşa, Yunus Nadi, Doktor Adnan Bey, Halide

Edip gibi isimler güvenli bir nokta olan Ankara'ya, Heyet-i Temsiliye'nin yanına gitmeye karar verir. Millî Mücadele hareketine daha ılımlı olan Salih Paşa mevcut durumlar ve baskı karşısında yirmi sekiz gün kalabildiği sadrazamlık makamından 4 Nisan 1920 günü istifa eder ve yerine Damat Ferit Paşa hükümeti yeniden kurulur. Bu süreçte Şeyhülislam tarafından Mustafa Kemal'in padişaha ihanet etmesi sebebiyle idam cezasına çarptırıldığına dair fetva yayımlanır. Tüm bu baskılara rağmen Ankara'da toplanan Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Temsil Heyeti, lağvedilen Meclis-i Mebusan'dan kaçan mebuslar ile birlikte 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılışını yapar. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa Meclis başkanlığına seçilir ve SSCB ile bağlantı kurulur. Bu bölüm üzerinden Ankara hükümetinin sosyalizme bakışına da yer verilir.

Anadolu'da bu süreçte Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa aleyhinde, İngiliz desteğiyle icraatlar sürerken Düzce ve Yozgat'ta isyanlar patlak verir. Bu isyanlar Çerkes Ethem idaresindeki Kuva-yı Seyyare birlikleri tarafından bastırılır. Batı Cephesi ve Ankara'da ise hareketlilik devam eder: Yunanlılar İzmir'i işgal eder, Bursa'yı da idaresi altına alır ve bu hatta ilerlemeye devam eder. Fikriye Hanım ise Reis Paşa'nın yanına Ankara'ya gitmek için yola çıkar fakat yolda bir Rum çetesi lideri olan 'Kaymeni' Apostol'un eline düşer, Arslan Kaptan'ın adamlarınca kurtarılır ve Mustafa Kemal Paşa'nın –nam-ı diğer Reis Paşa– yanına gider.

Batı cephesindeki düşman gücü, TBMM Hükümetinin düzenli ordu fikrini güçlendirir ve bundan ötürü Çerkes Ethem ve çevresi ile Ankara hükümeti arasında soğuk rüzgarlar esmeye başlar. İki tarafın da birbirine karşı güvenini yitirmeye başladığı bu dönemde olay örgüsü içerisinde dikkat çekecek bir suikast girişimi sahnesi de yazar tarafından ele alınır: Reis Paşa'nın, aşırı yorgunluktan sağlığının bozulduğu ve hasta yatağında dinlendiği günlerden birinde Paşa'ya Çerkes Ethem

tarafından suikast girişiminde bulunulur fakat bu girişim Paşa'nın yaveri tarafından engellenir. Ali Fuat Paşa ise Moskova'yla gelişen ilişkiler neticesinde Moskova Sefir-i Kebir'i olur. Anadolu'daki isyanların bastırılması noktasında büyük başarılar kazanan Kuva-yı Seyyare kumandanı Çerkes Ethem ise Ankara hükümetinin düzenli ordu kararına sıcak bakmamaktadır; Çerkes Ethem, ağabeylerinin de etkisiyle düzenli orduya geçmek ve İsmet Paşa'nın komutasında çalışmak istemez ve hastalığının arttığı I. İnönü Savaşı sırasında İsmet Paşa kuvvetleriyle çatışmaya girmek üzere Yunan birliklerinin tarafına iltica eder.

Ankara Hükümeti'nin kararıyla kurulan düzenli ordu tarafından İnönü'de Yunan ordusuna karşı ilk zafer kazanılır. Düzenli ordunun ilk zaferi gerek İstanbul hükümeti gerekse İtilaf güçleri üzerinde etkisini gösterir; İstanbul hükümeti Ankara ile görüşme talebinde bulunur, İtilaf güçleri ise Londra'da bir konferans toplayarak savaşın kendi planları üzerindeki yıkıcı etkisinden kurtulmak ister. Öte yandan serinin diğer romanlarından *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda da karakter olarak karşımıza çıkan Fransız *Le Temps* gazetesi muhabiri Marie-Laure Oiselet ve Amerikan *New York Times* muhabiri Jimmy Fowler Reis Paşa ile bir mülakat yaparlar. Olay örgüsü, Reis Paşa'nın bağımsızlık uğruna hayatını feda eden lider profilinin yanı sıra onun duyguları olan bir insan olduğunu okura gösteren, Fikriye Hanım ile arasında yaşanan duygusal yakınlaşma ile sonlanır.

Tarihsel belge- kurmaca salınımının romana etkisi noktasında *Aynanın İçindekiler* serisinin ilk beş romanından farklı olarak *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"* da tarihsel belge kullanımının dozunun fazlasıyla arttığı dikkat çeken ilk hususlardan biridir. Serinin ilk romanı *Bıçağın Ucu*'nda bölüm ve alt bölüm aralarında toplam 10 belge, *Sirtlan Payı*'nda 27, *Yaraya Tuz Basmak*'ta toplam 12, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda toplam 23, *O Karanlıkta Biz*'de toplam 21 tarihsel

belge kullanan yazar serinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*'da bölüm-alt bölüm başlarına ve sonlarına yerleştirdiği toplam 50 belgeye yer vermiştir. Bu belgelerin tamamı tarihsel kaynaklardır. Bölümlerin başına ve sonuna, alt bölümlerin arasına yerleştirilen bu tarihsel belgeler bir yandan dönemin altyapısını okura sunarken, öte yandan olay örgüsü üzerinden savunulan birtakım tezleri de destekleyici bir işlev görür. Bölümler arasına yerleştirilen bu tarihsel belgeler 595 sayfalık romanda yaklaşık 61 sayfalık yer kaplar. Yazarın olay örgüsünün akışını bozmak pahasına bölümler arasına yerleştirdiği bu 50 belge; telgraflar, raporlar, yerli-yabancı gazete ve ajans haberleri, gazete yazıları, şeyhülislamın Millî Mücadele yanlılarının aleyhinde yayımladığı fetva, Temsil Heyeti'nin yayımladığı genelgeler, Mustafa Kemal Paşa'nın meclisteki gizli oturumda yaptığı konuşma, taarruz emri, beyanatlar, *Nutuk*'tan alınan bölümler dönemi yansıtan kaynaklardır. Bu tarihsel belgelerin dışında da olay örgüsü içerisinde cümleler ya da paragraflar halinde görülen 20 telgraf parçası, üç rapor/ faaliyet raporu, iki beyanname ve 17 gazete haberi bulunur. Kısaca ifade etmek gerekirse yazar bölüm ve alt bölüm aralarına yerleştirdiği 50 tarihsel belgenin dışında bölüm içlerinde de cümle ya da paragraf halinde toplam 42 alıntıya, belgeye yer vermiştir.

Belge kullanımında yukarıda bahsedilen artış *Aynanın İçindekiler* serisinin son romanı *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!..."* da devam edecektir. Özellikle serinin son iki romanında belge kullanımında görülen artış romanların başkarakterinin gerçek bir tarihsel kişilik, üstelik bu kişinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk olmasına bağlanabilir fakat tarihsel belge kullanımındaki bu artışın aynı zamanda yazarın roman içerisinde savunduğu tezlerin diğer romanlara kıyasla daha ön planda ve daha fazla olmasıyla birlikte düşünülmesi de anlamlı olacaktır. Zira roman içerisinde Sovyet Rusya'ya yakınlıkla birlikte

sosyalizme yakınlığın gündeme gelmesi, Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçiş sonrası Çerkes Ethem'in ayaklanması gibi meseleler yazar tarafından belgeler üzerinden milliyetçi çizgide bir teze bağlanmıştır.

7.2 Tarihsel belgeler üzerinden savunulan tezler

Allahın Süngüleri: “*Reis Paşa*”da bölüm adları, serinin diğer romanlarında olduğu gibi yıl-ay adları üzerinden olmasa da yıl-mevsim adları üzerinden belirlenmiştir. Roman, 1920 İlkbahar ve 1920 Sonbahar bölümleri olmak üzere toplam iki bölümden oluşur. Kullanılan 50 tarihsel belgenin 30'u ilk bölüme kalan 20'si ise ikinci bölüme yerleştirilmiştir. Olay örgüsü öncesinde serinin diğer romanlarında olduğu gibi bu romana da yerleştirilen o meşhur epigraf sonrası serinin diğer romanlarında görülmeyen türden bir giriş dikkat çeker: “... ankara'nın taşına bak/ gözlerimin yaşına bak/ türk yunana esir oldu/ şu allah'ın işine bak...”, “...ankara'dan uçan kuşlar/ afyon yaylasında kışlar/ biz izmir'i alacağız/ kolu sırmalı çavuşlar...” (s. 7). Yazar tarafından bölüm öncesi yerleştirilen bu alıntı aslında Ankara hükümetinin Millî Mücadele'deki kararlılığını, Batı cephesindeki hareketliliği yansıtması yönüyle olay örgüsü ile oldukça iyi ilişkilendirilebilecek bir türküdür. Türküden seçilen dörtlükler sonrası 1920 İlkbahar başlıklı ilk bölüm öncesi okur, üç tarihsel belgeyi üst üste okur. Bu noktada serinin tüm romanlarının başındaki o meşhur epigrafın⁹ büyü, bu üç tarihsel belgeyi okurun üst üste görmesiyle bozulur çünkü okur daha olay örgüsünü görmeye başlamadan yani kurmaca ile karşılaşmadan sanki bir tarih kitabı okuyormuşçasına hakikati temsil eden belgeleri art arda görür. Böylece hakikat ile kurmaca arasındaki o müphem sınırı yazar serinin diğer romanlarındaki geleneğini bozmayarak tamamen bulanıklaştırır. İlk bölüm öncesine yerleştirilen bu

---

⁹ “Bu kitapta anlatılanların gerçek kişilerle ve olaylarla hiçbir ilgisi yoktur. Onları ben, büyük bir aynanın içinde gördüm. Üstelik ayna dumanlıydı ve olmayan bir şehirde geziniyordu” (İlhan, 2002, s. 5).

tarihsel belgelerin ilki Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal tarafından XII. Kolordu Kumandanlığına çekilen 4 Şubat 1336/ 1920 tarihli şifreli telgraftır. Telgraf, İstanbul'da kurulan bir cemiyet tarafından Damat Ferit Paşa hükümetinin tekrar kurulması, Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi, Kuva-yı Milliye'nin ilgası gibi konuların konuşulmuş olduğunu belirtir (s. 9). Bu bağlamda okurun romana başlamadan okuduğu bu ilk tarihsel belge Millî Mücadele dönemine bir giriş niteliğindedir. Okur, olay örgüsüne geçmeden önce bu belge ile dönemin tarihsel altyapısını, içeride yaşanan sorunları Mustafa Kemal cephesi üzerinden görmüş olur. Bu telgraf sonrası okurun karşılaştığı ikinci tarihsel belge ise 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir tarafından Ankara'daki Heyet-i Temsiliye'ye çekilen 10 Mart 1336/1920 tarihli telgraftır. Bu telgraf da Anadolu'da Bolşeviklerle ittifaka karşı, İtilaf güçlerinin Anadolu toprakları üzerindeki planlarını İstanbul Hükümeti ve padişahı da dahil ederek yürütme çabalarına dikkat çeker (s. 13-14). Olay örgüsüne geçilmeden art arda sıralanmış olan tarihsel belgelerin sonuncusu ise Mustafa Kemal tarafından İstanbul'daki Rauf Bey'e çekilen 12 Mart 1336/1920 tarihli şifreli telgraftır. Bu telgrafta, İngiliz temsilcisi olarak Ankara'da bulunan Withall'ın ağır eşyalarını alarak şehri terk etmesinin mühim hadiselerin vuku bulacağına işaret ettiği ve İstanbul'dakilerin dikkatli olmaları gerektiği belirtilir (s. 15). “1920 İlkbahar” başlıklı ilk bölüm, “Vaziyet Vahâmet Kesbediyor!..” alt başlığı ile tam olarak 16 Mart 1920 sabahı İtilaf kuvvetlerinin Harbiye Nezaretini basıp Meclis-i Mebusan üyelerini tutuklamaları üzerinden bir işgal manzarası ile başlar. İşgal, Merkez Telgrafhanesi'nden Manastırlı Hamdi Bey'in telgrafları aracılığıyla Ankara'ya bildirilir. İngiliz kuvvetlerinin şehrin içerisinde ilerleyişi, kuvvetlerin Bayezit Kulesi'nden Türk bayrağını yere atışı, Beykoz Eytam Yurdu'nu bombalaması gibi olaylar üzerinden bölüme yansıtılan işgal manzarası; Harbiye Nazırı Mustafa Fevzi

Paşa'nın düşman süngüleriyle çevrilmiş bir vaziyette kapıdan çıkarılmasıyla devam eder. İşgalin en çarpıcı noktası Harbiye Nezareti Telgrafhanesi'nden Memur Ali'nin Ankara'ya durumu bildiren telgrafına şu cümleler üzerinden yansır: “Sabah İngilizler basarak, altı kişi şehit ve on beş kadar da mecruh oldu. Şimdi İngiliz askerleri dolaşiyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri nezârete giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizâmiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır” (s. 21-22).

Attilâ İlhan, *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”nın 16 Mart 1920 sabahından sonbahara kadar geçen zaman dilimini içeren ilk bölümünde İstanbul'un işgali ile giriş yaptıktan sonra olay örgüsü, Geyve Boğazı'nın Ankara Hükümeti kuvvetlerince işgali ve Ankara'ya giden yolun tutulması ile devam eder. Çünkü zaten olay örgüsü Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler ekseninde ilerlediğinden anlatıda mekân olarak Ankara-İstanbul sınırlarının dışına pek çıkmaz. Fakat yazar serinin diğer romanlarındaki geleneğini *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”da da sürdürerek dönemin atmosferini sadece Ankara ve Batı cephesi üzerinden değil, alt bölümler arasına diğer cephelerden haberler yerleştirerek okura yansıtır. Milis kuvvetlerin Antep'teki başı Şahin Bey'in Fransızlar tarafından şehit edilmesi haberi (s. 65) de bu doğrultuda değerlendirilebilir. Bu noktadan bakıldığında haber, Şahin Bey'den ve Antep'teki savunmalardan daha önce hiç bahsedilmemiş olması sebebiyle, olay örgüsünün lineer giden çizgisini kronolojik açıdan olmasa da konu olarak böler.

Şahin Bey'in şehit edildiği haberinden sonra anlatı tekrar Mustafa Kemal Paşa cephesine döner ve 24 Mart 1336/1920 tarihli *Birlik* gazetesinde neşredilmiş “Yüksek Komiserler Heyeti Ankara'nın Takbihini İstedi” başlıklı haberle Salih Paşa kabinesinin zaten beklenmekte olan istifasının daha fazla gecikmeyeceği iddia edilir (ss. 89-90). Alt bölümler Halide Edip ve *Yenigün* gazetesi sahibi Yunus Nadi'nin bir ajans kurulması gerektiği ve ajansın adının “Anadolu Ajansı” olması hususlarında

uzlaşmaları ve işgalden ötürü İstanbul'u terk eden bazı mebuslarla birlikte Millî Mücadele hareketine destek için Ankara'ya, Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitmeleri üzerinden devam eder. Yunus Nadi, Halide Edip, Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey gibi isimler Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara Garı'nda karşılanır. Bu alt bölüm Yunus Nadi'nin: "İstanbul terk edilmeyecek gibi mi?.. Orası artık esir bir şehir!.." cümleleriyle kapanır (s. 103). Hemen arkasından yazar Yunus Nadi'nin cümlelerini destekler nitelikte 2 Nisan 1336/ 1920 tarihli ve "Salih Paşa Hükümeti İstifa Etti: Yeni Kabineyi 'Damat Ferit Paşa'nın Kurması Bekleniyor" başlıklı haberi alt bölümlerin arasına yerleştirir (ss. 104-5). Böylece tarihsel altyapı tarihsel belgeler aracılığıyla okura sunulurken aynı zamanda karakterlerin söylemleri de gerçek tarihsel belgeler ile desteklenmiş olur. Bu tarihsel belgeden sonra ise "... esir bir pâyitaht: İstanbul!.." başlıklı alt bölüme geçilir ve bu alt bölüm de "Ferit Paşa Hazretleri, Tekrar Sadrazam!" (s. 120) başlıklı 5 Nisan 1336/1920 tarihli haber ile sonlanır. Bu alt bölüm ve tarihsel belge üzerinden de aslında şehrin esaretinin tek sebebinin İtilaf kuvvetleri olmadığı, Millî Mücadele karşıtı hareketleriyle dikkat çeken Damat Ferit Paşa'nın yeniden sadaret makamına getirilerek Millî Mücadele'yi savunanların karşısında güçlü bir pozisyon elde ettiği yansıtılmış olur. Bu belgenin hemen yanında Refî Cevad'ın *Alemdar* gazetesinde kaleme aldığı 6 Nisan 1920/1336 tarihli bir köşe yazısı da Millî Mücadele dönemindeki kutuplaşmaya dikkat çeker. Ferit Paşa Hükümeti'ni destekleyen ve "Hatt-ı Hümâyûn ve Yeni Kabine" başlıklı yaklaşık bir sayfa uzunluğundaki bu yazıda, Ferit Paşa'nın istifası ile sadarete getirilen Ali Rıza Paşa'nın ve Salih Paşa'nın milleti eşkıyalığa alet eden zorbabaşıya bir paye verdiklerine ve onunla uzlaşmak, müzakere etmek küçüklüğünde bulduklarına değinilmiştir (s. 121).

İstanbul Hükümeti'nin baskısı ile Şeyhülislam tarafından verilen 11 Nisan 1336/1920 “Fetvâ-yı Şerife” ile padişah buyruğuna karşı gelerek asker toplayan, devletin nizamını bozan kişilerin hainlikte buldukları ve bu kişilerin öldürülmelerinin gerektiğine değinilir (ss. 134-5). Okur, fetvadan önce Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının bu fetva hakkındaki görüşlerini okur. Mustafa Kemal Paşa'nın: “Ziyadesiyle başımızı ağrıtabak olan bence budur...” (s. 126) diyerek dikkat çektiği bu fetva, alt bölümün sonuna tarihsel belge olarak iliştilir. Böylece karakterin söylemlerini destekler nitelikte tarihsel belge kullanımı bu örnek üzerinden de görülür. Üstelik Kuva-yı Milliye karşısına Kuva-yı İnzibâtiye'nin kurulması haberi de “Kuva-yı İnzibâtiye Tesis Edildi, Kumandanı Süleyman Şefik Paşa!” (ss. 139-140) başlığıyla tarihsel belge olarak alt bölümler arasına yerleştirilmiştir. Yazar, özellikle bu üç tarihsel belge üzerinden savaşın sadece emperyalist ve kapitalist dış güçlere karşı değil, içerideki düşmanlara karşı da verildiği tezini okura sunmuş olur. Padişah Vahdettin, Damat Ferit Paşa'nın başında olduğu İstanbul Hükümeti ve Şeyhülislam, bu iç düşmanlar olarak tarihsel belgeler ve haberlerde okura sunulur. Fakat yazarın iç düşman olarak dikkat çektiği kişi ve kurumlar sadece Padişah, İstanbul Hükümeti ve Şeyhülislam değildir. Millî Mücadele, Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye karşısında isyan çıkaranlar da iç düşmanlar olarak olay örgüsündeki çatışma unsurunu besler. Çanakkale-Balıkesir bölgesinde başlarda başarı kazanan Anzavur Ahmet Paşa'nın başını çektiği Anzavur İsyanı, Düzce İsyanı, Yozgat'ta Çapanoğulları aşiretinin isyanı mevcut İstanbul Hükümeti tarafından desteklenen ve Millî Mücadele hareketine karşı tehdit unsuru olan isyanlar olarak olay örgüsüne girer. Bu isyanlar, düzenli ordunun olmaması ve karşı tarafta arkasına İngilizlerin desteğini almış isyancıların giderek güç kazanmış

olması sebepleriyle isyanların bastırılması noktasında TBMM Hükümeti'ni zorlamıştır.

7.2.1 Kuva-yı Seyyare Kumandanlığından vatan hainliğine Çerkes Ethem

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"* da üzerinde durduğu tarihsel meselelerden biri Çerkes Ethem olayıdır. Çerkes Ethem, yukarıda bahsedilen ve İstanbul Hükümetinin kışkırtmalarıyla TBMM'ye karşı çıkarılan, İtilaf devletlerince desteklenen ayaklanmaların çoğunun bastırılmasında önemli vazifeler almış bir komutandır. Bolu, Adapazarı, Düzce İsyanı, Anzavur İsyanı, Yozgat'ta Çapanoğulları İsyanı'nı Çerkes Ethem'in başında olduğu Kuva-yı Seyyare güçleri başarıyla bastırmıştır. Bu noktada TBMM Hükümeti isyanları bastırmakta oldukça güçlük çekmiş ve Çerkes Ethem'den destek istemiştir. Attilâ İlhan romanda bu noktaya dikkat çekerek aslında Çerkes Ethem'in TBMM aleyhinde ortaya çıkan ve Yunan kuvvetlerine karşı düzenli olmayan birliklerle sürdürülmeye çalışılan Millî Mücadele'nin varlığına yönelik bir tehdit unsuru olan bu isyanların bazılarını bastırarak Millî Mücadele'nin bekasını sağlama noktasında kilit bir rol üstlendiğini olay örgüsüne yansıtır. Fakat karakterlerin Çerkes Ethem ile ilgili izlenimleri aslında olay örgüsünün seyrinde Çerkes Ethem'in Kuva-yı Seyyare kahramanlığından vatan hainliğine uzanacak durumunun sinyallerini okura yansıtır. Mustafa Kemal Paşa ve çevresindekiler; Çerkes Ethem'in Düzce İsyanı'nı başarıyla bastırdıktan sonra Ankara'dan kendisine gelecek cevabı beklemeden suçlu-suçsuz – Ankara hükümetince affedilmiş kişiler dahil– herkesi idam etmesinden, "ipe boncuk dizer gibi ardı ardına gerçekleştirdiği idamlardan" (s. 244) rahatsızdır. Bu rahatsızlık hissi, Çerkes Ethem'in başına buyruk davrandığı ve otoriteye uymadığı düşüncesinden kaynaklanmakta ve karakterlerin söylemlerine yansımaktadır. Bu

nokta olay örgüsü içerisinde, Yozgat İsyanı'nın başarıyla bastırılması neticesinde Halide Edip'in Yunus Nadi'ye söylediği şu cümleler üzerinden görülür: "... bilmem neden, Ethem Bey beni korkutuyor! ... ayıp değil ya, bakışlarını beğenmiyorum" (s. 281).

Karakterlerin Çerkes Ethem'e karşı olumsuz izlenimlerini bastırarak isyanları durdurması noktasında onu desteklemeleri, Çerkes Ethem'in kuvvetleri ile Ankara Hükümeti arasındaki ilişkilerin bir süre olağan seyrinde gitmesini sağlamıştır fakat Çerkes Ethem'in söylemleri de karakterlerin kendisi üzerindeki olumsuz algısını pekiştirecek nitelikte yansır okura. İsmet Bey'in Yozgat'taki isyanı bastırarak Kuva-yı Seyyare gibi bir kuvvetlerinin kalmadığını itiraf etmesi üzerine Ethem Bey'in şu sözleri de bu olumsuz atmosferi besleyici nitelikteki örneklerdendir: "Bu bir itiraf, kabul! Fakat geç kalmış bir itiraf! Hey'et-i Temsiliye, bir senedir, ne iş yaptı? Niçin Merkezini takviye etmediniz? Tebliğ-i resmî neşretmekle, konferanslar tertibiyle, bu işleri halletmek mümkün müdür? ... nihayet biz, düşmanı bırakıp, geride, sizin işlerinizle uğraşmaktayız..." Bu diyalogun biraz sonrasında anlatıcı üzerinden değinilen, Ethem Bey'in sözüne bıraktığı yerden –biraz da lütfeder gibi– (s. 266) devam edişi de dikkat çeker: "Mamafih, ben bu kalan isyan meselesini de... emriniz üzerine uhdeme alıyorum... sizi bu gâileden kurtaracağım..." (ss. 266-267). *Allahın Süngüleri*: "Reis Paşa" dan alıntılanmış yukarıdaki kısım kurgusal düzlemde aktarılmış bir diyalogtur yani yazar bu diyalog için herhangi bir tarihsel kaynağa – roman içerisinde tarihsel belgelere sıkça yer verdiği kısımların aksine– referans vermemiştir fakat bu nokta da aslında tarihsel bir zemine dayanmaktadır zira Çerkes Ethem bu konuşmayı şu cümlelerle kaleme almıştır:

Şimdi görüyor ve siz de itiraf buyuruyorsunuz ki, Orta Anadolu'da ve bir köşede hiçbir yabancı ve İstanbul Hükümeti ile irtibatı kalmayan Yozgat isyanını söndürmekten acizsiniz. Anladığım şudur ki, başlangıçtan beri hâlâ durumu kavrayamadınız ve yahut kişisel ve daha önemsiz şeylerle

uğraşıyorsunuz. Ve belki de Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti namına yaptığınız tamimlerle, tebliğlerle, konferanslarla her şey olup bitiverecek sandınız ve aldandınız. Af buyurursunuz, bu serzenişten muradım, bu gafletler tekerrür etmesin dileğine yöneliktir. Ben bu kalan isyan meselesini de emriniz üzerine, uhdeme alıyorum. Ve sizleri bu beladan kurtaracağımı sanıyorum. (1993, ss. 40-41)

Yukarıdaki iki alıntı birlikte düşünüldüğünde Attilâ İlhan'ın kurmaca metnini oluştururken belki de gerçek tarihsel karakterleri olay örgüsüne sokmanın verdiği bir tür sorumlulukla yer yer tarihsel kaynakları doğrudan referans göstermeden de olsa incelemiş, okumuş olarak tarihsel karakterleri kurmaca dünyanın sınırlarına dahil ettiğini ifade etmek doğru olacaktır. Bir yazarın tarihsel bir dönemi kurmacanın konusu olarak ele aldığına hiçbir şekilde tarihsel belgeleri eserin içerisine bir tarih çalışması yaparmışçasına koymak ya da kurmacasını inşa ederken bu tarihsel kaynakları dolaylı olarak da olsa kullanmak zorunda olmadığını belirtmiştik. Burada dikkat çeken şey Attilâ İlhan'ın olay örgüsü içerisinde metin halinde 50 kaynağa yer verirken bu diyalog için hiçbir kaynağı kurgusal zemine yerleştirmemiş olması, buna karşın konuşmayı –Çerkes Ethem'in anısından da anlaşılacağı üzere– pek değiştirmeden yansıtmış olmasıdır.

Resmî tarihte yer bulan Çerkes Ethem sorununun ortaya çıkması noktasında yazar tarafından dikkat çekilen tek husus Çerkes Ethem'in güçlü, otoriter duruşu değildir. Çerkes Ethem'in Ankara Hükümeti için bir tehdide dönüşmeye başlamasında Çerkes Ethem'in ağabeylerinin de büyük rolü olduğuna dikkat çekilir olay örgüsünde. Turgut Gögebakan (2003), yukarıda bahsedilen başarıların kazanılmasında Çerkes Ethem'in oynadığı rolün altını çizerek Attilâ İlhan'ın nesnel davrandığına ne var ki başarılar kazandıkça Ethem Bey'in başına buyruk davranmaya başladığına, bu hususta da kardeşleri Tefik ve Reşit beylerin olumsuz etkilerini yazarın özellikle vurgulama çabasında olduğuna, kardeşleriyle kıyaslandığında Ethem'in daha olumlu bir görüntü çizdiğinin buna kanıt olduğuna

dikkat çeker. Göğebakan'ın bu iddiası olay örgüsüne çeşitli noktalarda yansır. Attilâ İlhan, Çerkes Ethem'in hainliği hususunda Kemalist tarihyazımının dışına çıkmayarak *Nutuk*'u temel alır. Fakat Çerkes Ethem'in bir hain olarak anılmaya başlanmasından önce romanda dikkat çekici başka bir örnek de vardır. Bu örnek, yazarın henüz *Nutuk*'a referans vermeden önce Çerkes Ethem'in ağabeylerinin tesirinde kaldığının göstergelerinden biri olarak nitelendirilebilen, Yozgat isyanının bastırılmasından sonra ağabeyi Reşit Bey'in Ethem Bey'e söylediği şu cümlelerdir: "... o İsmet var ya ... o 'sağır' İsmet! Zinhâr ona inanma ve de güvenme! O seni yakacak! ... dediği dersin!.." (s. 286). Çünkü bu örnek aslında okura Mustafa Kemal Paşa ile Çerkes Ethem arasındaki iplerin İsmet Paşa'dan başlayarak gerileceğinin sinyallerini verir.

Çerkes Ethem ile Mustafa Kemal Paşa ve çevresi arasındaki iplerin kopma noktasına gelmesinden önce olay örgüsüne yansıyan kilit bir olay daha vardır: Çerkes Ethem'in Mustafa Kemal Paşa'ya suikast girişiminin olduğu sahne. Bu sahne için Turgut Göğebakan: "Kurmaca mı, gerçek mi olduğu belirsiz... bu sahne Çerkes Ethem'in Reis Paşa'yı öldürmek amacıyla Ankara'ya geldiği ünlü sahne ve romanın en akılda kalan ve tartışmalara yol açacak bölümlerinden birisi" yorumunda bulunur (2003, ss. 307-308). Bu sahne olay örgüsünde gerek Reis Paşa'nın söylem ve hareketlerinden gerekse o an Paşa'nın yanında yer alan Menteşe mebusu Doktor Tevfik Rüştü Bey'in zihninden anlaşılacağı üzere gerçekleşmesi planlanan ama gerçekleşmemiş bir suikast girişimi olarak işlenir. Tevfik Rüştü Bey'in zihninden geçirdikleri bir iç monolog olarak yansır: "... nedir? Ne oluyor? 'Çerkes' Ethem'in, bu haddini bilmez hareketinin manası ne? 'Reis Paşa'nın hastalığından bilistifade, yoksa bir, suikast teşebbüsü mü? Peki, aşağıdaki muhafızlar ne yapıyor?.." (s. 484). Reis Paşa, hasta yatağındaiken ansızın ardına kadar açılan kapıda "uzun, küstah ve

tehditkâr heybetiyle” (s. 484) beliren Çerkes Ethem’in ve iki silahlı fedâisinin girişi neticesinde elini yastığının altına, tabancasının olduğu yere, uzatır. Ortamın elverişli olmayışı konuşmanın yönünü değiştirir: Çerkes Ethem, İsmet Bey ile uyuşamadıklarını ve onun yerine başlarına daha mülayim bir kişinin getirilmesini ister. Bu teklifinin reddedilmesi de iki taraf arasındaki ilişkileri gerginleştirir. Bu sahneden sonra Ethem Bey’in tarafı ile Mustafa Kemal Paşa’nın tarafı arasındaki son karşılaşma anı Reşit Bey ile Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları arasındadır. Reşit Bey’in: “... hangi ‘Muntazam Ordu’dan bahsediyoruz? Bu düşüncenin hâl-i iflâta olduğunu görmüyor musunuz? ... Paşa... Paşa... daha açık söyleyeyim ister misin? İcâb-ı hâlinde ben Venizelos’la da diz dize oturabilir, pekâlâ konuşabilirim!...” (s. 520) cümleleri düzenli orduya katılmak istemediklerine, hatta bu noktada

Yunanlılarla bir araya gelebileceklerine dair söylemi Reis Paşa’yı sinirlendirir:

Efendiler, bu dakikaya kadar sizinle, eski bir arkadaşınız sıfatıyla ve sizin leyhinizde bir neticeye dest-res olmak hiss-i samimânesiyle görüşüyordum... Bu dakikadan itibaren arkadaşlık ve hususiyete ait vaziyetim hitâm bulmuştur... şimdi karşınızda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetinin Reisi bulunmaktadır. Reis-i Devlet sıfatıyla. Garp Cephesi Kumandanına hâlin icabını tatbikte selâhiyetini kullanmasını emrediyorum. (s. 521)

Yukarıdaki yer verdiğim bu alıntının yazar tarafından bir kaynak kullanılarak verilmemesine karşın aslında bu alıntı tarihsel gerçeklik içerir: alıntının kaynağı Mustafa Kemal Atatürk’ün 1919-1927 yılları arasını anlattığı meşhur *Nutuk*’udur.¹⁰ Yazar aslında tarihsel gerçekliğini Atatürk’ün *Nutuk*’undan öğrendiğimiz bu alıntıyı kurmacanın kendisine verdiği izinle herhangi bir dipnot ya da kaynak gösterme ihtiyacı duymadan *Nutuk*’tan “birebir” alarak metne sokmuştur. Bu da aslında yazarın, serinin tüm romanlarının başına koyduğu o meşhur epigrafında değindiği

10 bk. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk* Cilt 2, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969), s. 523.

“anlatılanların gerçek kişilerle ve olaylarla hiçbir ilgisi olmadığı” hususuna tezat teşkil edecek nitelikte örneklerden kabul edilebilir.

Attilâ İlhan, Millî Mücadele döneminin önemli meselelerinden olan Çerkes Ethem sorununa *Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”* da Mustafa Kemal Paşa ile Çerkes Ethem’in tarafları arasındaki uzlaşmacı dönemden iki taraf arasında iplerin gerilme ve kopma anına kadar gelen sürece gerek kurmaca gerekse bu alt bölüm içerisinde yer verdiğimiz alıntılar üzerinden değinir. Milliyetçi sol çizgiyi benimseyen yazar, Çerkes Ethem mevzuunda, Çerkes Ethem’in “hain” olduğu tezini destekler. Bunu yukarıdaki alıntılar dışında “Ethem, 61. firkaya taarruza geçti” (s. 566) başlıklı, sondan bir önceki alt bölümde görmekteyiz. Bu alt bölümde Ethem’in Kütahya’da İzzettin Paşa komutasındaki 61. firkaya karşı taarruzu sonucu ihaneti olay örgüsüne alınır. Halide Edip, Dar-ül Muâllimât Müdiresine durumu şöyle açıklar: “Ethem Bey ve birâderleri ... askerinin bir kısmıyla, Yunan kuvvetlerine ilticâ etmiş... iltihâk etmiş demek, belki daha doğru!..” (s. 582) Bu cümlelerle kapanan alt bölümün hemen arkasına yazar tarafından *Nutuk*’tan alınan bir sayfa uzunluğundaki belge ise Çerkes Ethem’in Yunan’a “ilticası” –bu konuya Çerkes Ethem de “Kesin Kararım: Yunanlılara İltica” başlığıyla değinir (1993, s. 127)– sonrasında Reis Paşa’nın meclisteki oturumunda yaptığı konuşmayı verir. *Nutuk*’tan alınan bu bölümde Mustafa Kemal Paşa; İsmet Paşa’nın İnönü Savaşı’ndaki başarısını anar ve 8 Ocak 1921’deki meclis oturumunda Ethem, Tevfik ve Reşit Beylerin diyerek söze başlaması üzerine kendisine ‘Paşa Hazretleri, artık bey demeyiniz, hain deyiniz’ ihtarında bulunulduğundan bahseder (ss. 547-548). Fakat burada değinilmesi gereken önemli bir husus vardır: Bu bölüm *Nutuk*’ta “Birinci İnönü Zaferi” başlığıyla verilmesine karşın romanda “Artık Bey Demeyiniz, Hain Deyiniz” (s. 583) başlığıyla verilmiştir. Bir roman yazarı olarak kaynak kullanma mecburiyeti olmayan Attilâ İlhan, Millî

Mücadele'nin ana kahramanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün dönemi anlattığı *Nutuk*'undan alıntı yapmaktadır üstelik kaynağı da künye olarak vermektedir fakat yazar alıntı olarak verdiği metne, savunduğu teze paralel olarak okuru ikna edici doğrultuda, alıntı yaptığı metnin çarpıcı bir kısmını başlık olarak vermeyi tercih eder. Böylece okur romanın 12 sayfa uzunluğundaki son alt bölümüne geçmeden Çerkes Ethem ve kardeşlerinin düzenli orduya katılmayıp Yunan tarafına iltica etmeleri sebebiyle “hain” addolundukları tezine ikna edilmiş olur.

7.2.2 TBMM Hükümeti ile Bolşevik yakınlığı: Meclis eliyle Komünist fırka kurma *Allahın Süngüleri: “Reis Paşa”*nın Kurtuluş Savaşı türünün özelliklerini gösteren romanlardan ayrıldığı noktalardan biri Millî Mücadele sürecinde Sovyetlerle dolayısıyla Komünizmle yakınlaşmaya değinmesidir. Attilâ İlhan, TBMM Hükümeti ile Moskova arasındaki teması olay örgüsü içerisinde gerek tarihsel belgeler üzerinden gerekse karakterlerin söylemleri üzerinden sıklıkla yer vermiştir. Romanda Sovyet Rusya ile, Bolşeviklerle ya da Komünizmle ilişkilendirilebilecek toplam 16 tarihsel belgeye yer verilmiştir. Bu belgeler şunlardır: TBMM'nin gizli oturumlarında yapılan konuşmalar, Mustafa Kemal Paşa'nın Çiçerin'e çektiği telgraf, SSCB ile müzakere için Moskova'ya gönderilen Bekir Sami ve Yusuf Kamil Beylere meclis tarafından gönderilen talimat, Mustafa Kemal'in Anadolu halkına beyannamesi, Bakü Doğu Halkları Kurultayı Bildirisi, dış basında yankı bulan Kemalist-Bolşevik dostluğu/ittifakı haberleri, Türkiye Komünist Fırkası üyelerince gazetelerde yayımlanan makaleler, Meclis'te ikinci Komünist fırkanın teşekkül haberi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum valisine Mustafa Suphi'nin refakatinde kaç kişinin olduğunu sorduğu telgraf.

Emperyalist güçlere karşı Millî Mücadele ağırlıklı olarak Batı Cephesi üzerinden sürerken, TBMM Hükümeti Moskova ile yakın ilişkiler kurmaya karar verir. Amaç, Yunan güçlerinin destekçisi olan emperyalist devletlere özellikle de İngilizlere karşı Bolşevik desteğini alarak bir tür denge kurabilmektir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa ve çevresi Büyük Millet Meclisi'nin açılışını müteakip Moskova Hükümeti'ne bir teklif içeren telgraf yollar. 26 Nisan 1920 tarihli bu telgraf emperyalist güçlere karşı Sovyetlere destek önerisinde bulunur. Gürcistan'ı bu emperyalist güçlerin güdümünden kurtarmayı ve emperyalist Ermenilere karşı da Azerbaycan'ı Bolşevik Birliği'ne dahil etmeyi öngören, bunun yanı sıra Anadolu'da süren mücadele için de Bolşevik desteğini bekleyen bu teklif, Bolşeviklerle ilk temas olarak olay örgüsüne girer (ss. 166-167). Attilâ İlhan, bu dönemde TBMM Hükümetinin Bolşeviklerle iletişim kurma sebebini Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan 1920'de meclisin gizli oturumunda yaptığı konuşma üzerinden okura sunar:

Biz Avrupalıların Bolşevizm'den korktuklarını ve bizim Bolşeviklerle görüş ve hareket birliği edeceğimizden daima kuşkulandıklarını hesaba katıyorduk. Daima kendi görüşlerimiz saklı kalmak üzere, her menbada yararlanmayı caiz gördük... işte sırf bu noktadan hareketle daima Bolşeviklerin durumunu, hareketlerini ve gerekince kendilerinden ne dereceye kadar yardım görebileceğimizi anlamaya teşebbüs ettim... (s. 173)

Yukarıdaki belge Bolşeviklerle kurulmak istenen temasın sebeplerini ortaya koyması yönüyle önemlidir. TBMM Hükümeti'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü dostane politikaya Sovyetlerden de benzer bir karşılık gelir. 11 Mayıs 1920'de TBMM'nin gizli oturumunda okunan, Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'nin İslam âlemine beyannamesinde belirtilenler bu ilişkinin temellendirileceğine işaret eder:

Çöken Çarlık tarafından tanzim edilen İstanbul'un cebren işgali muahedesi yırtılmış, mahvedilmiştir... İstanbul Müslümanların elinde kalacaktır. Türkiye'nin paylaşılmasına ve topraklarından bir Ermenistan teşkiline dair olan antlaşma yırtılmış ve mahvedilmiştir... Artık susulacak devir geçti: memleketinizin efendisi, kendiniz olunuz! Arkadaşlar, kardeşler! Dünyanın esir milletlerinin kurtuluşunu bayraklara yazalım!.. (s. 237)

Yazar, yukarıda alıntıladığım tarihsel belgeleri olay örgüsü içerisine yerleştirerek aslında Millî Mücadele dönemi Büyük Millet Meclisi'nin savaş sürecinde yanına alabileceği büyük bir güç arayışında olduğunu okura göstermektedir. Mustafa Kemal Anadolu halkına beyannamesinde ilk kez “Müslüman kardeşlerim, Komünist arkadaşlar!” (s. 361) diyerek Komünizmi benimseyen kitleyi de söylemlerine dahil etmiş, böylece ülke içerisinde Komünizmi benimseyen ve bu yolda yürüyen kişilerin de desteğini arkasına almayı hedeflemiştir. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın meclis içerisinde 18 Ekim 1920 tarihinde, Türkiye Komünist Fırkası adıyla ilk kez Komünist bir partinin oluşumunu teşvik etmesi de Sovyetlerin ve ülke içerisindeki Komünistlerin desteğini kazanabilme ve ülke içerisindeki sol hareketi kontrol altında tutma adına atılmış bir adım olarak kabul edilebilir. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*'ın ikinci cildinde bu konuya şu cümlelerle değinir: “Resmi Komünist Partisi, Mustafa Kemal'in bilgisi dahilinde, onun yakınları ve arkadaşları tarafından, hatta Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'i, Fevzi Paşa'yı (Çakmak), ordu kumandanlarını, Yeşil Ordu'nun önder idarecilerini içine alarak kurulan bir muvazaa partisiydi” (1993, s. 354). Mustafa Kemal Paşa, beliren bu sol hareketi kontrol altında tutabilmek amacıyla partinin kurulmasını teşvik etmiş fakat Çerkes Ethem'in de üyesi olduğu Yeşil Ordu'nun bir tehdit unsuru olarak görülerek feshedilmesi yeni bir muhalefeti doğurmuş ve Yeşilordu Cemiyeti azasından Tokat Mebusu Nâzım, Bursa Mebusu Şeyh Servet, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve ‘Baytar’ Binbaşı Hocazâde Salih Beyler tarafından ikinci bir komünist fırkası kurulmuştur. Bu konu, “Meclis’de Komünist Bir Fırka Daha! Halk İştirâkiyun Fırkasının Tesisi ‘Resmiyet’ Kazandı!..” (s. 543) başlıklı haber üzerinden olay örgüsü içerisine yerleştirilmiştir.

Allahın Süngüleri: “Reis Paşa” da Millî Mücadele döneminde SSCB ile yaklaşma süreci ve komünizm ile tanışma sadece görüşmeler, Anadolu içerisindeki

Komünist hareketi hükümet denetiminde tutabilmek için TBMM eliyle kurulan Türkiye Komünist Fırkası ya da Yeşil Ordu'nun tasfiyesine muhalif kişiler tarafından kurulan Halk İştirâkiyun Fırkası üzerinden işlenmez. Bakü'de ilk Türkiye Komünist Fırkası'nı 10 Eylül 1920'de kuran Mustafa Suphi de Moskova-Ankara hattındaki kilit isimlerden biri olarak olay örgüsünde kendine yer bulur. Başlarda Mustafa Suphi'nin başında olduğu Türk komünist hareketi Ankara Hükümeti tarafından desteklenir, burada amaç Sovyetlerle ve İttihatçılarla ilişkilerin kurulup geliştirilmesi gibi konularda Mustafa Suphi'den yararlanılabileceğinin düşünülmesidir (Arbaç, 2017, s. 53). Fakat 1921 yılının başında Ankara hükümetinin Mustafa Suphi'ye bakışı değişmeye başlar çünkü Sovyetlerle yoğun ilişki kurulan bu dönemde Ankara Hükümeti'nin kontrolü dışında gelişen komünist hareketlerinin içeride bir tehdiye dönüşmeye başlaması söz konusudur. Bu bağlamda Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya geçmek istemesi Mustafa Kemal Paşa ve çevresini rahatsız eder. Romanda Mustafa Kemal Paşa bu tedirginliğini, sonlandırmadığı şu cümlelerle Ali Fuat Paşa'ya sezdirir:

Fikrim odur ki Ruslar, içerden yahut dışardan, vaziyete kimin hâkim olacağını bekliyor; işi, bu sebepten muallâkta bırakıyorlar... kaç adet komünist fırkası oldu, baksana! Bir adet de biz kurduk! İttihatçılara karşı, münhasıran, Bakü'da müesses fırkayla teşrik-i mesai tasavvur edebiliyoruz: Mustafa Suphi Bey'in fırkası!.. O da, Anadolu'ya intikâl etmeyi arzuluyormuş, bana yazdı fakat... (ss. 420-421)

Yukarıdaki cümlelerle devam eden, Mustafa Suphi'nin başını çektiği heyetin Anadolu'ya gelme süreci Erzurum'da tıkanır. Mustafa Suphi'nin Trabzon'da sona erecek yolculuğu olay örgüsüne yansımaz zira olay örgüsü TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Valisi Hamit Bey'e çektiği 25 Kanun-ı Sani 1337/ 25 Ocak 1921 tarihli telgrafla sonlanır: "Mustafa Suphi Efendinin, refakatinde kaç kişi olduğunu, onların da kendisiyle birlikte gönderilip gönderilmediğinin, iş'arını rica ederim" (s. 595).

Sonuç olarak Attilâ İlhan, *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*'da, Millî Mücadele döneminde Sovyetlerle yakınlaşma ve bu yakınlaşma sonucu Anadolu'da yayılmaya başlayan komünist harekete değinir. Millî tarih anlatılarında çok da yer almayan bu konuyu, Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Fırkası lideri Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Anadolu'ya gelişi üzerinden okura aktarır fakat bu ziyaretin neticesinde Mustafa Suphi ve arkadaşlarının akıbetini okura yansıtmaz çünkü yazar, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının başına gelenleri *Aynanın İçindekiler*'in son romanı *Gâzi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*da okura aktaracaktır.

BÖLÜM 8

GÂZİ PAŞA: "...ANKARA'DAN UÇAN KUŞLAR!.."

Şair ve yazar Attilâ İlhan, 1963-2005 yılları arasında aralıklarla devam ettiği yoğun çalışmalarının ürünü olan yedi romanlık *Aynanın İçindekiler* serisinde, 1908'de meşrutiyetin ilanından başlayıp İttihat ve Terakki'nin güç kazanmasıyla ilerleyen dönemden 27 Mayıs 1960'taki askeri müdahaleye kadar yakın dönem Türk siyasi ve sosyal tarihine damga vuran olayları ön plana almıştır. *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf kuvvetlerince resmen işgali ile başlar ve TBMM'nin kurduğu düzenli ordunun Ocak 1921'de İnönü'de Yunan kuvvetlerine karşı kazandığı ilk zafere kadarki süreci Millî Mücadele hareketinin "reisi" Mustafa Kemal Paşa'yı odak olarak anlatır. Serinin son romanı *Gâzi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*, konu olarak *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*'nın devamı niteliğindedir. Attilâ İlhan, *Gâzi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*'ı *Aynanın İçindekiler* serisinin yedinci romanı gibi görmez. Kendisiyle yapılan bir söyleşide *Aynanın İçindekiler* dizisinin yedinci romanı olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki olayları veya Atatürk'ün Latife Hanım ile evliliğini işlemeyi düşünüp düşünmediği sorusuna, Latife'yi yazdığı cevabını vermiş fakat bu çalışmanın dizinin yedinci romanı olup olmayacağı sorusunu şöyle yanıtlamıştır: "Hayır o altının ikincisi olacak. Yedinci Jön-Türkler gelecek" (Arseven, 2003). Kendisinin bu açıklamasından hareketle yola çıkıldığında *Gâzi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*'ın *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"*'nın devamı olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Attilâ İlhan, Millî Mücadele dönemini *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin iki romanında Mustafa Kemal Paşa'yı merkeze alarak ele alır. Serinin ikinci romanı *Sırtlan Payı* başkarakter Miralay Ferid'in anıları üzerinden Millî Mücadele dönemini anlatmaktadır. Serinin dördüncü romanı *Dersaadet'te Sabah Ezanları* ise Münif Sabri ve Neveser üzerinden 15 Mayıs 1919'daki İzmir'in işgalinden başlayıp 1920 Ocak'ına kadar Millî Mücadele dönemini konu almaktadır fakat bu iki roman aynı dönemi anlatmasına rağmen serinin son iki romanı gibi birbirinin devamı niteliğinde görülmez. Çünkü *Sırtlan Payı*'nda 1960 askeri ihtilaline giden süreç 1919'a geri dönüşlerle verilirken *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda Millî Mücadele döneminin ilk yılı, 1909'a geri dönüşlerle ve farklı başkarakterler ekseninde verilmekteydi. Serinin son iki romanı *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"* ve *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."* ise Millî Mücadele dönemini bir silsile içerisinde kronolojik yapıyı da koruyarak okura sunar. Millî Mücadele dönemini bilen okur zaten Attilâ İlhan'ın yukarıdaki paragrafta alıntılıdığımız demecine ihtiyaç duymaksızın iki roman arasındaki devamlılığı görmektedir. *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"* 1920 yılını Mustafa Kemal Paşa ve çevresi ekseninde anlatırken *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*, 1921-1922 yılları arası Millî Mücadele dönemini yine Mustafa Kemal Paşa'yı merkeze alarak anlatır. Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin son romanı olan *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*, Attilâ İlhan'ın ölümünden yaklaşık iki buçuk ay sonra, Ocak 2006'da Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Aynanın İçindekiler serisinin son romanı *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."* da tarihsel belgelerin olay örgüsü ve karakterlerin söylemleri üzerine etkisini incelemeye başlamadan önce romanın başlığının içerikle ilişkisinden söz etmek gerekir. *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*, tarihsel olarak *Allahın*

Süngüleri: “*Reis Paşa*”nın kaldığı yerden, 1921 kışından başlayarak 1922 kışına kadar gelen zaman diliminde Mustafa Kemal Paşa ve onun liderliğini üstlendiği Millî Mücadele sürecini merkeze alır. Yazar Attilâ İlhan, serinin altıncı romanı için *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*” başlığını tercih ederken bu romanın devamı niteliğindeki *Gazi Paşa*: “...Ankara’dan Uçan Kuşlar!..”a da benzer tarzda bir başlık seçmeye özen göstermiş olmalı. Bu noktada anlatının başkarakteri Mustafa Kemal Paşa’nın olay örgüsünde öne çıkan vasfı başlık seçiminde etkili olmuştur demek yanlış olmayacaktır. Serinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”da Mustafa Kemal Paşa’nın kongreler döneminde oluşturulan Temsil Heyeti’ne başkan seçilmesinden 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi başkanlığına ve halkın desteğini alarak Millî Mücadele’nin “reisi” oluşuna ithafen başlık “Reis Paşa” seçilmiştir. *Gazi Paşa*: “...Ankara’dan Uçan Kuşlar!..”da da benzer bir durum söz konusudur. Bu romanda olay örgüsü I. İnönü Savaşı sonundan Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin başladığı günlere kadarki zaman diliminde geçer ve bu süreçte Mustafa Kemal Paşa Batı cephesinde Sakarya Meydan Muharebesi’nden itibaren Yunanlılara karşı Türk ordusunu komuta eder, hatta Sakarya Meydan Muharebesi’nde cephede attan düşerek sol kaburga kemiklerinden birini kırar, fakat en kısa sürede toparlanmaya çalışarak ordunun başına döner. Mustafa Kemal Paşa’ya “gâzi” unvanı, Türk ordusunun başında Millî Mücadele’nin kazanılması noktasındaki hizmetlerinden ötürü bir tür saygı göstergesi olarak verilmiştir. 19 Eylül 1921’de TBMM’de kabul edilen 153 numaralı kanunun ilk maddesi şöyledir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik unvanı ita ve rütbe-i müşiri (mareşallik rütbesi) tevcih olunmuştur.”¹¹ Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa’ya “gâzi” unvanının verilmesi kelimenin sözlük anlamıyla

---

¹¹ Bu maddenin yer aldığı 19 Eylül 1921 tarihli 79. birleşimin tutanağı için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c012/tbmm01012079.pdf>

düşünüldüğünde de mantıklıdır. Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde “gâzi” sözcüğü şu üç maddede tanımlanır: Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse, olağanüstü yararlıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara devlet tarafından verilen onur unvanı, savaştan sağ olarak dönen kimse. Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele sürecinin başlangıcında askerlik vazifesinden istifa etmesi sebebiyle Sakarya Meydan Savaşı öncesi kendisine 3 ay süreyle verilen ve daha sonra uzatılarak devam ettirilen “Başkomutanlık” yetkisi ile tekrar askerliğe dönene kadar mücadeleyi sivil olarak yürütmesine, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra kendisine “Gâzilik” unvanı ve “Mareşallik” rütbesi verilmesine *Nutuk*'unda şu cümlelerle değinir:

Efendiler, diğer bir vazifem de, ordu içinde, muharebe safları arasında bizzat muharebeye temas etmek ve bizzat mücadeleyi idare etmektir. Bunu da istitaatim derecesinde, hattâ bir kaza neticesi olarak sol kaburga kemiklerimden biri kırılmış olmasına rağmen, hüsnü ifaya hasrı mevcudiyet eylediğimi zannederim, Sakarya muharebesi neticesine kadar, bir rütbei askeriye haiz değildim. Ondan sonra, Büyük Millet Meclisince Müşür rütbesiyle Gazi unvanı tevcih edildi. Osmanlı Devletinin rütbesinin, yine o devlet tarafından alınmış olduğu malûmdur. (1969, s. 620)

Nutuk'tan alıntıladığım yukarıdaki kısım *Gâzi Paşa*'da yazar tarafından roman içerisine belge olarak yerleştirilmemiştir, buna karşın Mustafa Kemal Paşa için “Gâzi” unvanı ilk kez *Yeni Gün* gazetesinin başlığı üzerinden tarihsel altyapı olarak okura sunulmuştur: “Mustafa Kemal Paşa'ya Müşirlik Rütbesi ve Gâzi Unvanı Verildi.” (İlhan, 2011, s. 260) Burada Mustafa Kemal Paşa için ilk kez “Gâzi” unvanı kullanılmış ve bu gazete manşetinden sonra Mustafa Kemal Paşa için romanda toplam 110 kez “Gâzi”, yedi kez “Gâzi Paşa”, üç kez “Gâzi Hazretleri” unvanları kullanılmıştır. Millî Mücadele döneminin zaferle sonuçlanması neticesinde Türk ordusunun 9 Eylül 1922'de İzmir'e girişini müteakip Mustafa Kemal Paşa'ya ayrıca

“Halâskâr Gâzi” (Kurtarıcı Gazi) de denilmiştir. Romanda Mustafa Kemal Paşa için 2 defa da Halâskâr” ve “Halâskâr Gâzi” ifadeleri kullanılmıştır. (s. 322, s.449)

Romanın alt başlığı olan “...Ankara’dan Uçan Kuşlar!..”, sembolik olarak aslında Millî Mücadele hareketinin Ankara’dan başladığını ve bu hareketin halkın seçtiği, dolayısıyla halk iradesini yansıtan Ankara’daki Büyük Millet Meclisi’nden güç aldığını ifade ediyor olabilir. Bununla birlikte yazar tarafından “1921 Kış” başlıklı bölüm öncesinde metne yerleştirilen “... ankara’nın taşına bak/ gözlerimin yaşına bak/ türk yunana esir oldu/ şu allah’ın işine bak...”, “...ankara’dan uçan kuşlar/ afyon yaylasında kışlar/ biz izmir’i alacağız/ kolu sırmalı çavuşlar!..” (s. 13) dizeleri olay örgüsü içerisinde de iki defa kullanılarak bir laytmotif (*leitmotiv*) niteliği de kazanmaktadır. Nitekim Türk ordusunun İzmir’e girerek ülkeyi Yunan işgalinden kurtardığı alt bölümde de türkünün aynı kısmı metne yerleştirilmiş ve “İşte, almışlardı,” denilerek aslında Ankara’dan uçup Afyon yaylasında kışlayan kuşların metaforik olarak “kurtuluşu” haber verdiği düşündürülüyor olabilir. Bu nedenle yazar tarafından *Gâzi Paşa* romanında alt başlık olarak “...Ankara’dan Uçan Kuşlar!..”ın tercih edilmiş olabileceğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

8.1 Olay örgüsü ve tarihsel belgeler

Millî Mücadele döneminin önemli isimlerini roman karakteri olarak okura sunması yönüyle *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin ilk beş romanından ayrılan *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”nın devamı niteliğinde olan *Gazi Paşa*: “...Ankara’dan Uçan Kuşlar!..”, *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”nın bittiği 1921 Ocak’ından başlayarak 1922 kışına kadar geçen ve Millî Mücadele’nin en hararetli yaklaşık 22 aylık zaman dilimini anlatır. Olay örgüsü Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin ile başlar. Nâzım ve Vâlâ Anadolu’ya geçmek için İnebolu’da Ankara’dan gelecek cevabı

beklemektedirler. Ankara'dan sonra Bolu'da öğretmenlik yapacaklar ve daha sonra Moskova'ya gideceklerdir. TKP üyelerinden Ahmet Ziya ise Anadolu'ya geçer ve Mustafa Suphi'nin akıbetini takip etmeye çalışır. I. İnönü Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra Ankara'da iç ve dış politikada hareketlilik baş gösterir. İtilaf güçleri, Türk ordusunun Batı cephesindeki ilk zaferinden sonra Londra'da bir konferans tertip ederek burada Türk tarafı ile anlaşma sağlayıp savaşı erken bitirmek istemektedir. İtilaf güçleri, İstanbul Hükümeti'nin yanı sıra Ankara Hükümeti'ni de Londra'ya davet eder. Mustafa Kemal Paşa: "İngiltere'nin, Bâbıâli'nin yanı sıra, bizi de Londra'ya daveti, kazandığımız ilk avantaje: 'Ankara'yı tanımak mecburiyetinin, ilk adımı!..' " (s. 64) diyerek davete icabete olumlu bakar ve Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki heyet Londra'ya gönderilir. 20 Ocak'ta Büyük Millet Meclisi'nde ise meclisin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası) kabul edilir. Mehmet Akif Bey'in yazdığı "İstiklâl Marşı" da millî marş olarak kabul edilir. 23 Şubat'ta başlayan Londra Konferansı'ndan ise istenilen sonuç alınamaz ve heyet Ankara'ya döner. Bu arada Erzurum'dan Trabzon'a doğru gittiği bilinen Mustafa Suphi ve 17 arkadaşının akıbeti meçhul bir hal alır ve Trabzon Rus Konsolosu, Trabzon Valisi'ne durumu soran bir telgraf çeker. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürüldüğü çok sonra anlaşılacaktır. Mustafa Suphi olayı muallakta iken Türk dış politikasında da hareketlilik devam eder: 16 Mart 1921'de Ankara Hükümeti ile Sovyetler Birliği arasında bir itilâfname imzalanır. İnönü'de ise İsmet Paşa komutasındaki düzenli ordu ile Yunan ordusu ikinci kez karşı karşıya gelir ve Türk ordusu İnönü'de ikinci zaferini kazanır.

Yunan Kralı'nın İzmir'e gelişinden sonra Yunan ordusunda büyük bir taarruz hazırlığı başlar ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonucunda Türk ordusu Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmek zorunda kalır. Bu geri çekiliş Büyük Millet Meclisi ve

Türk halkı içerisinde paniğe neden olur, meclisin Kayseri'ye taşınması fikri gündeme gelir. Bu fikre rağmen meclis taşınmaz ve 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya üç ay süreliğine "Başkomandanlık" yetkisi verilir, ordunun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için de 7 Ağustos 1921'de "Tekâlif-i Milliye Emirleri" çıkarılır. Sakarya Meydan Muharabesi'nde cepheyi gezerken Başkomandan Mustafa Kemal Paşa attan düşer ve sol kaburga kemiklerinden biri kırılır, Fikriye Hanım'ın tüm ısrarlarına rağmen kısa sürede savaş alanına döner. Türk ordusu Yunan ordusu karşısındaki geri çekilişine son verir, 22 gün ve gece süren savaş neticesinde Yunan ordusu Türkler karşısında ricat eder. Savaş sonunda Mustafa Kemal Paşa'ya üstün hizmetlerinden ötürü "Gâzi" unvanı ve "Mareşal" rütbesi verilir (19 Eylül 1921). Bu zafer sonucunda Ankara'da kutlamalar yapılır; yabancı basın odağında ise Gâzi Paşa vardır, basın mensupları Gâzi Paşa ile röportaj yapar. Sakarya'daki başarı sonucu Ankara Hükümeti ile Fransızlar arasında itilâfname imzalanır, Fransızlar işgal ettikleri topraklardan çekilirler.

Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki askeri ve diplomatik zaferlerden sonra Türk ordusu taarruz hazırlıklarına başlar, yaklaşık bir yıl süren hazırlık sürecinden sonra Türk ordusu artık savunmadan taarruza geçmiştir. Önce Afyon, ardından İzmir Yunan işgalinden kurtarılır. Latife Hanım, ordu karargahına gelerek Gâzi Paşa ile tanışır, bu arada İzmir'de büyük bir yangın çıkar ve karargah Latife Hanım'ın köşküne taşınır. Gâzi Paşa bir süre sonra İzmir'den Ankara'ya geçer, Mudanya'ya gönderilen heyet ise 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkesi'ni imzalar. Gâzi Paşa, Fikriye Hanım'ın hastalığından ötürü onu tedavi için Almanya'da bir senatoryuma göndermeye karar verir. Bu arada halk, gazetelerden saltanatın kaldırıldığını (1 Kasım 1922), Padişah Vahdettin'in bir İngiliz zırhlısıyla ülkeyi terk ettiğini (17-18 Kasım 1922) ve Türk heyetinin barış görüşmeleri için Lozan'a gittiğini (20 Kasım

1922) öğrenir. Olay örgüsü, bir akşam Azerbaycan Sefir-i Kebiri'nin verdiği davette Gâzi Paşa'nın Latife Hanım ile yakında evleneceğini duyurmasıyla sonlanır.

Yazar Attilâ İlhan, *Aynanın İçindekiler* serisinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”da ve onun devamı niteliğinde olan, aynı zamanda serinin yedinci ve son romanı *Gazi Paşa*: “...Ankara'dan Uçan Kuşlar!..”da tarihsel belge kullanımını serinin ilk beş romanına göre artırmıştır. Çalışmamızın önceki bölümünde serinin ilk romanı *Bıçağın Ucu*'nda bölüm ve alt bölüm aralarında toplam 10 belge, *Sırtlan Payı*'nda 27, *Yaraya Tuz Basmak*'ta toplam 12, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda toplam 23, *O Karanlıkta Biz*'de toplam 21 tarihsel belge kullanıldığını, buna karşın serinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”da bölüm-alt bölüm başlarına ve sonlarına toplam 50 tarihsel belgenin yerleştirildiğini belirtmiştik. *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin son romanı olan *Gazi Paşa*: “...Ankara'dan Uçan Kuşlar!..”da metin halinde bölüm ve alt bölüm aralarına yerleştirilen tarihsel belge sayısı dizinin diğer tüm romanlarından daha fazladır. Yazar, serinin son romanında toplam 59 tarihsel belge kullanmıştır. Ekte gösterilen Tablo 7'de görülebileceği üzere bu tarihsel belgeler, genellikle Millî Mücadele döneminin tarihsel konjonktürünü gerçek kaynaklar üzerinden görme imkânı sunarken aynı zamanda yazarın ortaya koyduğu tezleri de okurun benimsemesini sağlayabilmektedir. Serinin özellikle ikinci romanı *Sırtlan Payı*, üçüncü romanı *Yaraya Tuz Basmak* ve dördüncü romanı *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda olay örgüsündeki geri dönüşler (*flashback*) ve öykü şimdisine geçişler, okur açısından akışı takip etmeyi zorlaştırdığından bu romanlarda kullanılan tarihsel belgeler aynı zamanda zaman geçişlerini okur gözünde daha açık bir hale getirmekteydi. Fakat serinin son iki romanı *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*” ve *Gazi Paşa*: “...Ankara'dan

Uçan Kuşlar!..”da daha lineer bir zaman çizgisinin olması sebebiyle bu iki romanda kullanılan tarihsel belgeler böyle bir işlev içermez.

Yazar, *Gazi Paşa*: “...*Ankara'dan Uçan Kuşlar!..*”da tarihsel belge olarak serinin önceki romanlarında olduğu gibi şifreli telgraflar, raporlar, bildiri ve beyannameler, mektuplar, dönemin önemli siyasi-askeri olaylarını yansıtan ajans ve gazete haberleri, makaleler tercih etmiştir. Bu belgeler, 468 sayfalık romanda yaklaşık 53 sayfalık yer kaplar. Yazar bu tarihsel belgelerin dışında olay örgüsü içerisinde birer-ikişer cümlelik ya da bir paragraflık yer kaplayan toplam 13 gazete başlığına da yer verir. Bu gazete başlıkları bazen olay örgüsü içerisinde işlenmemiş önemli tarihsel olayları okura altyapı olarak sunması yani tarihsel bir çerçeve oluşturması yönüyle önemlidir. Mesela okur saltanatın kaldırıldığını, 1 Teşrinisani 1338/1 Kasım 1922 tarihli *Birlik* gazetesinin ilk sayfasındaki şu başlıktan öğrenir: “Bundan Sonra Padişah, Milletın Kendisidir! ‘Dün Akşam ve Bugün Millî Bayramdır!’ ” (s. 456).

Gâzi Paşa: “...*Ankara'dan Uçan Kuşlar!..*” yazar tarafından üç bölüme ayrılmıştır. Bölüm isimleri serinin önceki romanı *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”da olduğu gibi yıl-mevsim adlarıyla adlandırılmıştır. İlk bölüm 1921 Kış başlığını taşır. Yazar, olay örgüsüne geçiş yapmadan önce sırasıyla şu üç belgeye yer verir: Şark-ı Karip Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti’nin 11-24 Teşrinievvel 1337/11-24 Ekim 1921 tarihli “Çerkes Milletinin Düvel-i Muazzama ve Alem-i İnsaniyet ve Medeniyete Umumi Beyannamesi” başlıklı bildirisini (s. 7-8), Ankara İstihbaratı’nın Temmuz 1336/1920 tarihli İstanbul Raporu (s. 9), 20 Temmuz 1336/1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin “En Büyük Düşman” başlıklı başmakalesi (ss. 11-12). Bu tarihsel belgeler Anadolu’daki Çerkeslerin durumu, Ankara’nın gözünden özellikle İngilizlerin İstanbul’da artan baskıları, Garplı emperyalistlerin Millî

Mücadele karşısındaki tutumu hakkında okura tarihsel zemin sunar. Böylece bu tarihsel belgeler okurun, belirli çevrelerin gözünden Millî Mücadele sürecini görmesine olanak tanır. Bu üç belge sonrasında 1921 Kış başlıklı bölüme geçiş yapılır. Fakat Nâzım ve Vâlâ ile başlayan olay örgüsü öncesi okur yine art arda bir gazete makalesi ve beş rapor okur. Okur aslında serinin özellikle son iki romanından roman içinde belge yığınları okumaya zaten alışkındır. Fakat serinin diğer romanlarını ister okumuş ister okumamış olsun okurun kapağı açar açmaz gördüğü o meşhur epigraftan sonra üst üste gelen toplam dokuz belge, okurun tarihsel roman-kurmaca dengesini sorgulamasına sebep olur çünkü yazar anlattıklarının gerçek kişi ve olaylarla hiçbir ilgisi olmadığını belirttiği epigrafından sonra okuru adeta bir belge yığına davet ederek aslında okur için bir tür yanılısama da yaratmış olur. Elisabeth Wesseling, *Writing History As A Prophet: Postmodernist Innovations of the Historical Novel* isimli çalışmasında, tarihsel romanın olgusal bilgiyle kurmaca konvansiyonları dengeli bir biçimde iç içe geçirerek ve birleştirerek, bir arada kullanarak, birbirleriyle kesiştirerek ve birleştirerek özellikle kendini bilinçli bir şekilde tarihyazımı ve kurmaca arasına yerleştirdiğini savunur; bunu doğası gereği romanın olay örgüsü, karakter yaratma, anlatım teknikleri gibi kurmaca konvansiyonları ile tarihyazımının belgeye dayanma, olgusal ve tarihsel bilgi gibi ilkelerini etkin bir şekilde kullanarak yaptığını ileri sürer (aktaran Kara, 2017, s. 13). Bu bağlamda Wesseling'in savunduklarından hareketle Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinde tarihsel belgelerle kurmacayı iç içe geçirerek verme durumunun aslında belgelerin üst üste gelmesinden ötürü okurda ne tür bir metin okuduğuna dair kafa karışıklığı yaratmasına karşın bu durumun aslında tarihsel romanlar için çok olağan olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

*Gâzi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*ın "1921 Kış" başlıklı birinci bölümünde yukarıda bahsettiğimiz dokuz belgeyle birlikte toplam 28 tarihsel belgeye yer verilmiştir ve bölüm içerisine yerleştirilen bu tarihsel belgelerin dokuzu Mustafa Suphi ve arkadaşlarının akıbeti ile ilgili yazışmaları içeren telgraflardır. Bunlar dışında kalan 10 belge ise Türk-Sovyet ilişkileri, III. Enternasyonal'e gönderilecek Türk heyeti, Türk-Sovyet Antlaşması ve Enver Paşa'nın faaliyetleri hakkındaki belgelerdir. Romanın ilk bölümü, Enver Paşa ve arkadaşlarının Anadolu'ya gelmeye çalışabilecekleri ve bu konu hakkında dikkatli olunması gerektiğini içeren Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Paşa'ya çektiği 17 ve 22 Mayıs 1337/1921 tarihli telgraflarla kapanır.

Romanın ikinci bölümü "İlkbahar/Yaz" başlığını taşır ve ikinci bölümde ağırlıklı olarak yine olay örgüsünü destekleyecek nitelikte toplam 20 tarihsel belge kullanılmıştır. İkinci bölümde, ilk bölümden farklı olarak daha çok Batı cephesinde devam eden mücadele hakkında bilgi içeren gazete haberleri veya döneme dair anılardan alıntılar ağırlıktadır. Bu gazete haberleri ve alıntı kaynakların sayısı 15'tir ve belgeler Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrası Türk ordusunun geri çekilişi, Mustafa Kemal Paşa'nın orduya ve millete beyannamesi, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için çıkarılan Tekâlif-i Milliye Emirleri, Sakarya Meydan Muharebesi'nde kazanılan zafer sonucu Yunan ordusunun geri çekilmeye zorlanması gibi konulara dair bilgiler verir. Böylece okur, tarih kitaplarında okuduğu Millî Mücadele döneminde Batı cephesinde yaşananları kurmaca bir eser içerisinde de gerçek tarihsel belgeler üzerinden okuma imkânı bulur. Bu belgeler dışında Enver Paşa'nın hareketleri ile ilgili toplam üç, Sovyetlerle ilişkiler ve doğuda tedbir olarak düzenli bir ordu bulundurma kararı üzerine toplam iki tarihsel belge yer alır.

Romanın üçüncü ve son bölümü Sonbahar/Kış başlığını taşır ve bu bölümde metin halinde toplam 11 tarihsel belge kullanılmıştır. Alt bölümler arasına yerleştirilen bu tarihsel belgelerin tamamı Büyük Taarruz'da kazanılan Türk zaferini ve emperyalist güçler güdümündeki Yunan ordusunun yenilgisini duyuran, mazlum milletlerin Türk zaferini tebriklerini içeren, savaş sonrası imzalanan Mudanya Ateşkesi'ni, Trakya'nın kurtuluşunu bildiren, ajanslardan, gazete ve dergilerden alınan kaynaklardır. Fakat Millî Mücadele'nin başarıyla neticelenen askeri safhası sonrası olay örgüsüne doğrudan yansıtılmayan ve iç-dış politikada Ankara hükümetinin izlediği siyaseti örnekleyen önemli olaylar da olay örgüsü içerisinde ve akışı bozmayacak biçimde gazete manşetleri ile okura sunulur. Saltanatın kaldırılması, 1 Teşrinisani 1338/1 Kasım 1922 tarihli *Birlik* gazetesinin ilk sayfasındaki "Bundan Sonra Padişah, Milletın Kendisidir! 'Dün Akşam ve Bugün Millî Bayramdır!" (s. 456) başlığıyla; Sultan Vahdettin'in İngiliz zırlılarıyla İstanbul'dan ayrılması, 17-18 Teşrinisani 1338/17-18 Kasım 1922 tarihli *Renin* gazetesindeki "Vahdettin, Bir İngiliz Zırlılarıyla Kaçtı" (s. 457) başlığıyla ve Lozan Barış görüşmelerinin başlaması, *Yeni Gün* gazetesinin ilk sayfasındaki "Sulh Konferansı Bugün Lausanne'da Başlıyor" (s. 460) başlığıyla verilir.

Yazar, 59 tarihsel belgeyle ve anlatı içerisine yerleştirdiği gazete başlıklarıyla –ki bu belgeler bazen çok üst üste geldiğinden okurun kurmaca okuduğu algısında yanılısamaya yol açabilir– okurda tarihi bir dönemle ilgili bir metin okuduğunu hemen her sayfada hissettirmesine ve bu hakikati unutmasına fırsat vermemesine karşın kurmacanın sınırlarında kaldığının bir göstergesi olarak kurmaca bir belgeye de yer verir. Bu kurmaca belge, Dr. Melek Ziya'nın eşi Ahmet Ziya'ya yazdığı 12 Haziran 1337/1921 tarihli bir buçuk sayfa uzunluğundaki mektuptur. Bu mektup "Dr. Melek Ziya'nın, eşi Ahmet Ziya Bey'e, İstanbul'dan yazdığı 'yegâne' mektup olup,

'mumaileyh'e, tarik-ı mahsusa ile irsal edilmiştir...' (s. 215) üst başlığı ile okura sunulur. Böylece okur bir anda karşısına çıkan ve yazarın kendisi tarafından oluşturulan bu "kurmaca belge" karşısında şaşırılmaz zira okur gerçek dünyadan kurmaca sınırlarına çekilen Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa, Halide Edip, Doktor Adnan Bey, Fikriye Hanım, Zübeyde Hanım, Latife Hanım, Nazım Hikmet, Vâlâ Nureddin gibi gerçek tarihsel kişiliklerin ön planda olduğu anlatının içerisinde yegane kurmaca karakterlerden olan Ahmet Ziya Bey'i ve eşi Doktor Melek Ziya'yı diğer karakterlerden kolayca ayırt eder. Diğer taraftan okur, kurmaca kişiler ve kurmaca belge sayesinde gerek gerçek dünyadan kurmacaya dahil edilen karakterlerden gerek dönemi yansıtan tarihsel belgelerin yarattığı "tarihsel metin" havasından sıyrılmış olur.

8.2 Tarihsel belgeler üzerinden Gâzi Paşa'nın temsili

Yazarın *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin özellikle son iki romanında tarihsel belge miktarını artırmış olması bir tesadüf değildir. Çalışmamızın altıncı bölümü *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"* da bu konunun, başkarakterin gerçek bir tarihsel kişilik, üstelik bu tarihsel kişiliğin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa olmasından kaynaklanabileceğini belirtmiştik. Millî Mücadele Dönemi'nin, Cumhuriyet tarihinin en önemli ismi ve modern Türk devletinin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'yı bir edebi anlatıya başkarakter olarak seçmek elbette yazar için ciddi bir sorumluluktur. Yazar, ölümünden birkaç ay sonra, 2006 yılının başında yayımlanan *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."* da –tıpkı serinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"* da olduğu gibi– Millî Mücadele ve Cumhuriyet tarihinin önderi Mustafa Kemal Paşa'yı, edebiyatın ona verdiği izinle kurmaca dünyasına dahil eder. İnşa ettiği tarihsel karakterini,

“karizmatik lider” çizgisinde tutma noktasında dönemin tarihsel altyapısını okura yansıtan ve Mustafa Kemal Paşa’nın söylemlerini destekleyen belgelere yer vererek okur nezdinde okunan metnin tarihle kurmaca arasındaki dengeyi “doğru” kurduğunu adeta “Bakın belgeler burada!” dercesine okura gösterir. Nitekim Çerkeslerle ilgili olan ya da Mustafa Suphi olayı, Sovyetlerle iş birliği ile ilgili belgeler Mustafa Kemal Paşa’nın bu meseleler karşısındaki tutumunu destekleyici niteliktedir.

Mustafa Kemal Paşa’nın romandaki temsiline sadece tarihsel belgeler ya da bu belgelerin miktarı üzerinden bakmamak gerekir. Burada her şeyi ikinci plana iten bir lider profili söz konusudur. Mustafa Kemal imgesinin kurmaca düzlemde yeniden inşa edilmesinin yeni bir şey olmadığına dikkat çeken Erol Köroğlu (2011), *Gazi Paşa: “...Ankara’dan Uçan Kuşlar!..”* da Mustafa Kemal karakterinin neredeyse hiçbir kurmaca kişiliğin kendi olay örgüsünü yaşamasına izin vermediğini iddia eder. Bu durumu da “karizmatik önder” kavramı üzerinden açıklar. Mustafa Kemal Paşa, *Gazi Paşa: “...Ankara’dan Uçan Kuşlar!..”* romanında kendi yaşamında çözemediği sorunlar olmasına karşın toplumsal problemlerin üstesinden gelir (ss. 248-250). Mesela Mustafa Kemal Paşa böbreklerindeki rahatsızlığa ya da Sakarya Meydan Muharebesi öncesi attan düşmesi sonucu sol kaburga kemiklerinden birinin kırılmasına aldırılmaz. Fikriye Hanım’ın, dinlenmesi yönündeki ısrarlarına, “Harptir bu, bre kızım! Olur mu hiç? Canımı kurtarayım derken, vatanımı kaybedersin!..” (s. 226) diyerek karşı çıkar. Fikriye Hanım yerine Latife Hanım ile evlenmeye karar vermesi de kurmacaya yansıtılan Fikriye Hanım karakterinin etkisiyle olurda, Mustafa Kemal Paşa’nın özel hayatıyla ilgili aldığı kararlar noktasında başarılı olmadığı algısı yaratır fakat o, “ulusun seçimleri konusunda en doğru olanı bulabilmiştir” (Köroğlu, 2011, s. 250). Millettin umutsuzluğa kapılmaya başladığı Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrası geri çekilmeye Başkomutanlığı olarak tüm

sorumluluğu da üzerine almış ve Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki zaferden sonra memleket sorunları karşısında “kürsüye saplanmış bir kılıç gibi dimdik” (İlhan, 2011, s. 256) durabildiğini göstermiştir. Serinin ilk beş romanından farklı olarak tarihsel süreçteki değişimleri anlamak için bir grubu temsil eden bireylerin değil karizmatik önderin ön planda olduğu anlatıda halk ise “büyük harflerle yazılmış karakterlerdendir; bir idealizasyonun, ‘kahraman ve asker millet’in tecellileridir. Tek işlevleri ‘zaferin ve kurtuluşun kaçınılmaz oluşu’nu imlemektir” (Köroğlu, 2011, s. 237).

Attilâ İlhan, *Hangi Atatürk* adlı eserinde Mustafa Kemal Paşa'nın iç içe üç büyük eylemi olduğunu belirtir: “Emperyalizme karşı kurtuluş savaşı, padişaha karşı demokratik devrim, toplumun ümmet aşamasından millet aşamasına dönüşümü” (2008, s. 15). Bu bağlamda aslında Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığını “Anadolu ihtilâli” olarak tanımlar İlhan; yani “yapısı teokratik ve feodal, durumu yarı sömürge, egemenliği sultan, saray aristokrasisi işbirlikçi komprador burjuvazisi bir ülkede, halkın ‘kayıtsız şartsız’ egemenliğini kurmak, yani iktidarın yapısal niteliğini halk lehine değiştirmek!” (s. 137). *Gazi Paşa*: “...Ankara'dan Uçan Kuşlar!..”da Attilâ İlhan'ın gerçek dünyadan devşirip kurmaca dünyaya dahil ettiği “karizmatik önder” Gâzi Paşa, yazarın tıpkı *Hangi Atatürk*'te ifade ettiği gibi emperyalizme karşı çıkar. Onun bu duruşu romana yerleştirilmiş tarihsel belgeler tarafından da desteklenir. 20 Temmuz 1336/1920 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin başmakalesindeki cümleler Mustafa Kemal Paşa'nın söylemlerini tamamlar gibidir: “En büyük düşman, düşmanların düşmanı; ne filân ne de falan milletler; bilâkis bu, âdeta her tarafı kaplamış bir saltanat hâlinde, bütün dünyaya hâkim olan ‘Kapitalizm’ âfeti ve onun çocuğu ‘Emperyalizm’dir...” (s. 11).

Emperyalist güçlere karşı yürütülen Millî Mücadele’de Doğu ve Güney cephelerindeki askeri ve siyasi zaferlerden sonra Batı cephesinde Yunanlılara karşı yürütülen Büyük Taarruz’un başarıyla neticelenmesi sonucu memleketin üstünde dolaşan kara bulutların tamamen dağıldığını düşünmez Mustafa Kemal Paşa. Emperyalizme karşı kazanılan zafer “istiklal-i tam” için atılan en önemli adımdır fakat başka sorunlar da meydana çıkacaktır. Afyonkarahisar’daki karargâhta Halide Onbaşı ile Gâzi Paşa arasında geçen konuşma bunun göstergesi niteliğindedir. Paşa’ya göre felaketin büyüğü Ankara’da intizar içinde geçirdikleri o günlerdir (s. 297) fakat bu günler henüz tamamen atlatılamamıştır. Halide Edip Hanım’ın “...neyse, artık İzmir’de bol bol, istirahat edersiniz Mustafa Kemal Paşa” demesi üzerine Paşa’nın cevabı, savaş sonrası memleketi idare sürecinde kapıya dayanan anlaşmazlıkları ve fikir ayrılıklarını işaret etmesi yönüyle önemlidir: “İstirahat mi? İstirahat ha?... hele İzmir’i kurtaralım!.. Korkarım ondan sonra, birbirimizi yiyeceğiz... Kafalarımız uymuyor!..” (ss. 297-298). Burada olay örgüsü içerisinden alıntıladığım kısım yazar tarafından herhangi bir kaynak gösterilmeksizin verilmiştir, yazarın edebiyatın ona verdiği izinle zaten herhangi bir kaynak kullanma ya da kullandığı kaynağı belirtme zorunluluğu yoktur. Fakat Attilâ İlhan aslında bu alıntıyı Halide Edip Adıvar’ın *Türk’ün Ateşle İmtihani*¹² isimli İstiklal Savaşı hatıralarından almıştır. Metinde bu konuşma şu cümlelerle verilir:

- İzmir’i aldıktan sonra artık biraz dinlenirsiniz Paşam. Çok yoruldunuz. –
- Dinlenmek mi? Yunanlılardan sonra birbirimizle kavga edeceğiz, birbirimizi yiyeceğiz.
- Niçin? O kadar yapılacak iş var ki!
- Ya bana karşı çıkmış olan adamlar?
- Bu, bir millet meclisinde tabîî değil mi?

---

12 Kitap ilk olarak 1928’de *The Turkish Ordeal* adıyla İngilizce basılmış, eser ilk olarak 1962 yılında *Türk’ün Ateşle İmtihani* adıyla Türkçe yayımlanmıştır. Söz konusu kısım İngilizce metinle tamamen aynıdır.

Burada gözleri tehlikeli surette parladı ve İkinci Grup'tan iki isim¹³ söyleyerek onların halk tarafından linç edilmeye lâyık olduklarını söyledi. (Adivar, 2014, ss. 289-290)

8.3 Tarihsel belgeler üzerinden savunulan tezler

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin özellikle son iki romanında yer verdiği tarihsel belgelerin sayısını önceki romanlardaki tarihsel belge miktarının yaklaşık iki katına çıkarmasını sadece son iki romanın başkarakterinin Mustafa Kemal Paşa olmasıyla ilişkilendirmek doğru olmayacaktır. Zira Attilâ İlhan özellikle *Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"* dan itibaren milliyetçi çizgisinden idealizme giden bir yön benimser. Mustafa Kemal Paşa'nın "tarihsel karizma" olarak öne çıkarıldığı bu iki romanda yazarın kullandığı özellikle bazı tarihsel belgeler, benimsediği ve savunduğu tezi okura gösterme ve okuru bu yönde ikna eden bir çeşit tezli roman yaratma amacına hizmet eder. Attilâ İlhan'ın romanları sadece tezli roman türüne dahil edilememekle birlikte özellikle dizinin son iki romanı bu tezleri öne çıkarması yönüyle tarihsel roman-tezli roman çizgisinde gidip gelmektedir. *Aynanın İçindekiler*'in son romanı *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."* da Millî Mücadele döneminin fazla ön plana çıkmayan konuları üzerine tezler öne sürülür. Alt bölümlerde yer vereceğim bu tezlerin ilki Anadolu'da yaşayan Çerkeslerle ilgilidir. Attilâ İlhan, romanda yer verdiği tarihsel kaynaklar üzerinden Yunanlıların Türklere alternatif olarak Çerkesleri düşündüğü ve İzmir'de kendi güdülerinde bir Çerkes devleti kurdurmak istediği tezini öne çıkarır. Bunun dışında Mustafa Suphi'nin öldürülmesi üzerinden Anadolu'da yayılan komünist hareket romanda işlenen önemli konulardan biri olarak karşımıza çıkar. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının faillerinin bilinmemesi de roman içerisinde yazar tarafından ele alınan

---

13 *The Turkish Ordeal* adıyla yayımlanan kitapta bu iki isimden biri dipnotta verilmiştir: 1926'da İzmir'de idam edilen eski vekillerden Hafız Mehmet Bey (Adivar, 1928, s. 355).

bir konu haline gelir. Yazar, bu konu üzerinden de Enver Paşa'ya yönelik birtakım tezler öne sürer veya birtakım tezlerin öne sürülmesine imkân tanır.

Dizinin son romanı *Gazi Paşa*: “...Ankara'dan Uçan Kuşlar!..”da, Millî Mücadele döneminin “ikircikli” konularıyla ilgili tezlerin işlenmesi, romanda yazar tarafından yer verilen tarihsel kaynakların miktarındaki ciddi artışı açıklayan önemli sebeplerden biri olarak karşımıza çıkar.

8.3.1 Yunan himayesinde bir Çerkes devleti tezi

Attilâ İlhan, *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri*:

“*Reis Paşa*”da Kuva-yı Seyyare Komutanı Çerkes Ethem'in TBMM'ye karşı isyanları bastırma noktasındaki kahramanlıklarından vatan hainliğine uzanan çizgiyi ele almış, Ethem ve kardeşlerinin Yunan kuvvetlerine ilticası sonucu onların vatan haini oldukları tezini tarihsel belgeler üzerinden okura sunmuştu. Attilâ İlhan kendisiyle yapılan bir söyleşide, kendisinin başından itibaren Çerkes Ethem'in bir Yunan ajanı olduğunu ileri sürdüğüne ve bu bilginin belgeye dayalı olup olmadığı sorusuna şöyle cevap vermiştir:

Küçüklüğümde, İzmir'den aldığım izlenimler var. Baktığınızda işgalde İzmir'de Çerkeslerin faaliyetleri var. Şark-ı Karip Çerkesleri Cemiyeti Yunanlılarla iş birliği halinde Batı Ege'de Uşak'a kadar olan bölgede bir Kölemen devleti kurmayı tasarlıyor. Yunanlılar'ın kontrolünde olacak. Ege'de Rum nüfus ağırlıkta değil, Yunanlılar Türklere bir alternatif arıyor ve Çerkeslere böyle bir şey teklif ediyorlar. Gazi'yle konuşurken Reşit Bey: “Ben Venizelos'la da konuşurum” gibi bir laf ediyor. O bence çok açık bir gönderme. Siz Venizelos'tan farklı değilsiniz gibi bir laf. (Açan, 2002)

Reşit Bey'in yukarıdaki alıntıda belirtilen bu konuşmasına *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”da yer verilir fakat Çerkeslerin Yunan güdümünde bir devlet kurmak istediği *Gazi Paşa*: “...Ankara'dan Uçan Kuşlar!..”da daha açık bir biçimde görülür.

Nitekim olay örgüsüne geçiş yapılmadan o meşhur epigraftan hemen sonra “Çerkes Milletinin Düvel-i Muazzama ve Âlem-i İnsâniyet ve Medeniyete Umûmi

Beyannâmesi” başlıklı, bir buçuk sayfa uzunluğunda bir bildiri karşılar okuru. Şark-ı Karip Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti’nin oluşturduğu 11-24 Teşrinievvel, 1337/11-24 Ekim 1921 tarihli bu beyannamede Anadolu’daki Çerkes nüfusunun yaklaşık iki milyon olduğu, Türkçülerin Anadolu’da Türk dışında bir millete yaşam hakkı tanımamasından ötürü kendilerinin Yunan himayesi altında bir devlet kurmak istedikleri belirtilir (ss. 7-8). Bildiride Çerkes Ethem’in ağabeyi Peşova Reşit Bey’in de imzası bulunur. Bu belge, roman içerisinde Yunan güdümünde bir Çerkes devleti oluşumu mesajı veren ve doğrudan Çerkeslerle ilgili olan tek tarihsel belge olmasına karşın olay örgüsü içerisinde farklı cephelerin Çerkeslere karşı bakış açılarına yer verilmesi, okura da sunulan teze inanması için uygun ortamı yaratır. Yunan Kralı Konstantin, İnönü Savaşları’ndaki Yunan yenilgileri sonrası İzmir’e gelir ve Kraemer Oteli salonundaki atmosfer gazeteci Edwin Jay’in zihninden şu cümlelerle verilir: “Hemen yanbaşılarındaki, o ‘Şark-ı Karip Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti’nin, ileri gelenleri; en hızlı, en yürekten alkış tutanlar, onlar! Birkaçını tanır gibi oluyor; meselâ şu... az ötesindeki, siyahlar giymiş, ‘asabi’ zat; Ethem’in biraderi Tevfik Bey’e, ne kadar benziyor?” (s. 137).

Aslen Çerkes olan Türkiye Komünist Partisi üyelerinden Mustafa Eşref de Yunanlıların planlarını Ahmet Ziya’ya şu cümlelerle açıklar: “İonia eyaletini, Çerkeslerin taht-ı idaresine verecekler; ‘kölemenler devletleri’ gibi bir teşkilât mutasavver; bu suretle, hem Müslüman Türklerin aksülâmeli hafifletilmek mümkün olacak: –çünkü Çerkesler de İslâm’dır–; hem de, Ankara’nın eli zayıflayacak; çünkü orada da, Çerkes az değil!..” (ss. 302-303). Her ne kadar belgelerle desteklenmemiş olsa da Mustafa Kemal Paşa’nın kendi teşvikiyle kurdurduğu Türkiye Komünist Fırkası’nı feshettirmesi bile Mustafa Eşref tarafından Çerkeslere bağlanır: “Esasen Kemal’in, kendi kurdurduğu Komünist Fırkası’nı bir kenara itmesinin esbab-ı

mucibesi, aslında bu: unutmama, Fırka'nın reisi Hakkı Behiç Bey biraderimiz de, Çerkes'tir; Kemal'in Çerkeslerden sıtkı sıyrıldı” (s. 303).

Yukarıda verilen tüm örneklerden hareketle Attilâ İlhan'ın *Gazi Paşa*: “...Ankara'dan Uçan Kuşlar!..”da Çerkeslerle ilgili sadece bir tarihsel belge kullanmasına karşın olay örgüsü içerisinde karakterlerin söylemleri üzerinden Çerkeslerin Yunan himayesinde bir devlet kurmak istediği, böylece Yunanlıların İzmir ve çevresinde çoğunluğa Rum nüfus üzerinden olmasa bile Çerkes nüfus üzerinden ulaşacağı tezini okura göstermektedir. Yazar; Mustafa Kemal Paşa ve çevresinin, Çerkes Ethem ve kardeşlerinin Yunanlılara ilticasını da bu bağlamda bir tür hainlik olarak gördüklerini ve Çerkeslerden bu sebeple uzaklaştıklarını okura yansıtmaktadır.

8.3.2 Mustafa Suphi'nin “meçhul” akıbeti ve Enver Paşa

Attilâ İlhan'ın *Gazi Paşa*: “...Ankara'dan Uçan Kuşlar!..”da temas ettiği bir diğer önemli konu Türk solu içerisinde epey yankı bulan Mustafa Suphi meselesidir. Serinin altıncı romanı *Allahın Süngüleri*: “*Reis Paşa*”da okurun karşısına çıkan Mustafa Suphi, 10 Eylül 1920'de Bakü'de ilk Türkiye Komünist Fırkası'nı kuran bir Türk komünistidir. Batılı emperyalist güçlerle mücadele içerisinde olan TBMM Hükümeti'nin ihtiyaç duyduğunda yardım isteyebileceği bir güç aradığı ve Moskova Hükümeti ile yakınlaştığı o dönemde Anadolu'da da yayılan komünist hareket başlarda Mustafa Kemal Paşa ve çevresini pek rahatsız etmemiştir, bu bağlamda Mustafa Suphi'nin faaliyetleri de TBMM tarafından zararlı görülmemiştir. Fakat ilerleyen dönemde, Anadolu'da yayılan bu harekete ve Bolşevizm 'tehlikesine' karşı Mustafa Kemal Paşa ve çevresi durumu kendi kontrolleri altında tutmak istediklerinden Mustafa Suphi'nin Ankara'ya gelmesine sıcak bakmamaya

başlamışlardır. Ayrıca toplanacak olan III. Enternasyonal'e millîci komünist fırkanın gitmesini istemektedirler. Bu durum olay örgüsüne romandaki ender kurmaca karakterlerden olan TKP üyesi Ahmet Ziya'nın düşünceleri üzerinden yansır:

Mustafa Suphi ve İştirakiyun ortada oldukça, Ankara kendisini müstakil hissedemeyecektir; onun içindir ki, Sefir-i Kebir'le birlikte Tevfik Rüştü Yoldaş gönderiliyor; maksad-ı asli, Meclis'deki 'millîci komünist fırka'yı III. Enternasyonal'a yazdırmak!.. hele Mustafa Suphi Yoldaş Ankara'da iken, Ruslar bunu kabul etmezdi ki!.. Lâkin, o gelemez ise vaziyete burada 'Reis Paşa' hâkim olduğuna göre, Hakkı Behiç'in fırkasını kabule mecbur olacaklardır. (ss. 76-77)

Yukarıdaki alıntıdan hareketle Mustafa Suphi'nin Ankara'ya davet edildiği halde neden Erzurum'dan öteye geçirilmediği açıklık kazanmaktadır. Yazar, *Gazi Paşa*: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."da Erzurum'da başlayıp Trabzon'da nihayete eren Mustafa Suphi ve arkadaşlarının yolculuğu hakkında dokuz tarihsel belge yerleştirmiştir bölümler ve alt bölümler arasına. Bu belgelerin ilk dört tanesi Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Paşa'nın ve Erzurum Valisi Hâmit Bey'in Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya çektikleri, durumu bildiren telgraflardır. 20-22 Kânunusâni 1337/ 20-22 Ocak 1921 tarihli ilk telgrafta Kâzım Paşa Mustafa Suphi ve 17 arkadaşının Kars'tan Erzurum'a trenle hareket ettiklerini bildirir (s. 31). 16 Kânunusâni 1337/ 16 Ocak 1921 tarihli ikinci belgede Vali, Erzurum'da halkın galeyana gelmesi sebebiyle Mustafa Suphi ve arkadaşlarını Trabzon'a göndereceğini bildirir (s. 39), altı gün sonra gönderdiği üçüncü telgrafta da Vali, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının halk tarafından tepki görmeleri sebebiyle Trabzon'a doğru devam ettiklerini belirtir (s. 49).

Trabzon'a doğru yoluna devam eden Mustafa Suphi ve arkadaşlarının başlarına ne geldiği bir süre ne okura yansıtılır ne de yetkili kişilerin telgraflarında bu konuya dair bir bilgi vardır. 14 Şubat 1921 tarihli telgrafında Trabzon Rus Konsolosu Bağirof, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Batum'da olmadıklarını ve hiçbir Sovyet

Rusya sahiline gelmediklerini ve Trabzon'da denizde boğulduklarına dair rivayetler olduğunu belirtir ve Trabzon valiliğine durumu sorar (s. 93). Trabzon Valisi Sabri Bey tarafından buna cevaben gönderilen 17 Şubat 1337/1921 tarihli telgraf III. Enternasyonal Heyeti'nden kimsenin Trabzon'a gelmediğini ve Trabzon'dan gitmediğini belirtir. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının bu şekilde askıda bırakılan akıbetini okur, Türkiye Komünist Fırkası Haricî Büro azalarından Ahmet Cevat Yoldaş'ın III. Enternasyonal'in Doğu Şubesi Müdürü ve Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti Riyaset Heyeti Azası Yoldaş Pavloviç'e gönderdiği mektupla öğrenir: "Onlar, 28 Kânunusâni'de Trabzon yakınlarında, vahşice öldürülerek denize atılmışlardır" (s. 115).

Mustafa Suphi ve arkadaşları kim tarafından öldürülmüştür? Türk solunun cevabını aradığı bu önemli soruda şüphe okları okurun zihninde ilk olarak Mustafa Suphi'yi Ankara'ya davet ettiği halde Mustafa Suphi Erzurum'da iken onun Ankara'ya geçmesini istemeyen Mustafa Kemal Paşa ve çevresine döner fakat yazar bu meseleye de iki taraftan açıklık getirir. Mustafa Kemal Paşa'nın masumiyeti ilk olarak Mustafa Kemal Paşa'nın zihninden verilir okura:

Enver'in mektuplarındaki üslup gittikçe küstahlaştı; bunda ağleb-i ihtimal, Bakû'da, arzu ettiği neticeyi alamayışı müessir oldu; Mustafa Suphi ve avanesinin katlinde, dahli olabilir mi? Vakıa biz de mumaileyhin, Ankara'ya vürudunu pek arzu etmiyorduk ama; Azerbaycan'a iadesi kifayet ederdi, böyle bir cinayet, Moskova'yla aramızda bir kara gölgedir ki, her iki tarafın da işine gelmez. (s. 168)

Yukarıdaki alıntı okur için Mustafa Kemal Paşa'yı zihninde aklaması ve şüphelerini Enver Paşa'ya çevirmesi için bir fırsattır. Nitekim ilerleyen alt bölümlerde Nâzım ve Vâlâ da Mustafa Suphi'nin öldürülmesi konusunda Enver Paşa'nın dahli olduğuna dair düşüncelere kapılırlar. Burada temel husus Mustafa Suphi'nin, Bakû'de 1920 Eylül'ünde yapılan Şark Milletleri Kurultayı'nda Enver Paşa'yı engelleyerek

Komintern'e giden yolda onun önünü tıkamasıdır. Bu durum bir iddia üzerinden okura sunulur:

İddia odur ki, komitacılıklarıyla maruf ittihatçılar, bunun intikamını Trabzon'da almıştır; Halil Paşa'nın, kurultay ertesinde, Enver Paşa'yı, Batum'da ağırladığı söyleniyor; tesadüf, 'Küçük Talât Bey de oralardaymış; Enver Paşa, Mustafa Suphi'yi de, 'yoldaşlarını'da, Karadeniz'in soğuk ve karanlık sularında boğdurtup; Cihan İslâm İhtilâli'ni, bu kere, Ruslara karşı yapmak üzere, Asya içlerine hareket eylemiş. (s. 389)

Yukarıda alıntıladığımız tüm tarihsel belgelere ve alıntılara rağmen Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Trabzon'da, Karadeniz açıklarında öldürülmesi olayı faillerin tespit edilmesi hususunda belgelere bağlanamamıştır. Bu konuda ismi kesin olarak bilinen kişi Trabzon'daki Kayıkçılar Kahyası Yahya Kahya'dır. Onun bu emri kimlerden aldığı ise kesin değildir, bu konuda yazar herhangi başka bir belgeye de yer vermez.

Enver Paşa'nın bu süreçte Ankara Hükümeti ile de arası iyi değildir. Bu durum okura belgeler üzerinden yansıtılır. Mustafa Kemal Paşa 22 Mayıs 1337/1921 tarihli telgrafında, Enver Paşa'nın Rusya dahilinde seyahat edeceğini belirtmesine karşın maksad ve istikameti meçhul bir seyahate çıktığını ve Anadolu'ya girmeye teşebbüs etmesi ihtimaline karşı tedbirli olunması gerektiğini bildirir (s. 124). Yazar, Enver Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 16 Temmuz 1337 (1921) tarihini taşıyan son mektubunu Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam*'ından alıntılar.

Mektubun son cümlesi de iplerin kopma noktasına geldiğini okura gösterir:

“Memlekete geleceğiz, işte o kadar!” (s. 185). Enver Paşa'nın çizdiği bu sert imaj bile başlı başına okuru düşündürmeye ve “karizmatik lider” Mustafa Kemal Paşa'ya yaklaştırmaya yeterlidir.

BÖLÜM 9

SONUÇ

Edebiyatın sanat, tarihin de bilim oluşundan yola çıkarsak, bu iki alan birbirinden tamamen bağımsız olarak görülebilir. Çünkü edebiyat, üreticisine istediği konuyu, kişiyi –bu kişi tarihsel bir karakter de olabilir– istediği gibi yaratabilme, yani kurmaca metinler oluşturabilme hakkı vaat eder. Buna karşın tarihçi geçmişte olmuş bir olayı, önemli tarihi kişiliklerin hayatlarını elindeki tarihsel kaynaklara dayanarak –belgede olanın dışına çıkmaksızın– verme mecburiyetindedir. Bu noktada iki alan birbirinden bağımsız görülmesine karşın edebiyat ve tarih çeşitli noktalarda birbiriyle kesişen, birbirine değen ya da belki yer yer birbirine benzeyen iki alandır aslında, çünkü tarihsel çalışmalar da aslında tarihçinin anlatma tekniği ve metni oluştururken kullandığı dil sebebiyle bir tür kurgu ile meydana gelir. Aslında tarih metni de edebiyat gibi dil aracılığıyla inşa edildiğinden, başka bir deyişle onu yazan tarihçinin üretim süzgecinden geçtiğinden bir tür kurmaca halini alır. Ayrıca tarihçinin kaleme aldığı, oluşturduğu ve geçmişi konu alan tarih metni her ne kadar “hakikate ulaşma” çabasında, hatta hakikat iddiasında olsa da geçmiş hiçbir zaman tam olarak bilinemez çünkü geçmiş; olmuş, bitmiş ve tekrarlanamazdır. Keith Jenkins’in (1997), “Geçmişte olanların ancak bir bölümü aktarılabilir ve hiçbir tarihçinin anlatımı geçmişe tam olarak karşılık gelmez” (s. 23) diyerek açıkladığı bu durum geçmişin hiçbir zaman tam anlamıyla bilinemeyeceğini, dolayısıyla tarihçinin tüm verileri nesnellik çerçevesinde aktarmasına rağmen her zaman geçmişe dair boşlukların kalacağını gösterir. Bir başka deyişle tarihçi geçmişte yaşanmış olayları, savaşları,

acıları, yani aslında geri getiremediği “geçmiş” aydınlatılabilme noktasında elindeki verileri nesnel olarak ifade etmeye çalışırken o boşlukları bırakmak zorundadır; bir yazarın ya da şairin böyle bir sorumluluğu yoktur.

Edebiyat ve tarihin kesiştiği önemli noktalardan biri tarihsel roman türüdür çünkü tarihsel roman tarihsel bir dönemi, olayı ya da karakteri sanatsal bir çerçevede merkeze alır. Tarihsel bir romanda romancının ele aldığı dönem, olaylar ya da tarihsel karakterler bir tarihçinin çalışmalarında incelediği dönemle benzerlikler taşır fakat roman yazarı ele aldığı konuyu tarihsel gerçeklere göre anlatmak zorunda değildir, tarihsel belgede anlatılamayanları, “boşlukları” istediği gibi doldurmakta, hayalindeki gibi kurgulamakta özgürdür. Romanını oluştururken tarihsel belgelere yer verebilir, hiçbir tarihsel belge kullanmaksızın ele aldığı tarihsel dönemi, tarihsel kişilikleri kurmacanın ona sunduğu olanaklarla dilediği gibi –belki tamamen uydurarak–anlatabilir ya da tarihsel belgeleri, savunduğu tezleri okura benimsetmek amacıyla bir dayanak olarak sunabilir. Bu noktada tarihsel romanlarda yer verilebilen “hakikat” iddiasındaki tarihsel belgeler, aslında kurmacanın sınırlarına girdiğinde edebi gerçekliğin inşası için kullanılan bir malzemeye dönüşür. Bu tez çalışmasında tarihsel belge ve kurmaca arasındaki ilişkiyi Attilâ İlhan’ın *Bıçağın Ucu* (1973), *Sırtlan Payı* (1974), *Yaraya Tuz Basmak* (1978), *Dersaadet’te Sabah Ezanları* (1981), *O Karanlıkta Biz* (1988), *Allah’ın Süngüleri: “Reis Paşa”* (2002) ve *Gazi Paşa: “...Ankara’dan Uçan Kuşlar!..”* (2006) romanlarından oluşan *Aynanın İçindekiler* roman dizisi üzerinden incelemeye çalıştım. Çalışmada Attilâ İlhan’ın *Aynanın İçindekiler* roman dizisini merkeze almamın sebebi, Attilâ İlhan’ın bu romanlarında 1909’dan 1960’a Türk siyasi, sosyal tarihini şekillendiren önemli olayları kurmaca karakterler ve olaylarla birlikte ajans, gazete veya radyo haberlerine, telgraflara, resmî yazışmalara, mektuplara, bildirilere, beyannamelere,

raporlara yer vererek kurmaca ve hakikat sınırını bulanıklaştırmasıdır. Bu çalışmada *Aynanın İçindekiler* roman dizisini oluşturan romanlarda yazar tarafından yerleştirilen tarihsel belgelerin, kurmacanın sınırlarına girdiğinde temsil ettiği gerçeklikten, bir başka deyişle iddia ettiği hakikatten sıyrılarak kendini nasıl konumlandığı, neye hizmet ettiği ve bunu nasıl yaptığı sorularını sormaya ve bu sorulara cevap aramaya çalıştım.

Bu çalışmada Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin seçilmesinin tek nedeni yazarın yakın dönem Türk tarihindeki önemli olayları bu romanlarda kurmacanın yanı sıra tarihsel belgeler üzerinden yansıtması değildi. Sebeplerden biri de roman dizisini oluşturan romanların tek bir türün sınırları içerisine yerleştirilememesidir. Jacques Derrida (1992), "The Law of Genre" makalesinde açıkladığı "tür yasasında" türsüz metnin olmadığını savunur; bir metnin herhangi bir türe ait olmadığını, bir ya da birden çok türe dahil olduğunu ama bu türlerden birine ait olmadığını ifade eder (s. 230). Derrida'nın temas ettiği bir metnin tek bir türe dahil edilememesi durumu *Aynanın İçindekiler*'de de dikkate değer bir olgu olarak karşımıza çıkar. Çalışmamıza konu olan roman dizisini oluşturan romanlar "nehir roman", "tarihsel roman", "çağ romanı" ve "tezli roman" özelliklerinin birkaçını aynı anda barındırabilmektedir. 1909'dan 1960'a kadar Türk siyasi tarihine damga vuran olayları tarihsel dönem olarak eksene alan *Aynanın İçindekiler* roman dizisi bu süreci "nehir roman" tanımına uyacak biçimde bir ailenin, topluluğun yaşamlarının belirli dönemlerini farklı romanlarda anlatarak, karakterler üzerinden romanları birbirine bağlar. *Bıçağın Ucu*'nda ön plandaki Halim ve Suat çifti, *Sırtlan Payı*'nda yerini Suat'ın dayısı Miralay Ferid'e bırakır. *Bıçağın Ucu*'nda 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin aktif rol alan "İhtilal Subayları"ndan olan Demir, *Yaraya Tuz Basmak*'ta Kore Savaşı'ndaki travmaları üzerinden 1960 askeri müdahalesine giden

süreçte ön plandadır. *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda Bacaksız Abdi Bey, eşi Neveser Hanım ve Münif Sabri Bey üzerinden Millî Mücadele dönemi ele alınırken *O Karanlıkta Biz*'de Neveser Hanım'ın kardeşi Ahmet Ziya Bey ve Neveser Hanım'ın oğlu Doğan üzerinden İkinci Dünya Savaşı yılları yansıtılır. Ayrıca Gülistan Satvet, Rosa ve Raşel Mizrahi, Marie Laure Oiselet, Jimmy Fowler gibi tipler de serinin birkaç romanında yer alan kurmaca tiplerdir.

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* roman dizisini oluşturan romanlar ağırlıklı olarak “tarihsel roman” olarak düşünülür fakat yazarın kurmacasına dahil ettiği tarihsel belgeler üzerinden içinde bulunduğu çağın problemlerine eleştirel bir bakış getirmesi yönüyle özellikle *Bıçağın Ucu*, *Sırtlan Payı* ve *O Karanlıkta Biz* aynı zamanda “çağ romanı” sınırlarına da yaklaşır. Yazar, yaşadığı dönem itibariyle tanıklık ettiği 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sürecinde sivil aydınlar üzerindeki baskıyı *Bıçağın Ucu*'nda, Kurtuluş Savaşı'nda aktif rol alan emekli asker Miralay Ferid'in bakış açısı üzerinden 1960 askeri müdahalesini *Sırtlan Payı*'nda, İkinci Dünya Savaşı süreci Türkiye'sinde sol gruplar üzerinde artan baskıyı *O Karanlıkta Biz*'de tarihsel belgelerle ele almaya çalışır.

Attilâ İlhan, *Aynanın İçindekiler* roman dizisinde, ele aldığı tarihsel dönemleri okurun gözünde tarihsel belgeler kullanarak daha somut hale getirmesine karşın romanlarında yer verdiği tarihsel belgelere daha da önemli bir misyon yükler: savunduğu teze dayanak oluşturarak tezini meşrulaştırma. Bu bağlamda tek bir türe dahil edilemeyen romanları aynı zamanda “tezli roman” özelliği de taşır. *Bıçağın Ucu*'nda 27 Mayıs askeri müdahalesine giden süreçte Demokrat Parti ve Menderes iktidarı eleştirilir. *Sırtlan Payı*'nda 27 Mayıs askeri müdahalesinin Kurtuluş Savaşı'ndan farklı olarak halkın desteğini arkasına almayan bir hareket olduğu ve bu darbenin arkasında Amerika'nın olduğu tezi öne sürülür. *Yaraya Tuz Basmak*'ta Kore

Savaşı'nın da 1960 askeri müdahalesinin de arkasında Amerika'nın olduğu, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda meşrutiyet döneminden Millî Mücadele'ye evrilen süreçte Almanlarla ve İngilizlerle ilişkilerin ekonomik bağımsızlığı zedelediği ve sömürgeciliğin Osmanlı'nın son dönemlerinde ekonomi üzerinden başlayıp daha sonra Osmanlı siyasi bağımsızlığına uzandığı tezi öne sürülür. *O Karanlıkta Biz*'de İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde sol gruplar üzerindeki baskı anlatılırken *Allah'ın Süngüleri*: “*Reis Paşa*” ve *Gazi Paşa*: “...*Ankara'dan Uçan Kuşlar!*..”da Çerkes Ethem'in hainliği, Türk-Sovyet yakınlaşması ve Mustafa Suphi'nin öldürülmesi üzerine tezler savunulur.

Aynanın İçindekiler roman dizisinde tarihsel belgeler üzerinden hakikat-kurmaca salınımını incelediğim tezin tarih, tarihsel roman, tarihsel romanda gerçeklik, tezli roman, çağ romanı ve nehir roman kavramlarını ve bu kavramın *Aynanın İçindekiler* roman dizisini oluşturan romanlarla ilişkilenişini içeren giriş bölümünden sonra diziyi oluşturan romanlarda tarihsel belge kullanımını tek tek incelemeye çalıştım. Dizinin tüm romanlarında kullanılan tarihsel belgelerin çoğunun bir yandan yıl/ay adları üzerinden verilen bölümlerin açılış ve kapanışlarını yapmakta, diğer taraftan olay örgüsünün geçtiği zaman diliminin daha iyi anlaşılmasını sağlayan tarihsel altyapıyı sunmakta olduğunu örneklerle göstermeye çalıştım.

İkinci bölümde, *Bıçağın Ucu* romanında, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine giden sürecin, DP iktidarına eleştirilerin, Menderes yanlısı olmayan kişilerin baskı altındaki yaşayışlarının Suat ve Halim çifti ekseninde, tümü bölüm açılış ve kapanışlarını yapan ve tamamı gerçek olan toplam 10 tarihsel belge üzerinden ele alındığını ifade ettim. *Sırtlan Payı*'nı merkeze alan üçüncü bölümde, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine giden sürecin Millî Mücadele dönemi subaylarından Miralay

Ferid'in zihninde geri dönüşlerle Millî Mücadele süreciyle ilişkilendirilebilecek biçimde tarihsel altyapıyı okura sunan ve zamansal atlamaları okurun daha iyi algılamasını sağlayan gazete, dergi veya radyo haberi, bildiri türünde 26 gerçek tarihsel belge üzerinden yansıtıldığını ifade etmeye çalıştım. Cumhuriyet'in kurucu kadrolarına olan bağlılığı Millî Mücadele döneminden başlayan Miralay Ferid'in Menderes karşıtlığının, 1960'taki askeri müdahaleyi başta desteklemesine sebep olurken ordunun yönetime el koymasından sonra da beklediği sonuçlara ulaşamadığını ve asıl ihtilalin 1919'da halkın da benimsediği Millî Mücadele'nin olduğunu anlaması ve bu bağlamdaki söylemlerinin de kullanılan tarihsel belgeler tarafından meşrulaştırıldığını gösterdim.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, serinin üçüncü romanı *Yaraya Tuz Basmak* ile 1950'deki Kore Savaşı'ndan 1960'taki askeri müdahaleye uzanan 10 yıllık sancılı süreci; iki olayda da aktif rol üstlenen asker Demir Çukurcalı'nın inandığı her şeyi sorgulaması, Kore'de de 1960 askeri müdahalesinde de hiçbir şeyin düşündüğü gibi olmadığını ve bu iki sürecin de Amerika'ya yaradığını anlaması ve hiç kimseye, hiçbir şeye ait olamama hissi üzerinden her şeye yabancılaşması ekseninde, tarihsel belgeleri inceleyerek kurmaca ile tarihsel belgelerin temsilcisi olduğu "hakikat" arasındaki geçişliliği aktardım. Bölüm aralarına yerleştirilen ve çoğunlukla bölüm açılış ve kapanışını yapan, bununla birlikte tarihsel atmosferi okura sunan ve öte yandan karakterin söylemlerini destekleyen gazete manşetleri, radyo haberleri gibi toplam sekiz gerçek belge ve yazar tarafından kurmacanın inandırıcılığını artırmak amacıyla oluşturulan ve gerçek olmayan bu dört belge ile hakikat ve kurmaca arasındaki gidiş gelişleri üzerinde durdum.

Serinin dördüncü romanı *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda; 1908'de meşrutiyetin ilanından Millî Mücadele dönemine uzanan süreçte İttihat ve

Terakki'deki Alman hayranlığı, Osmanlı'nın ekonomik bağımsızlığını yitirmesiyle ülkenin bir tür sömürge konumuna gelmesi anlatılır. Millî Mücadele'nin Meşrutiyet döneminden filizlenmeye başlayan sömürgeciliğe ve emperyalist güçlere karşı başlatılması, Bacaksız Abdi Bey ile onun karşısında ulusal mücadeleyi destekleyen Münif Sabri Bey ve Neveser Hanım ekseninde anlatılır. Çalışmanın *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nı içine alan beşinci bölümünde, romanda hakikat ile kurmaca arasındaki sınırdaki duran 22 tarihsel belgenin bölüm açılış ve kapanışlarını yapma, tarihsel altyapıyı vererek savunulan teze temel oluşturma işlevlerine örnekler üzerinden değindim. *O Karanlıkta Biz*'de ise İkinci Dünya Savaşı'nın olduğu 1940'lı yıllarda, Türkiye'nin savaş dışı kalabilme çabalarının ülkedeki sonuçları, İnönü dönemi tek parti iktidarında savaş yıllarında faşizmin ülkede yaygınlaşmasıyla sol gruplar üzerinde artan baskı anlatılır. Çalışmanın altıncı bölümü *O Karanlık'ta Biz*'de; 1940'lı yıllarda ülkede yaygınlaşan faşist baskının kurmaca düzlemde Ahmet Ziya ve yeğeni Doğan ekseninde görüldüğünü, tarihsel düzlemde ise bölüm aralarına yerleştirilen 22 tarihsel belgenin okura hem tarihsel altyapıyı, devrin önemli olaylarını olay örgüsüyle iç içe görme imkânı sunduğunu hem de zamansal geçişleri okurun daha kolay anlamasını sağladığını bu belgelerden örneklerle ortaya koydum.

Millî Mücadele dönemini zaman olarak alan ve serinin son iki romanı olan *Allah'ın Süngüleri: "Reis Paşa" ve Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."* çalışmamın yedinci ve sekizinci bölümlerini oluşturdu. Lukács (2008), tarihsel romanlarda, bir tarihsel dönemdeki değişimin "dünya-tarihsel" bireyler yerine o değişimi deneyimleyen "vasati karakterler" (ss. 42-44) ile anlatılması gerektiğini savunur. Attilâ İlhan'ın, *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin ilk beş romanında bu çizgiye bağlı kaldığı görülürken dizinin son iki romanında karakterlerin neredeyse tamamının tarihsel figürler olduğu dikkate değer bir noktadır, üstelik bu iki romanın

başkarakteri Mustafa Kemal Paşa'dır. Romanların karakterlerinin yaşamış kişiler olması, bu iki romanı dizinin diğer romanlarından ayıran tek özellik değildir. Serinin son iki romanında yer verilen tarihsel belgelerin miktarı ilk beş romana kıyasla oldukça fazladır: *Bıçağın Ucu*'nda 10, *Sırtlan Payı*'nda biri kurmaca toplam 27 belge, *Yaraya Tuz Basmak*'ta dördü kurmaca toplam 12 belge, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda biri kurmaca toplam 23 belge, *O Karanlıkta Biz*'de toplam 21 tarihsel belgeye yer verilirken *Allah'ın Süngüleri: "Reis Paşa"*da 50, *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*da ise toplam 59 tarihsel belge bölüm ve alt bölüm aralarına yerleştirilmiştir. Birbirinin devamı olan son iki romanda tarihsel belge kullanımındaki bu artışın sebeplerini tarihsel belgeler üzerinden incelemeye çalıştım. *Allah'ın Süngüleri: "Reis Paşa"*da ve *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*da kullanılan tarihsel belgelerin miktarındaki artışın bu romanların başkarakterinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa olmasıyla ilişkilenebileceğini fakat bu artışın sadece karakter seçimine bağlanamayacağını romanlarda ortaya konan tezler üzerinden göstermek istedim. Bu iki romanda yazarın Çerkes Ethem, Millî Mücadele döneminde Sovyetlerle kurulan yakınlık, TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikiyle Komünist parti kurulması, Mustafa Suphi'nin Trabzon'da öldürülmesi gibi Millî Mücadele döneminin pek anlatılmayan kısımlarına belirli tarihsel belgeler üzerinden değindiğinden bahsettim. Yazarın, Çerkes Ethem'in TBMM'ye karşı Anadolu'da patlak veren isyanları bastırma noktasında büyük başarılar gösteren Kuva-yı Seyyare Komutanı iken düzenli ordunun kurulmasına sıcak bakmaması, İsmet Paşa ile anlaşamaması, kardeşlerinin de onu etkilemesiyle 61.fırkaya karşı taarruza geçtiğini, daha sonra Yunanlılara iltica ederek "vatan haini" olduğu tezini, *Nutuk* gibi önemli kaynaklar üzerinden okura yansıttığını romandaki tarihsel belgelerle ilişkilendirdim.

Emperyalist güçlere karşı TBMM'nin Moskova ile yakınlık kurması sonucu komünizmin ülkede yayılmaya başlaması ve TBMM'nin bu hareketi kontrol altında tutma, Sovyetlerle ilişkileri geliştirme amacıyla mecliste bir komünist fırkanın oluşumunu desteklemesi de tarihsel belgeler üzerinden savunulur. Ayrıca TBMM'nin Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilmesi noktasında yararlı olabileceği düşüncesiyle Bakü'de ilk Türkiye Komünist Fırkası'nı kuran Mustafa Suphi'yle iletişim kurması, Komünist hareketin Millî Mücadele'nin bekası için bir problem halini alması ile TBMM hükümetinin Mustafa Suphi'den uzaklaşması da tarihsel belgeler üzerinden aktarılmıştır. *Allah'ın Süngüleri: "Reis Paşa"*da Mustafa Suphi'nin Trabzon sahillerinde öldürüldüğü bilinmez, bu durum *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*da tarihsel belgeler üzerinden okura sunulur; böylece okur dönemin tarihine dair bir olayı telgraf ve yazışmalardan öğrenir. Bu noktada tarihsel belgeler dönemin tarihsel altyapısını tam anlamıyla okura sunar. Ayrıca öldürülen Mustafa Suphi ve arkadaşlarının failleri hakkında da yazar tezini –bu defa bir kaynağa dayanmaksızın– açıkça ifade eder: Mustafa Suphi'yi Mustafa Kemal Paşa'nın çevresi değil, Enver Paşa öldürtmüştür.

Yazarın Çerkes Ethem'in "hain" olduğu tezine *Allah'ın Süngüleri: "Reis Paşa"*da ikna edilen okur, *Gazi Paşa: "...Ankara'dan Uçan Kuşlar!.."*da da kapağı açar açmaz Çerkeslerin Yunan güdümünde bir devlet kurmak istediğine dair bir beyanname görerek Mustafa Kemal Paşa ve çevresinin bir yanda emperyalistlerle diğer yanda da içerideki saltanat veya manda yanlıları ile savaştığı tezini de yine tarihsel belgeler üzerinden okura yansıtır. Böylece hakikat iddiasındaki tarihsel belgeler yazarın savunduğu tezlere en büyük dayanak olarak romanlardaki yerini alır. Bir anlamda kurmaca metne sokulan tarihsel belgeler romanların olay örgüsünün

temellendiği kurmaca zeminin altını oymak yerine, kurmacayı belgelerin kendini konumlandırığı tarihsel gerçeklikle karşılıklı bir etkileşime sokar.

Sonuç olarak Attilâ İlhan, *Aynanın İçindekiler* roman dizisinde kurmaca eser ortaya koyduğunu dizinin tüm romanlarının başında o meşhur epigrafında ifade eder. Buna karşın romanların tümünde birtakım tezler savunur ve savunduğu tezleri gazete, ajans haberleri, bildiriler, telgraflar, mektuplar, beyannameler gibi tarihsel belgelere dayandırır. Belgelere dayanması yönüyle okurunda tarihçi gibi hareket ettiği izlenimini yaratabilir, buna karşın aslında yazar kurmacanın sınırlarında olduğunu o meşhur epigrafında ifade eder. Fakat kurmaca bir eser ortaya koyması yazarın her daim kurmaca sınırlarında durduğunu göstermez. Bu tezin amacı, Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* roman dizisinde edebiyatın ona verdiği izinle yarattığı kurmaca dünyaya, dış dünyadan olay örgüsüne dahil ettiği tarihsel belgelerle hakikat-kurmaca sınırlarını ne denli keşitirdiğini, hatta sınır ihlalleriyle bu sınırı ne ölçüde zorladığını ve muğlak hale getirdiğini tarihsel belgelerin romanların olay örgüsünde nasıl konuşlandığı üzerinden açıklamaktı. Dilerim bu çalışma edebiyat ve tarihin birbirinden ne kadar bağımsız olduğu düşünülse de aslında iki alanın birbirini desteklediğini, beslediğini ve aynı düzlemde var olabildiğini, bu anlamda hakikat-kurmaca sınırının keşitbilirliğini yansıtabilir.

(See Appendix A for an extended abstract.)

EK A

UZUN ÖZET (EXTENDED ABSTRACT)

Literature is a branch of art that does not claim reality. Literature creates its own reality and it is called fiction. A poet or a writer has the right to create what she or he wants. However, the historian cannot build its own reality. The historian must find what happened in the past and present them objectively. In this context, the historian can claim the truth based on the documentation. But can the work produced by the historian represent the truth? We can get an answer to the question from this perspective. The text produced by the historian also transforms because it is created via language. In other words, the text is passed through a production filter. In other words, since the historical text is created with the language, the historical text goes through a fiction process whether (s)he wants it or not. Therefore, history and literature should not be seen as separate areas. The most fundamental point where history and literature intersect is the historical novel because a writer of a historical novel can approach a historical era or an event by using the opportunities that fiction presents him/her. The space which a historian needs to leave in his/her work, the historical novelist can fill it as (s)he pleases. The main question I would like to ask in this thesis study is whether the truth can be claimed in a historical novel. What is the position of the fiction against the truth? If a document is used in a historical novel, what kind of effect does it have on the balance between the truth and fiction? I wanted to ask these questions through Attilâ İlhan's *Aynanın İçindekiler* which consists of seven novels, because historical documents such as the newspaper, magazine, agency or radio news, articles, telegrams, letters, papers, declarations etc.

were included in fiction. Here, the claim is that historical documents placed to the fiction give rise to a kind of border war between truth and fiction. At the beginning of his novels, Attilâ İlhan gives place to an epigraph which remarks that the things told have no relation with real people and real events, that the writer saw them in a mirror and that the mirror was smoky. In contrast, the historical documents in the novels cause the reader to question this balance between truth and fiction, because he puts forward many theses by using these historical documents.

In this study, I examined the function of historical documents, the length of documents, the type of documents, the authenticity and the source of the documents in the *Aynanın İçindekiler* series of novels. The result of this study is that the documents are mostly used to reflect the characteristics of the historical period and that they are used to provide the historical infrastructure to the reader, as well as I can say that the opening and closing of the chapters were made with historical documents. However, in these novels, Attilâ İlhan did not use historical documents for only indicating the flashback and flashforwards. There are also some theses that he claimed in this series of novels. These theses are presented on an actual historical document axis.

The purpose of this study was to see the position of historical documents in these novels through the features of historical documents, such as length. But especially in the last two novels of *Aynanın İçindekiler*, the amount of the historical documents has increased much in contrast with the other novels of this series of novels. Here, it is not wrong to claim that the author passes from the nationalist line to the idealism in his last two novels of this series. Unlike the typical narrations of the Turkish Independence War, the author has connected the debated subjects of the

period, such as Çerkes Ethem, Mustafa Suphi, to some theses through historical documents.

In this study, I tried to demonstrate the mutual interaction between the historical document and fiction, the ambiguity of the boundaries, the possibility of concurrency through the Attilâ İlhan's *Aynanın İçindekiler* series of novels. In this thesis, I wanted to express that there could be violations between the reality of historical documents and the boundaries of the fictional world of literature. I also tried to explain that these boundaries could intersect. As a result, the historical documents open a door to a world in which both the historical and fictional level may exist together despite its including the reality of the outside world, its feeding the fiction-truth ambiguity and its forcing this limit.

EK B

BİÇAĞIN UCU'NDA TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI

Belgenin başlığı	Belgenin işlevi	Belge uzunluğu	Belge türü	Belgenin gerçekliği	Belgenin kaynağı
Bursa'da konuşan İnönü erken seçim istedi. (Ocak 1960)	Birinci bölüm açılışı	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Bursa (özel) kaynak belirtilmemiş
Said-i Nursi'nin Doğu illeri valilerine mektubu açıklandı. (Ocak 1960)	Birinci bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
İnönü'nün Konya ziyareti hadiseli geçti. (Şubat 1960)	İkinci bölüm açılışı	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Konya (özel) kaynak belirtilmemiş
İnönü, ABD Büyükelçisi Warren'i yemeğe çağırdı. (Şubat 1960)	İkinci bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
Giriş kartlarını İnönü'nün imzaladığı binden fazla üniversiteli genç CHP'ye kaydını yaptırdı. (Mart 1960)	Üçüncü bölüm açılışı	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	İstanbul (özel) kaynak belirtilmemiş
İnönü'nün kabulleri tepki uyandırdı. (Mart 1960)	Üçüncü bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	İstanbul (özel) kaynak belirtilmemiş
Meclis Tahkikat Komisyonu ilk kararları açıklandı. Siyasi Toplantı yasağı kondu, Meclis müzakereleri başında yayımlanamayacak. (Nisan 1960)	Dördüncü bölüm açılışı	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
Öğrenci hareketlerinin arkası alınamıyor. (Nisan 1960)	Dördüncü bölüm kapanışı	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	İstanbul (özel) kaynak belirtilmemiş
Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'e aniden izin verildi. (Mayıs 1960)	Beşinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
'Düşük' Başbakan Menderes Kütahya'da yakalandı. (Mayıs 1960)	Beşinci bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Kütahya (özel) kaynak belirtilmemiş

EK C

SIRTLAN PAYI'NDA TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI

Belgenin başlığı	Belgenin işlevi	Belge uzunluğu	Belge türü	Belgenin gerçekliği	Belgenin kaynağı
İki günde İzmir'de 63 DP'li tutuklandı. (5 Temmuz 1960)	Bölüm açılışı	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	İzmir (özel) kaynak belirtilmemiş
İnkılap Hükümeti 'düşük' liderlerin yolsuzluklarını açıkladı. (10 Temmuz 1960)	Tarihsel bağlamı sunmak	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
Amerika; Muş-Tatvan demir yolu için 6 milyon dolar veriyor. (14 Temmuz 1960)	Tarihsel bağlamı sunmak	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Washington USIS (US Investigation Services)
Türkiye'nin iktisadî istikrarı için bütün dünya yardım teklif ediyor (15 Temmuz 1960)	İlk bölüm kapanışı	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
Davetiye (vatani parçalayanlara karşı yapılacak mitinge çağrı) 29 Mayıs 1335/1919)	İkinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Miting çağrısı	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Ahaliye Beyanname (4 Haziran 1335/1919)	Tarihsel bağlamı sunmak	Yarım sayfadan uzun	Beyanname	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Darülfünun gençlerinin sadrazamdan talepleri (6 Haziran 1335/1919)	Tarihsel bağlamı sunmak	Yarım sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	İstanbul (özel) kaynak belirtilmemiş
Fiyatlar süratle yükseliyor. (Haziran 1335/1919)	Tarihsel bağlamı sunmak	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	<i>Ticaret-i Umumiye</i> mecmuası
İngiliz Generali emrediyor: "Mustafa Kemal'i geri çağırınız!" (7 Haziran 1335/1919)	Tarihsel bağlamı sunmak	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	İstanbul (özel) kaynak belirtilmemiş

Ramazan şerif münasebetiyle büyük müsamere (12 Haziran 1335/1919)	İkinci bölüm kapanışı	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
İzmir’de Harb Okulu bir ihtar yürüyüşü yaptı. (3 Temmuz 1960)	Üçüncü bölüm açılışı	Yarım sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	İzmir(özel) kaynak belirtilmemiş
Amerika dün 1 milyar lira hibede bulundu. (5 Temmuz 1960)	Tarihsel bağlamı ve savunulan tezi sunmak	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
Hazineye yardım kampanyası devam ediyor. (12 Temmuz 1960)	Tarihsel bağlamı ve savunulan tezi sunmak	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara A.A.
İstanbul’daki bağışlar (7 Temmuz 1960)	Tarihsel bağlamı ve savunulan tezi sunmak	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Piyasada itimad yaratılacak. Yeni faiz hadleri ilan edildi. (10 Temmuz 1960)	Tarihsel bağlamı ve savunulan tezi vermek	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara AA
Hükümet programı açıklandı. (12 Temmuz 1960)	Tarihsel bağlamı ve savunulan tezi vermek	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
Cemiyet Haberleri (17 Temmuz 1960)	Üçüncü bölüm kapanışı	Bir buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Amerikan Yardım Heyeti Başbakanı’nın beyanâtı: “Türkiye’yi medeni hale getirmek için 100.000 Amerikalı kifayet eder. (29 Ağustos 1335)	Dördüncü bölüm açılışı	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	Paris (özel) kaynak belirtilmemiş
İngiliz mandası için imza toplanıyor (3 Eylül 1335)	Tarihsel bağlamı vermek	Bir buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	İstanbul (özel) kaynak belirtilmemiş
Sivas Kongresi’nde manda meselesi tartışıldı. (9 Eylül 1335)	Tarihsel bağlamı vermek	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	Sivas (özel) kaynak belirtilmemiş
Sivas Kongresi kat’i kararını aldı. Anadolu, Payitaht ile bütün irtibatını kesti. (13 Eylül	Tarihsel bağlamı vermek	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	Sivas (özel) kaynak belirtilmemiş

1335)					
Damat Ferid Paşa Hükümeti istifa etti. (1 Ekim 1335)	Dördüncü bölüm kapanışı	Yaklaşık bir sayfa	Haber	Gerçek belge	İstanbul (özel) kaynak belirtilmemiş
235 general emekliye ayrıldı. (4 Ağustos 1960)	Beşinci bölüm açılışı	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
İki bin subay emekliye ayrılıyor. (7 Ağustos 1960)	Tarihsel altyapı sunma ve karakterin söylemlerini meşrulaştırma	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
Gürsel: “İnönü ile fikir birliği halindeyiz.” dedi. (8 Ağustos 1960)	Tarihsel altyapı sunma ve karakterin söylemlerini meşrulaştırma	Bir buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	İstanbul (özel) kaynak belirtilmemiş
Gürsel, “Seçim 27 Mayıs’ta.” dedi. (9 Ağustos 1960)	Tarihsel altyapı sunma ve karakterin söylemlerini meşrulaştırma	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	İstanbul (özel) kaynak belirtilmemiş
Acı Bir Kayıp: Ferit İbulak vefat etti.	Beşinci bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Vefat haberi	Kurmaca belge	

EK D

YARAYA TUZ BASMAK'TA TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI

Belgenin Başlığı	Belgenin işlevi	Belge uzunluğu	Belge türü	Belgenin gerçekliği	Belgenin kaynağı
VIII. Amerikan Ordusu Komutanı General Walker'ın sözü	İlk bölüm açılışı	İki paragraf	Siyasi demeç	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
9. Amerikan Kolordusu Komutanlığından Türk Tugayı Komutanlığına	İlk bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Telgraf	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Madalya beratıdır: Amerika'nın Üsteğmen Demir Çukuralı'ya (Silver Star) madalya beratı	İkinci bölüm kapanışı	Bir sayfa	Madalya beratı	Kurmaca belge	
Gazeteci Ümid Ersoy ve temasları hakkında	Üçüncü bölüm açılışı	İki buçuk sayfa	Gazete yazısı	Kurmaca belge	<i>Birlik</i> gazetesinden İrfan (Belge kurmaca olduğundan kaynak gerçek değildir.)
Gazeteci Ümid Ersoy ve siyasi münasebetlerine dair	Olay örgüsünü destekleme	İki buçuk sayfa	Gazete yazısı	Kurmaca belge	<i>Birlik</i> gazetesinden İrfan (Belge kurmaca olduğundan kaynak gerçek değildir.)
DP Grubu, hükümeti istifaya mecbur etti.	Tarihsel altyapıyı verme	Bir buçuk sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
İnönü Amerikan Dostluğuna Sahip Çıktı.	Tarihsel altyapıyı verme	Bir buçuk sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
Başbakan Menderes, Kruşçov'la Buluşacak.	Dördüncü bölüm açılışı	Bir buçuk sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Ankara (özel) kaynak belirtilmemiş
"Menderes politikasını değiştirmedeği takdirde, olayların nasıl gelişeceği bilinemez."	Dördüncü bölüm açılışı	Bir cümle	Haber	Gerçek belge	<i>New York Times</i>
Darbe bildirisi, 27 Mayıs 1960 saat 04.36	Tarihsel altyapıyı verme	Yarım sayfa	Bildiri	Gerçek belge	İstanbul Radyosu
Dışişleri Bakanlığına Sarper'in getirilmesi	Beşinci Bölüm kapanışı	Bir cümle	Haber	Gerçek belge	Sulzberger
Binbaşı Demir Çukurcalı'nın emeklilik belgesi	Altıncı bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Belge	Kurmaca belge	

EK E

DERSAADET’TE SABAH EZANLARI’NDA TARİHSEL VE

KURMACA BELGE KULLANIMI

Belgenin başlığı	Belgenin işlevi	Belge uzunluğu	Belge türü	Belgenin gerçekliği	Belgenin kaynağı
İzmir, nihayet Yunan oldu. (15 Mayıs 1919)	Birinci bölüm açılışı	İki sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Atina Reuter
Çiçek yağmuru altında (15 Mayıs 1919 10.30)	Birinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Gazeteden alınan telgraf	Gerçek belge	<i>Le Messenger d’Athene</i>
Dersaadet’te tevkifat devam ediyor.	Tarihsel altyapıyı vermek	Bir buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	Dersaadet (Hususi), kaynak belirtilmemiş
Sultanahmet mitingine yüz bin kişi iştirak etti. (23 Mayıs 1919)	Tarihsel altyapıyı vermek	İki buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	Dersaadet (Hususi), kaynak belirtilmemiş
İngiliz sermayesi Memalik-i Mahrusa’daki Alman ve Avusturya sermayesinin yerine mi geçecek?	Tarihsel altyapıyı ve savunulan tezi vermek	Bir sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Londra Reuter
Türk milletinin de yaşamaya hakkı vardır.	Birinci bölüm kapanışı	Bir sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Paris Havas
Başlıksız belge ¹⁴	İkinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Kitap alıntısı	Gerçek belge	R.W.Seton-Watson- <i>The Rise of Nationality In the Balkans</i>
Başlıksız belge (Manyasizade Refik Bey’in demeci-20.08.1908)	İkinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Gazeteye verilen demeç	Gerçek belge	Paris- <i>Le Temps</i>
Başlıksız belge	İkinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Biyografiden alıntı	Gerçek belge	Harold Armstrong- <i>Grey Wolf: Mustafa Kemal, an Intimate Study of¹⁵ a Dictator</i> , 1932
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı ve	Yarım sayfa	Tarih-araştırma	Gerçek belge	Ahmet Bedevi Kuran- <i>İnkılâp</i>

14 Tablolarda “başlıksız belge” ifadesiyle kastedilen, tarihsel belgenin başlıksız oluşudur. Yazar tarafından daha iyi anlaşılması için eklenen başlıklar belge türü kısmında verilmiştir.

15 Bu kaynak romanda *Mustafa Kemal, an Intimate Study ou a Dictator* olarak verilmiş; yazım yanlış, bu tezde yukarıda yazıldığı gibi düzeltilerek verilmiştir.

	savunulan tezi vermek				<i>Tarihimiz ve Jöntürkler</i> , 1945
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı ve savunulan tezi vermek	Yarım sayfa	Dr.Rohrback'ten alıntı	Gerçek belge	Edward Mead Earle- <i>Bağdat Demiryolu Savaşı</i> , 1923 ¹⁶
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı vermek	Yarım sayfa	İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisine gizli talimat	Gerçek belge	İngiltere Hariciye Nazırı E.Grey, kaynak belirtilmemiş
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı vermek	Yarım sayfa	Kaiser II. Wilhelm'in sözleri	Gerçek belge	Kon Von Metternich, 14 Ağustos 1908
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı vermek	Yarım sayfa	Telgraf	Gerçek belge	Lothar Rathmann- <i>Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi</i> , 1976
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı vermek	Yarım sayfa	Şansölye Bülow'un Türkiye'de görevlendirilen General Von der Goltz'a verdiği direktif	Gerçek belge	Şansölye Bülow, kaynak belirtilmemiş
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı vermek	Bir buçuk sayfa	1908 Mayıs'ında İttihât ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır'daki yabancı devlet konsolosluklarına -Rusya hariç- gizlice dağıttığı lâyiha	Gerçek belge	İttihât ve Terakki Cemiyeti Manastır Heyet-i Merkeziyesi, 1324
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı vermek	Bir buçuk sayfa	1908'de meşrutiyeti ilan eden nutuk	Gerçek belge	Manastır Mekteb-i Harbiyesi Müdürü Binbaşı Vehbi, 10 Temmuz 1324/ 1908 Perşembe günü, Manastır'da, 'hürriyet'i ilân eden 'nutuk'tan
Selânik Amele Cemiyeti	İkinci bölüm kapanışı	İki sayfa	Amele Beynelmileli Heyet-i Merkeziyesi Riyasetine mektup	Gerçek belge	Selânik Amele Cemiyeti 20.06.1909, alınan kaynak belirtilmemiş
Dersaadet amelesi ilk büyük mitingini yaptı.	Üçüncü bölüm açılışı	Üç buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	Dersaadet (Hususi), kaynak belirtilmemiş
İstanbul ahalişi dün fırınlara hücum etti.	Tarihsel altyapıyı vermek	İki sayfa	Haber	Gerçek belge	Dersaadet (Hususi), kaynak belirtilmemiş
Sabık Amerikan	Tarihsel	Bir buçuk sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	New York

16 Romanda yer verilen bu kaynağın yazarı Edward Wead Earile olarak geçmektedir; yazım yanlış, yukarıda yazıldığı gibi düzeltilerek verilmiştir.

Sefir-i Kebiri, mandat mevzuunda Wilson'a muhtıra verdi.	altyapıyı vermek				Reuter
Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya vürud etti.	Tarihsel altyapıyı vermek	Bir buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	Ankara (Hususi), kaynak belirtilmemiş
Matbuat âleminin elim ziyar: Muharrir Münif Sabri hunharca katledildi.	Üçüncü bölüm kapanışı	Bir buçuk sayfa	Haber	Kurmaca belge	

EK F

O KARANLIKTA BİZ'DE TARİHSEL VE KURMACA BELGE KULLANIMI

Belgenin başlığı	Belgenin işlevi	Belge uzunluğu	Belge türü	Belgenin gerçekliği	Belgenin kaynağı
Başlıksız belge	Bölüm öncesi tarihsel konjonktürü verme	Bir buçuk sayfa	Tüzük değişikliği gerekçesi	Gerçek belge	Cumhuriyet Halk Partisi Olağanüstü Kurultayı, 26 Aralık 1938
Başlıksız belge	Birinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Gazete yazısı	Gerçek belge	Nadir Nadi, <i>Cumhuriyet</i> , 30 Temmuz 1940
Başlıksız belge	Birinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Gazete yazısı	Gerçek belge	Nadir Nadi, <i>Cumhuriyet</i> , 31 Temmuz 1940
Türkiye'de iktisadi darlık hüküm sürüyor.	Tarihsel altyapıyı vermek	Bir buçuk sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Berlin- DNB Ajansı, 1940
"Önümüzde insanlık için uzun acılı devirler olabilir." İsmet İnönü: "Dış politikamızda değişiklik olmamıştır!.."	Tarihsel altyapıyı vermek	Bir buçuk sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Ankara, AA, 1940
Başlıksız belge İngiltere Büyükelçisinin Türk-Sovyet ilişkileri üzerine görüşleri (Kasım 1940)	Tarihsel altyapıyı vermek	Bir sayfa	Tarih-araştırma	Gerçek belge	Feridun Cemal Erkin, <i>Türk/Sovyet İlişkileri</i>
Başlıksız belge Alman Büyükelçisi Von Papen ile Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun görüş birliğine vardığı konular (2 Aralık 1940)	Birinci bölüm kapanışı	Bir sayfa	Tarih-araştırma	Gerçek belge	Johannes Glasneck, <i>Türkiye'de Faşist Alman Propagandası</i>
Başlıksız belge	İkinci bölüm açılışı	Bir buçuk sayfa	Türk/Alman Dostluk Antlaşmasını Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun TBMM'ye takdim konuşması, 25 Haziran 1941	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Başlıksız belge	İkinci bölüm açılışı	Bir cümle	Gazete yazısı	Gerçek belge	M.Zekeriya Sertel, <i>Tan</i> , 26 Haziran 1941
Başlıksız belge	İkinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Gazete yazısı	Gerçek belge	Yunus Nâdi, <i>Cumhuriyet</i> , 27 Haziran 1941

Dışişleri Bakanlığına, Berlin	İkinci bölüm açılışı	Dört sayfa	Gizli yazı	Gerçek belge	Papen, Alman Elçiliği, Gizli/Tarabya, 5 Ağustos 1941
Weizsacker'den Ribbentrop'a	İkinci bölüm kapanışı	Bir sayfa	Gizli yazı	Gerçek belge	Weizsacker, Berlin, Gizli Kopya, 5 Ağustos 1941
Başlıksız belge	Üçüncü bölüm açılışı	Bir sayfa	Gazete yazısı	Gerçek belge	Ahmet şükrü Esmel, <i>Ulus</i> , 1 Eylül 1941
Başlıksız belge	Üçüncü bölüm kapanışı	Bir sayfa	Dışişleri Bakanlığı siyasi Kısım VII 1234 Gizli yazı	Gerçek belge	Hentig, Berlin, Gizli, 24 Kasım 1941
Başlıksız belge	Üçüncü bölüm kapanışı	Bir buçuk sayfa	Mektup (Hentig'in yazısına cevap)	Gerçek belge	H.E. Erkilet (Emekli General), İstanbul, 27 Kasım 1941
Başlıksız belge	Dördüncü bölüm açılışı	Bir buçuk sayfa	Konuşmadan alıntılar	Gerçek belge	Millî Şef İsmet İnönü, 11 Aralık 1942
Tutanak	Dördüncü bölüm açılışı	Bir buçuk sayfa	Gizli tutanak	Gerçek belge	Hentig, Berlin, Gizli, 1 Ocak 1942
İsviçre ABD Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na	Dördüncü bölüm kapanışı	Bir buçuk sayfa	Gizli yazı	Gerçek belge	ABD Maslahatgüzarı, 12 Mart 1942
III.Reich Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'tan Ankara'daki Alman Büyükelçisi Von Papen'e	Beşinci bölüm açılışı	Yarım sayfa	Gizli yazı	Gerçek belge	Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop, Gizli kopya, 5 Aralık 1942
Başlıksız belge	Beşinci bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Konuşmadan alıntılar	Gerçek belge	Millî Şef İsmet İnönü, CHP İstanbul İl Kongresi, 23 Aralık 1942
Başlıksız belge	Beşinci bölüm kapanışı	Bir sayfa	Anı	Gerçek belge	Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, <i>Türkiye'de Üç Devir</i> , 1973

EK G

ALLAH'IN SÜNGÜLERİ: REİS PAŞA'DA TARİHSEL VE KURMACA BELGE

KULLANIMI

Belgenin başlığı	Belgenin işlevi	Belge uzunluğu	Belge türü	Belgenin gerçekliği	Belgenin kaynağı
XII. Kolordu Kumandanlığına	Bölüm öncesi tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfa	Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal'in çektiği şifreli telgraf	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş, 4 Şubat 1336/1920
Ankara'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne	Birinci bölüm açılışı	Bir sayfadan fazla	Kazım Karabekir'in çektiği şifreli telgraf	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş, 10 Mart 1336/1920
İstanbul'da Rauf Beyefendi'ye	Alt bölüm başlığı öncesi tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfa	Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal'in çektiği şifreli telgraf	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş, 12 Mart 1336/1920
Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir paragraf	Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal'in çektiği cevabi telgraf	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş, 16 Mart 1336/1920
...Uyan Ey Şark Yeter!..	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir paragraf	Gazete yazısı	Gerçek belge	<i>İrade-i Milliye</i> gazetesi, 22 Mart 1336/1920
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir paragraf	Gazete yazısı	Gerçek belge	<i>Ahâli</i> gazetesi, 22 Mart 1336/1920
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir paragraf	Gazete yazısı	Gerçek belge	<i>Albayrak</i> gazetesi, 22 Mart 1336/1920
Başlıksız belge (25 Mart 1336/1920)	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfa	İngiliz Yüksek Komiseri De Robeck'ten İngiliz Yüksek Komiserliği'ne İstihbarat raporu	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Fransızlar Antep'de bastırıyor: Şahin Bey şehit!..	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Antep, kaynak belirtilmemiş, 29 Mart 1336/1920
Yüksek Komiserler Heyeti Ankara'nın takbihini istedi.	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfadan fazla	Haber	Gerçek belge	<i>Birlik</i> gazetesi, 24 Mart 1336/1920
Salih Paşa Hükümeti istifa etti. Yeni kabineyi 'Damat' Ferit Paşa'nın kurması bekleniyor.	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfadan fazla	Haber	Gerçek belge	Dersaadet, kaynak belirtilmemiş, 2 Nisan 1336/1920

Hani böyle olmayacaktı!..	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfadan fazla	Gazete yazısı	Gerçek belge	Refik Hâlit, <i>Alemdar</i> , 4 Nisan 1336/1920
Ferit Paşa Hazretleri, tekrar sadrazam! Zât-ı Şahane ‘Mustafa Kemal’in hakkında gelinmesini’ emir buyurdular.	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	İstanbul, kaynak belirtilmemiş, 5 Nisan 1336/1920
Hatt-ı Hümâyûn ve yeni kabine	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfa	Gazete yazısı	Gerçek belge	Reffî Cevad, <i>Alemdar</i> , 6 Nisan 1336/1920
Fetvâ-yi Şerife	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir buçuk sayfa	Fetva	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş, 11 Nisan 1336/1920
Kuva-yı İnzibatiye tesis edildi, kumandanı, Süleyman Şefik Paşa!	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir buçuk sayfa	Kararname	Gerçek belge	Dersaadet, (Hususi) kaynak belirtilmemiş, 18 Nisan 1336
Bütün vilâyetlere, müstakil livalara ve Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkezîyelerine ve belediye reislerine tamimdir.	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfadan fazla	Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal’in yayımladığı genelge(tamim)	Gerçek belge	Ankara, kaynak belirtilmemiş, 21 Nisan 1336(1920)
Büyük Millet Meclisi merasimle küşâd edildi. Ankara heyecanlı bir gün yaşadı.	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir buçuk sayfa	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>Hakimiyet-i Milliye</i> gazetesi, 24 Nisan 1336/1920
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfa	Mustafa Kemal Paşa’nın TBM’nin 24 Nisan 1920 ‘Gizli Oturumu’nda yaptığı konuşma	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir buçuk sayfa	TBMM Reisi Mustafa Kemal’in Ali Fuat Paşa hazretlerine çektiği telgraf	Gerçek belge	Ankara, kaynak belirtilmemiş, 8 Mayıs 1336 (1920)
Kuva-yı Milliye’ye taarruz emri	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir buçuk sayfa	XX. Kolordu ve Garp Cephesi Kuva-yı Milliye Kumandanı Ali Fuat Paşa’nın verdiği emir	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş, 21 Mayıs 1336 (1920) Geyve
“Memleketinizin efendisi kendiniz olunuz!..”	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	İki sayfa	Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı’nın, Âlem-i İslâm’a Beyannamesi	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş

Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfa	Tarih-araştırma	Gerçek belge	Mahmut Goloğlu, <i>Milli Mücadele Tarihi 3-Üçüncü Meşrutiyet</i> , s.199, 1970
Yunan ordusu dün Milne Hattı'nı geçti.	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	İzmir, Reuter
Kemalpaşa: "Wilson'un 14 prensibi, ya da savaş"	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir buçuk sayfa	Mustafa Kemal Paşa'nın demeci	Gerçek belge	<i>Chicago Daily Tribune</i> , 4 Mayıs 1920
Muhterem Rusya Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Halk Komiseri'ne	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	İki buçuk sayfa	Mustafa Kemal Paşa'dan, Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı Hariciye Komiseri G. V. Çiçerin Yoldaş'a telgraf	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş, Ankara, 20 Haziran 1336(1920)
Talimat	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir buçuk sayfa	Sovyetler Birliği Hükümeti ile müzakere için, Moskova'ya gönderilen Hâriciye Vekili Bekir Sami ile İktisat Vekili Yusuf Kemal Beylere; Büyük Millet Meclisi nâmına, Mustafa Kemal Paşa tarafından, düzenlenmesi ve verilmesi onaylanan talimat	Gerçek belge	Feridun Kandemir, <i>Atatürk'ün Kurduğu TKP ve Sonrası</i> , Yakın tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1966.
Yunanlılar Bursa'yı tehdit ediyorlar! Kemal'in Milliyetçi Kuvvetleri'nin ağır mağlûbiyeti Türklerin ümitlerini kırdı.	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Yarım sayfa	Haber	Kurmaca belge	<i>New York Times</i> Muhabiri Jimmy Fowler, Costantinople (Turkey), 10 Temmuz 1920
"Avrupa, Anadolu'yu bu zararlı haşerattan temizleyecektir!.."	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfadan fazla	Rıza Tevfik Bey'in 11 Eylül 1920 tarihli <i>Alemdar</i> gazetesindeki makalesi hakkında haber	Gerçek belge	Bildiren: Süret-i mahsusada Türkiye'de bulunan, Marie-Laure Oiselet, İstanbul
Meclis'deki müzâkerât esnasında, şedit münâkaşalar! Manisa mebusu Mahmud Celal Bey, Bursa eşrafını şiddetle	Tarihsel altyapıyı oluşturmak	Bir sayfadan fazla	Haber	Gerçek belge	Ankara, Anadolu Ajansı, 13 Temmuz

itham etti. “Yunanlıyı Bursa’ya eşraf davet etti!..”					
Başlıksız belge	Birinci bölüm kapanışı	Bir sayfadan fazla	Amiral Sir de Robeck’ten Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a telgraf	Gerçek belge	Constantinople, Temmuz 1920, kaynak belirtilmemiş
İcra Vekillerine ve Vükelâ-yı Millete Mahsus ve Tetkik-i Matbuat ve istihbarata Müstenit Vaziyet-i Umûmiye	Birinci bölüm kapanışı	İki buçuk sayfa	İstihbarat belgesi	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş, 1336 Ağustos nesf evveline ait
Bolşevik / Kemalist ittifakı tahakkuk ediyor mu? Türk ve Rus Heyetleri, anlaşma zeminini teşkil edecek, prensipler üzerinde mutabık!	İkinci bölüm açılışı	Bir buçuk sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Moskova, Reuter Ajansı, 25 Ağustos
Bakû Doğu Halkları Kurultayı Bildirisi	Savunulan tezi desteklemek	Bir buçuk sayfa	Bildiri	Gerçek belge	Kommunistches kiy International No. 15 (1920, Eylül) s. 3141- 3150
Kahire’ye Rapor	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfadan fazla	Kahire, İntelligence Service Ortadoğu Merkezi’ne gizli rapor	Gerçek belge	Constantinople’ da görevli, Reuter Muhabiri Edwin J. Hanson
Ermenistan’da Bolşevik Kemalist işbirliği!..	Savunulan tezi desteklemek	Bir sayfadan fazla	Haber	Gerçek belge	Bildiren: Husûsi surette Ortadoğu’da bulunan Marie- Laure Oiselet Constantinople, 20 Teşrinievvel (20 Ekim)
Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Karadeniz Ereğlisi Kaymakamı Naci’nin çektiği şifreli telgraf	Gerçek belge	11 Teşrinisani 36 (11 Kasım 1920), kaynak belirtilmemiş
Karadeniz Ereğlisi Kaymakamlığına	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfa	Dahiliye Vekâleti Vekili Adnan tarafından çekilen telgraf	Gerçek belge	Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Kalem- i Mahsus Tarih: 13 Teşrin-i sâni/ Kasım 1336 Adet: 767
Karadeniz Ereğlisi Kaymakamı	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfa	Büyük Millet Meclisi Yaver Salih tarafından	Gerçek belge	Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Kalem- i Mahsus

vasıtasıyla Fikriye Hanım'a			çekilen telgraf		Tarih: 13 Teşrin-i sâni 1336 Adet: 76
Türkler, Amerikalıları Samsun'da esir aldılar!.. Kemalistler, Bolşeviklerin taht-ı tesirinde mi kaldı?	Savunulan tezi desteklemek	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Constantinople, 9 Teşrinisani 1920 (9 Kasım), kaynak belirtilmemiş
İzmir'e Yunanlı yerine "İtilâf işgali" teklifi... Böyle Bir 'İtilâf işgali'nin, Mıntıkadaki İngiliz menafimi, daha iyi koruyacağı iddia edildi.	Savunulan tezi desteklemek	Bir sayfa	Haber	Gerçek belge	Constantinople, 10 Teşrinisani, 1920 (10 Kasım), kaynak belirtilmemiş
Dersaadet'te Kuva-yı İtilâfiye Başkumandanlığı na	Savunulan tezi okura benimsetmek	Bir buçuk sayfa	Umum Kuva-yı Milliye'nin Kuva-yı Tedbiye ve Takibiye Kumandanı Ethem'in kaleme aldığı mektup	Gerçek belge	24 Mayıs 1336(1920), kaynak belirtilmemiş
Bolşevik İhtilâli örnek değil, bir rehberdir.	Savunulan tezi desteklemek	İki buçuk sayfa	Gazete başmakalesi	Gerçek belge	Türkiye Komünist Fırkası Kâtib-i Umûmisi Hakkı Behiç Bey, <i>Hâkimiyet-i Milliye</i> , 13 Teşrin-i evvel 1336 (13 Ekim 1920)
Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine	Savunulan tezi okura benimsetmek	Bir sayfa	Kuva-yı Seyyare Kumandan Vekili Yüzbaşı Tevfik Bey'in çektığı telgraf	Gerçek belge	27 Teşrinisani 1336 (27 Kasım 1920), kaynak belirtilmemiş
Kemalistler 'Sağ'a mı dönüyor?'" Türkiye'ye bağlı, 'İtilâfçı' bir Kafkasya Federasyonu mu?	Savunulan tezi desteklemek	Bir buçuk sayfa	Yoldaş Ovsif Visaryanoviç Stalin'in beyanâtı	Gerçek belge	<i>Pravda</i> gazetesi, 30 Teşrinisani 1336 (30 Kasım 1920) Salı
Ahmet İzzet ve Salih Paşalar Ankara'yı şereflendirdiler.	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfa	Gazete makalesi	Gerçek belge	Arif Oruç Bey, Türkiye Komünist Fırkası Merkez- i Umûmisi'nce yayınlanan <i>Seyyâre-i Yeni Dünya</i> gazetesi, 8 Kanunuevvel 1336 (8 Aralık 1920)

Anadolu'ya gönderilen heyetten haber yok!	Savunulan tezi desteklemek	Bir sayfadan uzun	Gazete haberi	Gerçek belge	Ali Kemal Bey tarafından yayımlanan <i>Peyâm-ı Sabah</i> gazetesi, 8 Kanunuevvel 1336 (8 Aralık 1920)
Meclis'de Komünist bir fırka daha! Halk İştirâkiyun Fırkasının tesisi 'resmiyet' kazandı!..	Savunulan tezi desteklemek	Bir sayfadan uzun	Haber	Gerçek belge	Dahiliye Vekâleti'nden edinilen bir istihbarat, kaynak belirtilmemiş
Kral Konstantin Atina'ya dönüyor Yunanistan'da, Venizelos referandumu kaybetti!.. Başkumandan General Pangalos mu olacak?	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfa	Ajans haberi	Gerçek belge	Londra, Reuter Ajansı
Kemal, Londra'ya karşı Moskova kartını oynuyor.	Savunulan tezi desteklemek	İki sayfa	Özel haber	Kurmaca belge	Marie-Laure Oiselet, <i>Le Temps</i> gazetesi, 4 Kânunuevvel 1336 (4 Aralık 1920)
“Artık bey demeyiniz, hain deyiniz...” ¹⁷	Savunulan tezi okura benimsetme	Bir sayfa	Söylev-anı	Gerçek belge	Mustafa Kemal, <i>Nutuk</i> , cilt 1, s. 548 ¹⁸
Erzurum Valisi Hamit Beyefendi'ye	İkinci bölüm kapanışı	Yarım sayfa	TBMM Reisi Mustafa Kemal'in çektiği telgraf	Gerçek belge	TBMM Riyaseti Kalem-i Mahsus, 25 Kânun-u sâni 1337 (25 Ocak 1921) Kaynak belirtilmemiş

17 Nutuk'ta bu kısmın geçtiği bölüm “Birinci İnönü Zaferi” başlığı altında verilmiştir.

18 Bu alıntı *Nutuk* Cilt 1'de değil Cilt 2'de 548. sayfadadır. Romanda yanlış verildiğinden kaynak burada düzeltilmiştir.

EK H

GÂZİ PAŞA: "...ANKARA'DAN UÇAN KUŞLAR!.." DA TARİHSEL VE

KURMACA BELGE KULLANIMI

Belgenin başlığı	Belgenin işlevi	Belge uzunluğu	Belge türü	Belgenin gerçekliği	Belgenin kaynağı
Çerkes milletinin düvel-i muazzama ve âlem-i insâniyet ve medeniyete umumi beyannamesi	Birinci bölüm öncesi savunulacak teze altyapı oluşturma	İki sayfa	Beyanname	Gerçek belge	Şark-ı Karip Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti, 11 Teşrinievvel - 24 Teşrinievvel, 1337 (1921) İzmir.
Ankara İstihbaratı'nın İstanbul raporudur	Birinci bölüm öncesi savunulacak teze altyapı oluşturma	Yarım sayfa	İstihbarat raporu	Gerçek belge	Temmuz 1336 (1920)
En Büyük Düşman	Birinci bölüm öncesi savunulacak teze altyapı oluşturma	Bir buçuk sayfa	Gazete başmakalesi	Gerçek belge	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i> gazetesi, Ankara, 20 Temmuz 1336/1920
Garb'a isyan bayrağı açmak!	Birinci bölüm açılışı	Bir buçuk sayfa	Gazete başmakalesi	Gerçek belge	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i> gazetesi, Ankara, 13 Kasım 1336/1920
Başlıksız belge	Birinci bölüm açılışı	Üç cümle	Rapor	Gerçek belge	Kafkasya'daki İngiliz mümessili Miralay Stokes'ın, Tiflis'den Londra'daki İngiliz Hariciye Nezareti'ne yazdığı rapor Ekim 1336 (1920)
Başlıksız belge	Birinci bölüm açılışı	Altı cümle	Rapor	Gerçek belge	Miralay Stokes'ın, Hariciye Nezareti'ne başka bir raporu, 6 Teşrinisani 1336 (1920)
Başlıksız belge	Birinci bölüm açılışı	Beş cümle	Rapor	Gerçek belge	İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un İngiltere Hükümeti'ne raporu, 27 Teşrinisani 1336(1920)
Başlıksız belge	Birinci bölüm açılışı	İki cümle	Teklif	Gerçek belge	İtalya Krallığı Hariciye Nazırı Kont Sforza'nın, İngiltere Krallığı Hariciye Nazırı Lord Curzon'a teklifi, 26 Teşrinisani 1336 (1920)
Başlıksız belge	Birinci bölüm açılışı	İki cümle	Teklif	Gerçek belge	İngiltere Devleti Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin Teklifi, 7 Kânunuevvel 1336

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'ne	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfa	Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir'in Mustafa Suphi Bey mevzuunda, çektiği şifre	Gerçek belge	20/22 Kânunusâni 1337 (1921), kaynak belirtilmemiş
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reis-i âlisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Erzurum Valisi Hâmit Bey'in, Mustafa Suphi Bey mevzuunda çektiği şifre	Gerçek belge	16 Kânunusâni 1337 (1921), kaynak belirtilmemiş
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Erzurum Valisi Hâmit Bey'den TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya şifreli telgraf	Gerçek belge	22 Kânunusâni 1337 (1920), kaynak belirtilmemiş
Karargâh 12. Fırka Kumandanlığı'na	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfa	Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'dan 'uyarı' telgrafı	Gerçek belge	24 Kânunusâni 1337 (1922)
Ankara'nın Yolu...	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Gazete makalesi	Gerçek belge	Türkiye Komünist Fırkası azasından, Tevfik Rüştü Bey, <i>Yeni Dünya</i> gazetesi, sayı 168
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfa	Tarih-araştırma	Gerçek belge	Hikmet Bayur, <i>XX. yy'da Türklüğün Dünya Siyasetine Etkisi</i> , s.168, s.334, s.337
Trabzon Valiliği'ne	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Trabzon Rus Konsolosu Bağirof'un çektiği telgraf	Gerçek belge	14 Şubat 1921
Rus Konsolosu'na	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Trabzon Valisi Sabri'nin çektiği telgraf	Gerçek belge	17 Şubat 1337 (1921), kaynak belirtilmemiş
Trabzon Valisi'ne	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Türkiye'de RSFSR'in Enformasyon Bürosu Müdürü Astakhof'un çektiği telgraf	Gerçek belge	17 Şubat 1921, kaynak belirtilmemiş
Stalin Yoldaş'la ilk Mülakat!	Savunulan tezi desteklemek	Bir buçuk sayfa	Hatıra (anı)	Gerçek belge	Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) <i>Moskova hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya</i> , s.142/143. Temel Yayınları,2002)
Başlıksız belge	Savunulan tezi desteklemek	Yarım sayfa	Türk-Sovyet İtilâfnamesi'ne dair gazete haberi	Gerçek belge	<i>Pravda</i> gazetesi
1337 (1921) Mart ayında gönderilen para yekûnu ve listesi	Savunulan tezi desteklemek	Bir sayfa	Liste	Gerçek belge	Şevket Süreyya Aydemir, <i>Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa</i> , Cilt III, s.550/551

Aziz Yoldaşımız, Pavloviç'e	Savunulan tezi desteklemek	Bir buçuk sayfa	Türkiye Komünist Fırkası Haricî Büro azalarından Ahmet Cevat Yoldaş'ın mektubu	Gerçek belge	Bakû, 2 Nisan 1921, kaynak belirtilmemiş
Başlıksız belge	Savunulan tezi desteklemek	Bir sayfa	Tarih-araştırma	Gerçek belge	Yavuz Aslan, <i>Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi</i> , Türk Tarih Kurumu, s.336-337
Moskova Sefareti Müşavirlerinden Büyük Millet Meclisi Mentеше Meb' usı Tevfik Rüştü Beyefendi'ye, Moskova Sefir-i Kebiri Ali Fuat Paşa'ya	Savunulan tezi desteklemek	Bir sayfa	Mektup	Gerçek belge	16 Mayıs 1337 (1921), kaynak belirtilmemiş
Moskova Sefir-i Kebiri Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne	Savunulan tezi desteklemek	Yarım sayfa	Mektup	Gerçek belge	16 Mayıs 1337 (1921), kaynak belirtilmemiş
Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Hazretlerine	Savunulan tezi desteklemek	Yarım sayfa	Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği telgraf	Gerçek belge	17 Mayıs 1337 (1921), kaynak belirtilmemiş
Şark Cephesi Kumandanlığına	Birinci bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği şifreli uyarı telgrafı	Gerçek belge	22.5.1337(1921), kaynak belirtilmemiş
Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine	İkinci bölüm açılışı	Bir sayfa	Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği telgraf	Gerçek belge	Ankara, 10.6.1337 (1921), kaynak belirtilmemiş
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı sunmak	İki buçuk sayfa	Hatıra (anı)	Gerçek belge	Celal Erikan, <i>Komutan Atatürk</i> , s. 688-691, İş Bankası Kültür Yayınları, 1972
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Hatıra (anı)	Gerçek belge	Celal Erikan, <i>Komutan Atatürk</i> , s. 694-697, İş Bankası Kültür Yayınları, 1972
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı sunmak	İki buçuk sayfa	'Taninci' lâkabıyla tanınmış, Muhiddin Bey'in (Birgen) Tiflis'den, o tarihte 'Karabekir' Kâzım Paşa'ya yazdığı mektup	Gerçek belge	Mahmut Goloğlu, <i>Millî Mücadele Tarihi</i> , 4. Kitap 'Cumhuriyete Doğru', s. 55, 56.
Enver Paşa'nın 'gizli' Ordusu!..	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Hatıra (anı)	Gerçek belge	Ali Fuat Cebesoy, <i>Moskova Hatıraları</i> , s. 235-237, Temel Yayınları, 2002
Enver Paşa tehdidi devam ediyordu.	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfa	Biyografik çalışma	Gerçek belge	Şevket Süreyya Aydemir, <i>Tek Adam</i> , Cilt II, s. 413

Orduya ve Millete Beyanname	Tarihsel altyapıyı sunmak	İki sayfa	Mustafa Kemal Paşa'nın, TBMM tarafından Başkumandanlık makamına getirilmesi üzerine beyanname	Gerçek belge	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i> gazetesi, 7 Ağustos 1337 (1921)
2 numaralı Tekâlif-i Milliye emridir.	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Emir, Ankara, 7 Ağustos 1337 (1921)	Gerçek belge	<i>Açıksöz</i> gazetesi, 10 Ağustos 1337 (1921)
Nûru aynım, Ziya	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Dr. Melek Ziya'nın, eşi Ahmet Ziya Bey'e, İstanbul'dan yazdığı mektup	Kurmaca belge	12 Haziran 1337, Dersaadet.
Başlıksız belge	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir sayfa	21 Ağustos 1337 (1921) Pazar günü cephede ve karargâhta yaşananlardan notlar	Gerçek belge	Zeki Sarıhan, <i>Kurtuluş Savaşı Günlüğü</i> cilt 3, s. 638/639
Başkumandan'ın emri	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Emir	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Yunan ricata başladı.	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>Akşam</i> , 8 Eylül 1337/1921
Anadolu'ya bir don, bir gömlek	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>Vakit</i> , 8 Eylül 1337/1921
Silahlarımızın muvaffakiyeti	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>İleri</i> , 8 Eylül 1337 (1921)
Zafer!.	Tarihsel altyapıyı sunmak	İki cümle	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i> (11 Eylül 1337/1921)
Düşman perişan ric'at etmektedir...	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>İleri</i> , 11 Eylül 1337/1921
Sevres artık vefat etmiştir	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>Yeni Gün</i> , 12 Eylül 1337/1921
Halide Edip' in daveti.	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir cümle	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>Vakit</i> , 12 Eylül 1337/1921
Galip Devletler tazyik yapacak!	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>İkdam</i> , 12 Eylül 1337/1921
Başlıksız belge	İkinci bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Eski Meclis-i Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'in, İstanbul'daki eski Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey'e Mektubu	Gerçek belge	<i>Tanin</i> , 11 Mart 1945

Başlıksız belge	İkinci bölüm kapanışı	Yarım sayfa	Enver Paşa'nın, Afganistan'da bulunan Cemal Paşa'ya Batum'dan gönderdiği mektup	Gerçek belge	<i>Tanin</i> , 6 Kasım 1944
Türk Taarruzu, İngiltere'de, telâş uyandırdı Atina, 'ateşkes' istiyor!	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	Londra, Havas
Yunanistan'da telâş ve panik!	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Londra, Havas
Tam Bir hezimete uğramıştır.	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Constantinople, <i>Le Temps</i> , 9 Eylül 1922- Suret-i mahsusada Constantinople'da bulunan, muhabir Marie-Laure Oiselet bildiren
Önasya, Yunan davasının kaybedildiği nokta!	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Constantinople, <i>Daily Cronicle</i> , 9 Eylül 1922 - Reuter Ajansı'nın Hususi surette Anadolu'da bulunan Muhabiri Edwinn J. Hanson
Düşman Azapta Gerek!	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Haber	Gerçek belge	Anadolu'da <i>Ortodoks Sedası</i> , İzmir, 9 Eylül 1922
İzmir yeniden feth olundu. Düşman, ricatı esnasında, şehirleri ateşe verdi, ahaliyi kılıçtan geçirdi.	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Haber	Gerçek belge	Hüsnü Fâik Bey, <i>Birlik</i> gazetesindeki İstanbul haberleridir
'Mazlum Milletlerde Şenlik!	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Siyasilerin demeçleri	Gerçek belge	Kaynak belirtilmemiş
Doğu'da bozulan denge!..	Tarihsel altyapıyı sunmak	Bir buçuk sayfa	Dergi haberi	Gerçek belge	Komintern'in yayınladığı Internationale Presse - Korrespondenz dergisinin, 21 Eylül 1922 tarihli sayısı (<i>Komintem Belgeleri'nde Türkiye/l. Kurtuluş Savaşı ve Lozan</i> , s. 45, Kaynak Yayınları, 1993.)
Zaferden zafere!.. Mudanya Mütarekesi imzalandı. Trakya'nın teslimine Refet Paşa memur...	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Gazete haberi	Gerçek belge	Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Ankara, 11 Teşrinievvel 1338 (1922)
Trakya bugün kurtuluyor!.." Gâzi Hazretleri, Bursa'yı teşrif edecekler.	Tarihsel altyapıyı sunmak	Yarım sayfa	Gazete haberi	Gerçek belge	<i>Yeni Gün</i> gazetesi, Ankara, 15 Teşrinievvel 1338 (1922) günü

Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Türkiye halkına, barış! Avrupa Emperyalizmi'ne, savaş!	Tarihsel altyapıyı sunmak	İki sayfa	Dergi haberi	Gerçek belge	Komintern'in yayınladığı Internationale Presse-Korrespondenz dergisinin, 27 Eylül 1922 tarihli sayısı (<i>Komintern Belgeleri'nde Türkiye/l. Kurtuluş Savaşı ve Lozan</i> , s. 51, Kaynak Yayınları, 1993.)
--	---------------------------	-----------	--------------	--------------	--

KAYNAKÇA

- Açan, N. (2002, Temmuz 7). Fikriye, Gazi'nin zehirini alan kadındır. *Hürriyet*.
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/fikriye-gazi-nin-zehirini-alan-kadindir>
113969 adresinden alındı.
- Adivar, H. E. (1928). *The Turkish ordeal*. New York: The Century Co.
- Adivar, H. E. (2014). *Türk'ün ateşle imtihanı* (9. baskı). İstanbul: Can.
- Akkaya, B. (2012, Ocak-Şubat). Türkiye'nin Nato üyeliği ve Kore Savaşı. *Akademik Bakış Dergisi*.
<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868057.pdf>
adresinden alındı.
- Akşin, S. (1997). Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi, 1789-1980. İstanbul: Cumhuriyet.
- Arbaç, İ. (2017, Haziran 2). Milli Mücadele Dönemi Rus-Türk ilişkilerinde Yeşil Ordu - Çerkez Ethem - Mustafa Suphi ve arkadaşları üçgeni. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1(2), 38-54.
<https://dergipark.org.tr/download/article-file/314152> adresinden alındı.
- Arseven, T. (2003, Ağustos-Eylül). Attila İlhan ile roman, şiir, gerçekçilik, dil, sinema ve diğerleri üzerine söyleşi. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, (42-43).
<http://tilahan.org/bilim-ve-aklin-aydinliginda-egitim-dergisi/> adresinden alındı.
- Arseven, T. (2010). Attilâ İlhan'ın romancılığı. *Attilâ İlhan armağanı: Kaptan'a saygı ile* içinde (ss. 251-286). Y. Çelik (Ed.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk, Cilt 2* (9.baskı). İstanbul: Milli Eğitim.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *Tek Adam, Cilt 2: 1919-1922*. (12.baskı). İstanbul: Remzi.
- Bıyıkoğlu, T. (1962). *Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve tatbikatı*. Ankara: Genelkurmay.
- Bourneur, R. & Quellet, R. (1989). *Roman dünyası ve incelemesi*. H. Gümüş (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Carr, E. H. (1994). *Tarih nedir*. M.G. Gürtürk (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Cohn, D. (1999). *The distinction of fiction*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Collingwood, R. G. (1996). *Tarih tasarımı*. D. K. Dinçer (Çev.). Ankara: Gündoğan.
- Deringil, S. (1994). Denge oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Derrida, J. (1992). The Law of genre. *Acts of literature* içinde (ss. 221-252). D. Attridge (Ed.). New York: Routledge.
- Doležel, L. (1999). Fictional and historical narrative: Meeting the postmodernist challenge. *Narratologies: New perspectives on narrative analysis* içinde (ss. 247-275). D. Herman (Ed.). Columbus: Ohio State University Press.
- Eco, U. (1996). *Anlatı ormanlarında altı gezinti*. K. Atakay (Çev.) İstanbul: Can.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası hukuku ve siyasi tarih metinleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ethem, Ç. (1993). *Anılarım*. İstanbul: Berfin.
- Göğebakan, T. (2003). Bir Kurtuluş Savaşı destanı: Allahın Süngüleri. *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı* içinde (ss. 296-308). M. Balabanlılar (Der.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Göktürk, A. (2001). *Okuma uğraşı*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Gözcü, A. (2018, Bahar). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde ekonomik durumun sosyal hayata etkilerine dair bazı tespitler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (62), 85-108.
- Gümüş, S. (1991, Ocak). Tarihin anlamı ve romanda tarihseli soyutlamak. *Adam Sanat* 62, (2), 23-35.
- Hillman, R. (1983). *Zeitroman: The novel and society in Germany 1830-1900*. Berne, New York: Peter Lang.
- Iggers, G. G. (2000). Bir tarihsel araştırmacılık modeli: klasik historisizm. *Bilimsel nesnellikten postmodernizme yirminci yüzyılda tarih yazımı* içinde (ss. 23-31). G. Ç. Güven (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- İlhan, A. (1992). *Sırtlan payı*. Ankara: Bilgi.
- İlhan, A. (2002). *Allahın süngüleri: "Reis Paşa"*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- İlhan, A. (2002). *Bıçağın ucu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- İlhan, A. (2002). Bir romancının itirafları. *Bıçağın Ucu* içinde (ss. 5-12). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- İlhan, A. (2002). *Yaraya tuz basmak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

- İlhan, A. (2003). *Dersaadet'te sabah ezanları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- İlhan, A. (2003). *O karanlıkta biz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- İlhan, A. (2004). *Açtırma kutuyu!.. Röportajlar-1 (1946-1983)*. B. Sarmaşık (Der.). Ankara: Bilgi.
- İlhan, A. (2008). *Hangi Atatürk* (5. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- İlhan, A. (2011). *Gâzi Paşa: "...Ankara'dan uçan kuşlar!.."* (10.baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Jenkins, K. (1997). *Tarihi yeniden düşünmek*. Bahadır Sina Şener (Çev.). Ankara: Dost.
- Kara, H. (2017). *Osmanlı'yı tahayyül etmek: Tarihsel romanda Fatih temsilleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kore'ye 4500 asker veriyoruz. (1950, Temmuz 26). *Zafer*, s. 8.
<http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler/66/1672/25126.pdf> adresinden alındı.
- Köroğlu, E. (2006, Haziran). Edebiyatla tarihin flörtü. *Milliyet Sanat* (567), 84-87.
- Köroğlu, E. (2011). "Milli Hakikat" üzerine tezler: Attila İlhan'ın Gâzi Paşa'sında tarihyazımı ile tarihsel roman arasında sınır ihlalleri. *Edebiyatın Omzundaki Melek* içinde (ss. 207-252). Z. Uysal (Haz.). İstanbul: İletişim.
- Lukács, G. (2008). *Tarihsel roman*. Ankara: Epos.
- Matijevich, E. (1995). *The Zeitroman of the late Weimar Republic*. New York: Peter Lang.
- Opperman, S. T. (1999). *Posh kuramı: tarih yazımı, yeni tarihselcilik ve roman*. Ankara: Evin.
- Özher, S. (2009). *Kaptan'ın aynasından yansıyanlar: romancı yönüyle Attila İlhan*. Ankara: Akçağ.
- Schorer, M. (1988). Teknik ve öz ilişkisi. *Roman teorisi* içinde (ss. 66-82). P. Stevick (Ed.).S. Kantarcıoğlu (Çev.). Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Suleiman, S. R. (1993). *Authoritarian fictions: The ideological novel as a literary genre*. Princeton, New Jersey: Princeton University.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarih yazımı üzerine düşünmek*. Ankara: Dost.
- Tutanaklar- T.B.M.M. zabıt ceridesi. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı*.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c012/tbmm01012079.pdf> adresinden alındı.

Uysal, Z. (2011). Giriş. *Edebiyatın Omzundaki Melek* içinde (ss. 7-24). Z. Uysal (Haz.). İstanbul: İletişim.